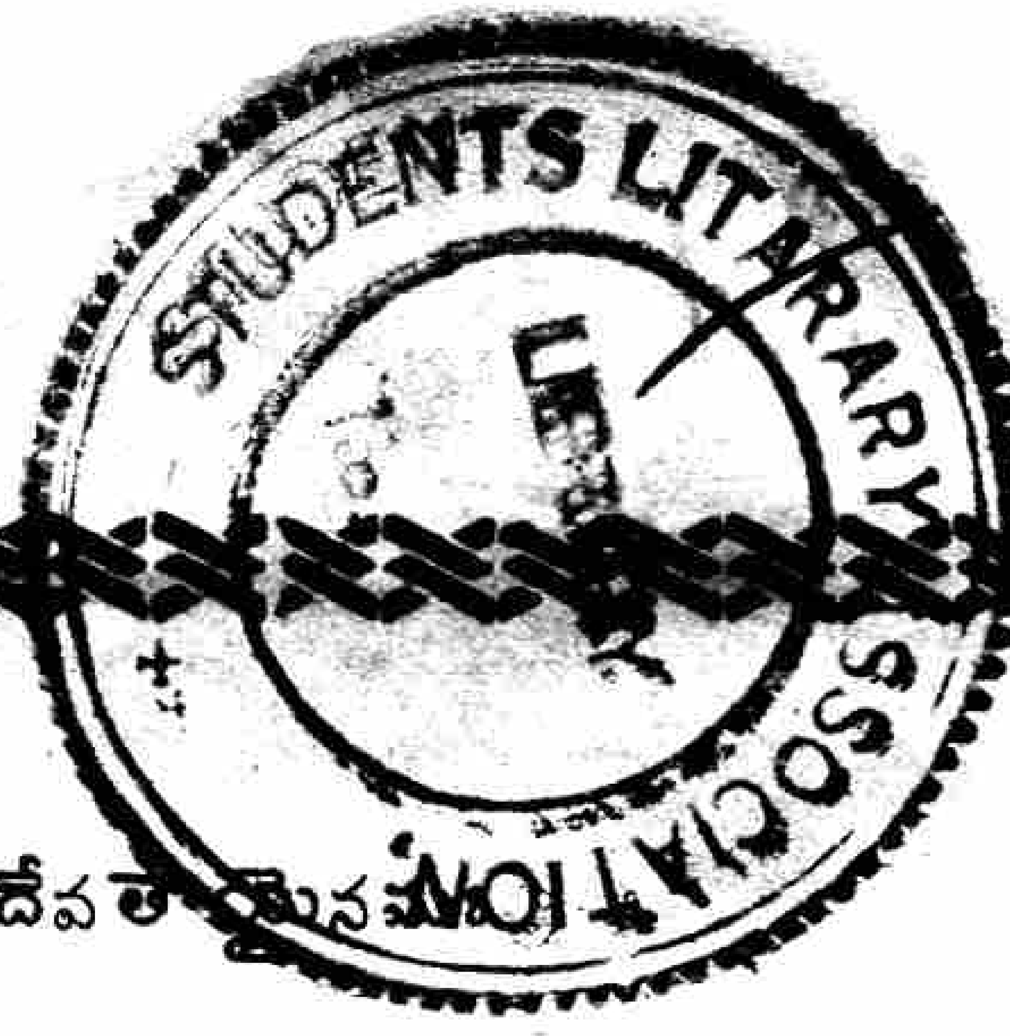
విక్రమాంకదేవ చరిత్రము

తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు

శ్రీమత్పరదేవతాయైనమః

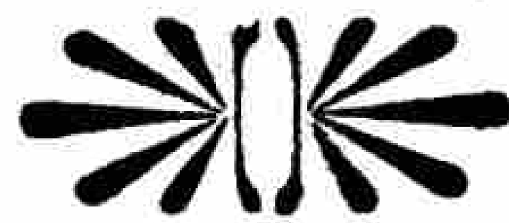
శ్రీ

విక్రమాంకదేవచరిత్రము

974

శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరులచే
రచింపఁబడినది.

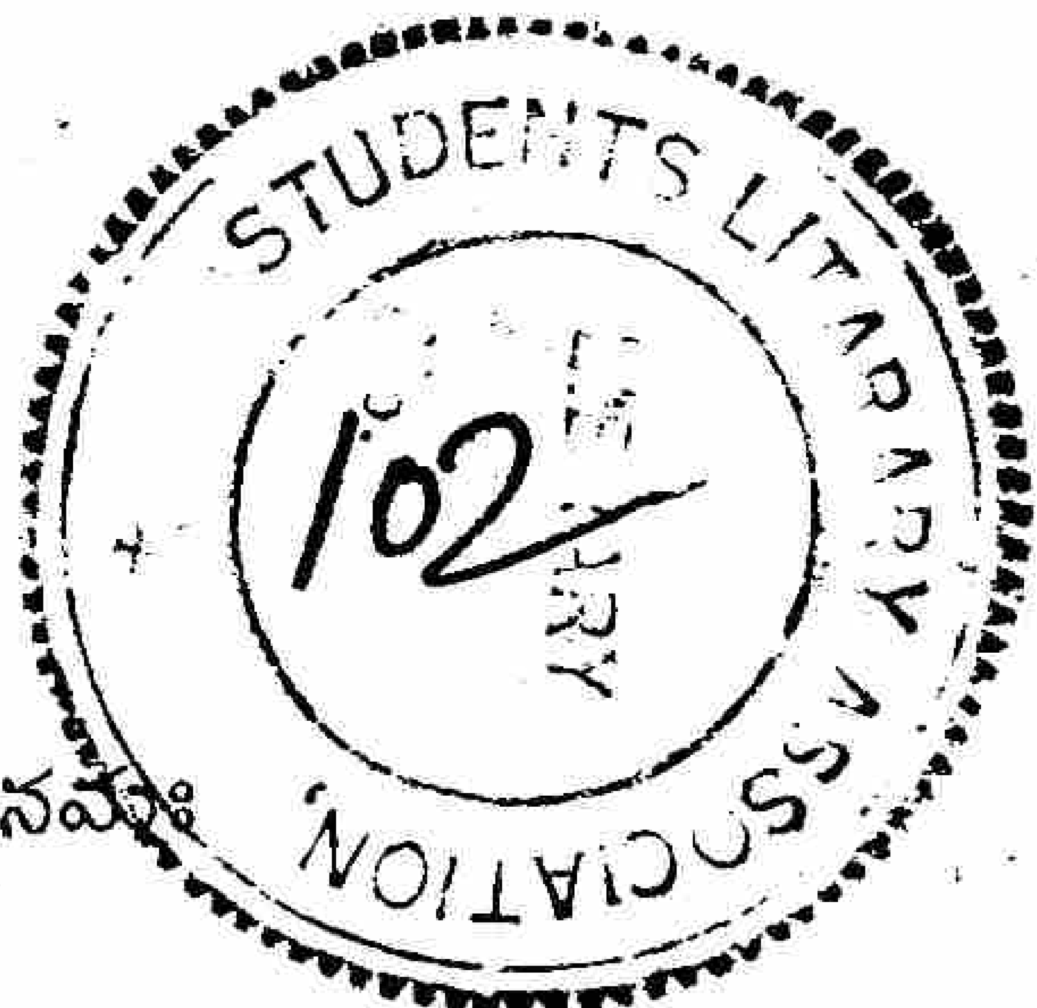
రెండవకూర్పు 1,000 ప్రతులు.

బందరు మినర్వాప్రెస్ నందు ముద్రింపఁబడియె.

1935

   (వెల 1-8-0 అణాలు.

ఓం

శ్రీమత్పరదేవతాయైనమః

విక్రమాంకదేవచరిత్రము

ప్రథమసర్గము

శ్లో. * సరస్వతీ విజయతాం కృష్ణభూదేవలాలితా.
యత్ప్రసాదేన నందంతి లోకాః కావ్యామృతైషిణః.

తనయందు ప్రతిఫలించిన పాంచజన్యము (1) ధారాజలమునందలి ఫేనము వలెఁ బ్రకాశింప (2) భుజప్రభాదండమువలె నూర్ధ్వగామియై యున్న కంసారి కృపాణము మిమ్ము రక్షించుఁగాక!

లక్ష్మికిఁ గాఁపురమగు పాలకడలి యను తెల్లదామరయందుఁ జంచరీక భ్రాంతిని గలుగఁజేయుచున్న భగవంతుండగు ముకుందుని నల్లగల్వలవలె నల్లనైన మేను మీ కైశ్వర్య మిచ్చుఁగాత!

ఇందిరా శరీరకాంతిచేత సౌభాగ్యమను బంగారమును బరీక్షించిన యొఱపురాయివలె నూహింపఁబడుచున్న జగత్కారణంబగు గరుడధ్వజుని వక్షస్థలము జగంబు లేలుఁగాత!

రెండవదానిసంగతి యేమైనదని యడుగుటకుంబోలె మొగమెత్తుకొని యున్న యొక్క కుచంబుతో భర్తృదేహార్ధస్థితయగు పర్వతరాజపుత్త్రి మిమ్ముఁ బాలించుఁగాత!

---

* వాగ్దేవతా = సరస్వతీపత్రికాచ. కృష్ణభూః= బ్రహ్మ, తేనదేవేనలాలితా. కృష్ణభూపతినా = కృష్ణభూవరేణలాలితాచ.
(1) వాఁడి, ఉదకధార, (2) దండాకారమగు భుజకాంతి.

విలాసవతి యగు లక్ష్మి ప్రతిబింబమును గర్భమునఁ దాల్చి మురారిచే యమునాప్రవాహమందు జలకేళి సలుపు రాధను స్మరింపఁజేయుచున్న నందకము మీ కెడతెగని మంగళము లిచ్చుఁగాత!

సమీపమునందున్న పర్వతరాజకన్యక కోపించునని భయపడి 'తల్లీ! నీకు నమస్కారము'లని సంధ్యాదేవికి నమస్కరించిన శివుని ప్రణామములు మిమ్ముఁ బ్రోచుఁగాత!

బృహస్పతియం దసూయచేఁ దాము నంతటి పాండిత్యము సంపాదించుటకుం బోలె జపమాలయందలి స్ఫటికములైన యష్టగ్రహములచే నాశ్రయింపఁబడుచున్న సరస్వతి మా రసనాంచలమందు వసించుఁగాక!

సమస్త విఘ్నములను నివారించుటకు మంత్రాక్షతములు చల్లుచున్నాఁడో యనఁ దుండముచే జలశీకరంబులు దిఙ్ముఖంబులకు వెదజల్లుచున్న గజాననుండు మా విఘ్నములు తొలఁగించుఁగాక!

శ్రవణామృతంబునకు వర్షములేని మేఘంబును, సరస్వతీవిలాసములకు జన్మభూమియుఁ, బదసౌభాగ్యలాభమునకుఁ బూటయు నగు వైదర్భరీతి మాకు స్ఫురించుఁగాక!

సరస్వతి నాలుక తుదల నిలిచి వీణ వాయించుచున్నదో యనునటులఁ బంచమనాదమిశ్రితంబులగు వాక్కులతోఁ గృతులొనర్చిన మహాకవులపై మా నమస్కారములు పడుఁగాక!

ఓకవీంద్రులార! సాహిత్యసముద్రమును మథింపఁగా జనించిన కర్ణామృతమును దైత్యులవలెఁ గావ్యార్థతస్కరులగు కుకవు లపహరింపకుండ దాఁచుకొనుఁడు. పోనిండు యథేచ్ఛముగా నందఱు నీకర్ణామృతమును దొంగిలించినను మాకు లోపము లేదు. రత్నము లనేకము లనేకులచేత గ్రహింపఁబడినను బయోనిధిని నేఁటికిని రత్నాకర మనుట లేదా? వైదర్భరీతితో విశారదులగు మహాకవులు రచించిన వేలకొలఁది ప్రబంధములున్నను వేదియో యొక వైచిత్ర్యముండునని పండితు లీకావ్యమునందు శ్రద్ధవహింపక పోరు. అంగనల పొడితల వెండ్రుకలయందు సాంబ్రాణిధూపమంటనిపగిది సాహిత్యపరిశ్రమ లేనివారికి సత్కృతియందలి గుణము రుచింపనిచోఁ గవులేమి చేయుదురు? రసపాండిమచేతఁ బ్రాచీనమార్గము నతిక్రమించినను బదములు కొనియాడఁదగినవియే. అత్యున్నత

చేతఁ గంచుకత్రుటనము గావించెడు కాంతాకుచమండలములు పొగడఁ బడుట లేదా? ముత్యములకు రంధ్రములు వొడుచు శలాక యులి చేయు పనియం దసమర్థమగుగతిఁ బండితవశీకరణంబుఁ జేసికొనఁజాలు కృతియును బామరరంజనంబునకు సమర్థంబుగాదు. పచ్చాకుఁ దిను కస్తురిలేళ్ళు సామాన్యతృణములజోలికిఁ బోనిపగిది కవికథలయం దాసక్తులైనవా రితరకథలజోలికిఁ బోవరు. కుకవులయం దభిమానముగల మూర్ఖులు కవీంద్రులమాటల నెట్లు తిరస్కరింపఁగలరు? నిప్పునార్పఁగలిగినదైనను నీరు రత్నజ్యోతి నేమిచేయఁగలదు? రత్నాలంకారములు చేయువారివలె (1) నుల్లేఖలీలాఘటనమునందు సమర్థులగు పండితులచేత విచారశాణోపలపట్టికలయందు నాసూక్తిరత్నములు (2) పరిష్కరింపఁబడుఁగాక! ఒరుల గుణములను సహింపలేకపోవుటలో దుర్జనుల నేమనవలయును! అది వారికి సహజగుణము. చంద్రఖండపాండురంబగు పంచదార రుచింపనివారులేరా! కుంకుమకేసరంబులకు సహోదరంబు లగు కవితావిలాసములు (1) శారదాదేశము లభింపనిచో మొలకలెత్తవు. రసము ధ్వని చిత్రోక్తి మొదలగువాని రహస్యములు తెలిసినవారు మాప్రబంధమును జదువుకొని రసమనుభవింతురుగాక. తక్కినవారు (2) శుకానువాద మొనరింతురుగాక.

రాజసభలలోని యల్పప్రతిభావంతులకు సుబోధకములుగాని సూక్తులు కలవారగుటంజేసి గొప్ప ప్రతిభగల మహాకవులు పుట్టుటయే యనర్థము కావునఁ బండితచిత్తము లను సానజాతిపైఁ బరీక్షింపఁబడిన పిదపనే మదీయకావ్యసువర్ణము లోకమునకుఁ గంఠాభరణమగునుగాక. గురివెందపూసల నగలు తాల్చు కిరాతకాంతలకుఁ గంసాలితోఁ బనిలేనిపగిదిఁ జారుచరిత్రలేని రాజులకుఁ గవిపోషణమువలనఁ బ్రయోజనములేదు. ఏరాజునొద్ద మహాకవులుండరో వానికిఁ గీర్తివచ్చుట దుర్లభము. ఎందఱురాజు లేగిరో వారిపేరు లెవరయిన నెఱుఁగుదుమా! రావణుఁడు దురాత్ముఁడనియు శ్రీరాముఁడు యోగ్యుండనియుఁ దెలిసికొనుట యాదికవియగు వాల్మీకివలననే కదా! కావున నో రాజులార! కవీంద్రు

---

(1) ఉల్లేఖమను శబ్దాలంకారమును గూర్చుట, సానబట్టుట, (2) అలంకరించుట, సిద్ధాంతముచేయుట.

(1) సరస్వతియాజ్ఞ, శారదయను నొకదేశము. (2) అర్థము తెలియకుండఁ జిలుకవలె వల్లించుట.

లను జేరఁదీయుఁడు. కవీంద్రులపైఁ గోపగింపకుఁడు. ఓకవులార! మీరు యోగ్యచరిత్రముగలరాజుల నాశ్రయింపుఁడు. ఎండిపోయిన మృత్తికయైనను గంగాసంబంధముచే శిరసావహింపఁబడుపగిదిఁ దద్గుణవర్ణనముచే మీకవిత్వము నీరసమయినను గొనియాడఁబడఁగలదు. ఉద్యానవనమ్ములోఁ బ్రవేశించియు లొట్టిపిట్ట వేఁపచెట్టునే వెదకుపగిదిఁ గర్ణామృతమగు సూక్తిరసమును వదలి దుర్జనులు దోషమునే వెదకుదురు. దానికి మీరేమిచేయుదురు. నేనిపుడు చాళుక్యనరేంద్ర (1) వంశమున జనియించిన గుణమౌక్తికములు సంపాదించి మదీయ (2) భారతీ సూత్రమున గ్రుచ్చి యొక (3) యేకావళి యొనరించుచున్నాఁడను. దానిని మీకంఠములయం దలంకరించుకొనుఁడు.

ప్రాఁబల్కులను నాల్గుకావ్యములను నాలుగుమొగంబుల నిర్మించి సప్తలోకములందు బ్రసిద్ధివడసినవాఁడును, సరస్వతీవిభ్రమస్థానంబున్ దనకు నివాసమగు నొక్క పద్మమునందలి దయచేఁ బద్మకులం బంతయు లక్ష్మీకాలవాలము గావించిన యాశ్రితవత్సలుఁడు, నగు తమ్మిచూలి యొక్కనాఁడు బ్రహ్మర్షిసంఘంబులతో ననేకకథలు ప్రస్తావించుకొనుచు గంగాతీరమునకుఁ బ్రత్యూషసంధ్యావందనమునకై చనుదెంచె. అప్పుడు చక్రవాకము ప్రియాప్రియోక్తులయందాసచేఁ జక్రవాకి ముట్టెయందలి తామరతూఁడును (4) బరస్పరవిశ్లేషణయంత్రసూత్రభ్రాంతిచే లాగసాగెను. పద్మినీలత రాత్రికి మగం డగు చంద్రుఁడు ముసలితనముచేఁ దలయాడించుచుఁ బతనోన్ముఖుఁ డగుటఁజూచి తమ్మిమొగంబులచే నవ్వసాగెను. జక్కవలకుఁ బరస్పరవియోగం బొనరించుటకై చంద్రుఁడను సానమీఁదఁ దీసిన విలేపనద్రవ్యంబగు చంద్రిక క్రమక్రమముగ జాఱిపోయెను. ఉదయింపఁబోవు వేవెలుఁగుం జూచి పూజాపరాయణలగు సిద్ధాంగనలు కుంకుమచేఁ బూజించిరో యనఁ దద్బింబంబు బింబఫలంబుఁబోలె నెఱ్ఱవాఱె స్వసమానతేజశ్శాలి యగు రాజేంద్రుఁ డొక్కఁ డుదయింపఁబోవు నను భయంబునం బోలె నతం డుదయాచలదుర్గం బాశ్రయించెను. విధాతయు ధ్యానస్తిమితలోచనుండై సంధ్యనుపాసించుచున్నంతట రాక్షసభయాక్రాంతుండై వచ్చి

(1) వెదురు, కులము. వెదురులో ముత్యములు పుట్టుట ప్రసిద్ధము.

(2) వాక్కులను దారము. (3) ఒంటిపేటగలహారము.

(4) అన్యోన్యముఁ గలియకుండఁ గట్టిన త్రాఁడు.

యింద్రుం డెదుట నిలువంబడి బద్ధాంజలియై సిగయందలి పారిజాతకుసుమముల యందు ఝుమ్మని నాదముసేయు తుమ్మెదలచే ద్విగుణీకృతంబగు స్వరంబుతో నిట్లనియె. "దేవా! మదీయసామ్రాజ్యలక్ష్మీజయతోరణంబగు నైరావణదంతద్వయమునందుఁ దదీయమదాసక్తిచేఁ జేరిన తుమ్మెదలగుంపు వందనమాలికలై ప్రకాశించుటయు, నా సహస్రనేత్రపద్మంబులం దిరుగు భ్రమరకదంబమువలె నల్లనయిన యాతపత్రము రాజ్యలక్ష్మీమొగమునందలి కస్తూరీతిలకమువలె భాసిల్లుటయు, సురతాయాసముచేఁ గల్పవృక్షములనీడ విశ్రమించుచున్న గీర్వాణసుందరులు పరాక్రమోపార్జితంబులగు నాకీర్తులను గొండాడుటయు, వేయేల నేను నిరంకుశంబగు మహిమచే వర్ధిల్లుటయు శిరసావహించిన నీపాదరేణువుల ప్రభావముగాని వేఱుగాదు. ధర్మద్రోహులగు కొందఱు రక్కసులు భూలోకంబునకుపద్రవంబుఁ గలుగఁజేయుచున్నా రని చారులవలన వింటిని. వారిం గడతేర్చునుపాయము దేవర యాలోచింపకున్న దేవతలకు యజ్ఞభాగములు సున్నయగుటకు సందేహము లేదు కావున సూర్యకిరణప్రసారముం బోలెఁ దనవంశముచే దెసలన్నియు నిర్మలములుగాఁ జేయఁజాలిన యొక రాజచంద్రుని సృజించి యీయాపదఁ దొలఁగింపవలయును." అని వేఁడిన పురందరునిమాటలు విని యా విరించి సంధ్యాంబుపూర్ణంబగు (2) చులుకంబుపైఁ జూడ్కిఁ బ్రసరింపఁజేసెను. అంతట ముంజేతఁ జెలువారు నింద్రనీలకంకణంబులు ధర్మద్రోహులను బంధించుటకయి వెంట దెచ్చిన నాగపాశములవలె నొప్పఁ, జాచిన చూపుడువ్రేలుగల చేయి నిర్గళంబులగు దిక్పాలకుల దుష్టచేష్టలను గోపముచే నిషేధించుచున్నట్లు తనరాఁగ, విస్తరింపఁబోవు తనకులంబునం బొడము రాజు లేలుటకై మఱికొంత భూమి భుజములపై మోచికొని వచ్చెనోయన బాహుపురులయందలి విమానములు తేజరిల్ల, నధరపల్లవమునందలి గఱువంపుఁజిఱునవ్వు త్రాగఁబోవు శాత్రవయశఃక్షీరముం బురణింప, శస్త్రములు భేదింపగాని సహజసువర్ణకవచంబుతో, జయలక్ష్మికి బంగారుపీఁటలగు నున్నతభుజమూలంబులతోఁ, బౌరుషమను బంగారమున కొఱపుడుటాయియుఁ గీటుఱాయను తెల్లదామర లుదయించు పంకంబునునై చేతియందున్న కత్తిపై నిగుడించినదృష్టితో, మేరుపర్వతశిలలచే రచియింపఁబడినవో యన వఱలు విశాలోరస్స్థలంబుతోఁ గనులు మిఱుమిట్లు గొలుపఁజాలు

---

(2) ఆచమనము చేయఁబోవునపుడు వ్రేలుమడిచి పట్టిన చేర.

దేహంబులోఁ దా సృజియింపఁదలఁచినవానికంటె మిన్నయగువాఁ డుదయించె నని బ్రహ్మ నివ్వెఱఁగుపడి చూడ, దేవతాస్త్రీలు దానవబలాత్కారాలింగనమ్ముల కిఁక దూరమైతిమను సంతసంబులచేఁ గ్రేఁగంటిచూపులతో గదండలర్పింప నొక్క దివ్యపురుషుండు త్రిలోకత్రాణప్రవీణంబగు నాచులుకంబునుండి ప్రాదుర్భవించెను. ఇట్లు సృజింపఁబడిన యాదివ్యపురుషుఁడు సంతోషబాష్పములను వఱదలుగా స్రవింపఁజేయు వేయిగన్నులదొరను ధైర్యవంతుఁడవు కమ్మని యనిపి నలువ యనుమతిని లోకద్రోహులగు రక్కసుల నుక్కడంపసాగెను. కాలక్రమమున వెన్నునిపదంబునుండి జనియించిన గంగాప్రవాహమువలె నతనివంశము (1) రత్నాకరభోగయోగ్యమై (2) క్ష్మాభృత్కులంబులమీఁది ప్రతిష్ఠను వహించెను. తత్కులంబునకుఁ బ్రథమాంకూర మగు హారీతునివలన. మార్తురకు మానవ్యయమొనరింపఁజాలు మానవ్యుఁడను రాజుదయించెను.

ధూళీధూసరితంబులగు ముంగురులును జాఱిపోయిన మకరికాపత్రంబులును గల శత్రుకాంతలమొగంబులచే సాటింపఁబడు ప్రతాపంబును, విశ్వద్రోహుల నుక్కడించుటచే ముల్లోకంబులయందును మొగసాలయందుం బోలెఁ దిరుగు కీర్తియు, శత్రుకంఠములయందలి యెముకలు తెగఁగోయుటం జేసి పదును చెడియు మరల వారి (3) కపాలశాణోపలములపై నూఱఁబడిన కత్తులును గల యామానవ్యకులసంభూతులగురాజులు, సంతోషింపని ముక్కంటిపైఁ గోపమునఁ దనపదియావతలఁగూడఁ దెగఁగోసికొనఁబోవుచుఁ బార్వతిచే నివారింపఁబడిన త్రిలోకవీరుఁడగు రావణుని సంహరించి లోకము నిష్కంటకము చేసిన శ్రీరామచంద్రునకు రాజధాని యగు సాకేతపురమునందే నివసించి యుండిరి. అందుఁ గొందఱు దేశములన్నియు జయించి తమలపాకుఁదీఁగలచే నల్లిబిల్లిఁగొను పోఁకమ్రాకులతోఁ గన్నులకుఁ బండువగు దక్షిణదేశంబున నివాసము చేసి చోళదేశకాంతల రహస్యములకు సాక్ష్యమిచ్చు దక్షిణాబ్ధితీరంబున నేనుఁగుదంతంబులను కలంబులతోఁడఁ దమ విజయవృత్తాంతములను వ్రాసిరి, కాని సమస్తద్వీపములను జయించినవారు విష్ణుప్రతిష్ఠయని కాఁబోలు విభీషణుఁ డేలిన సింహళద్వీపమునకుఁ

---

(1) రత్నములకు గనియగు భూమండము పరిపాలించుటకుఁదగినది, అని వంశపక్షము. సముద్రముతో సంగమింపఁ దగినదని గంగాప్రవాహపక్షము.

(2) రాజవంశము, పర్వతసముదాయము.

(3) కపాలశాణోపలములు, పుర్రెలను సానరాళ్లు.

చోరైరి. కర్పూరపరాగముంబోలు తెల్లదీవులయందు విలాసముగాఁ దిరిగివచ్చిన యారాజులగుజ్జనులు మంచుఁగొండయందలి ప్రదేశములుగూడ నట్టివే యనుకొని పోయి శీతబాధచే ఖిన్నంబులయ్యెను. వారివంశమున శత్రువుల వీరరస సముద్రమందు రక్తమనుబురదమాత్రము మిగిల్చిన శ్రీతైలపుఁడను నృపాలుఁడు విశేష ప్రఖ్యాతి వహించెను. భూమియందలి దుర్మార్గులగు రాష్ట్రాధిపతులను సమూలముగ నిర్మూలము చేయఁబడితుండును (1) చాలుక్యచంద్రుండు నగు నా తైలపభూపాలుని సమీపమునకు రాజ్యలక్ష్మి స్వయముగా వచ్చెను. వీరంపు వేఁడిచేతఁ జెమ్మటవాఱి (2) ప్రతిపక్షకాలంబగు ఖడ్గమును జాఱవిడుచు నీతని చేయి తెలిగంటిదార కురిపించు పూవులలోని పరాగముచే నాఱుచుండెను. కాటుకనల్లవంటి నల్పుఁగల యీతైలపనరేంద్రుని కత్తివలన జనించినకీర్తులు భర్తృవియోగంబునఁ దెల్లవాఱిన శత్రుకాంతాకపోలములయందు దొరలాడుట చేతఁగాఁబోలును దెల్లపడుచున్నవని నేను దలంచెదను. యుద్ధరసికుండై కీర్తి యను రాజహంసికి నివాసమగు తరవారి యను కువలయమును వీరలక్ష్మీకేశబంధమునందు దాసియగు ప్రతిపక్షలక్ష్మిచే నలంకరింపఁజేయుచున్న యీతైలపనరేంద్రునకు సత్యాశ్రయుండను రాజుదయించి యవనిఁ బరిపాలించెను. ఖడ్గకాంతిచే నంధకారమయంబులగు యుద్ధరాత్రులయందుఁ బగవారిశిరోరత్నములను దీపములుగాఁ జేసికొని రిపుసముదాయమును జంచి చెండాడుచున్న బాణములును, నూటిచెడకుండఁ ద్రాటియందు సంధింపఁబడిన యస్త్రములను నారి నాకర్షించునపుడు వంగినయంచులచే ముద్దుపెట్టుకొనుచున్న చాపదండంబును, (3) భూభృత్సహస్రముల దేహములకు రంధ్రము లొనర్చి యొక్క క్రౌంచాద్రికి రంధ్రములఁగావించిన పరశురామబాణముల నెకసక్కెములాడు నారాచంబులును గలుగు పృథుసాహసుండగు నీసత్యాశ్రయభూపాలునకు ముత్యములు రాలిపోయి హారసూత్రములుమాత్రము మురంబున వ్రేలాడుచున్న కొందఱు రాజులయెడల బ్రాహ్మణభ్రాంతి కలుగుటచే వారిని జంపుటయందు క్షణకాల మంతరాయము కలుగుచుండెను. తరువాత గజాహవంబులయందుఁ గీర్తులెవనికి ముక్తాఫలంబులకీతి

---

(1) చులుకములోనుండి జనించిన రాజులలోఁ జంద్రుఁడు.

(2) శత్రువులకు యమునివంటిది.

(3) వేలకొలఁది రాజులు, కొండలు.

లభించెనో యట్టి జయసింహదేవుఁడా చాళుక్యసింహాసనము నలంకరించెను. తన సేనాభరంబుచేత నయ్యాలలూఁగు భూమి రాపిడిచేఁ గూర్మపతివీఁపున బచ్చిపుండు గలదనిఁగాఁ జేసిన యీజయసింహదేవుని ప్రతాపభానుఁడు ప్రభాతంబులయందుంబోలె యుద్ధములం దుదయింప సూర్యకాంతపురాళ్ళకుంబోలె నేరాజులకుఁ దాప ముదయింపలేదు ? ఏ రాజకాంతలకుఁ జందనపంకపంకిలంబులగు ప్రియోపగూహనంబులు స్మరణీయములు కాలేదు? ఇతనితో విరోధించి కడచన్న శత్రురాజులను నక్కలు సమీపించియు వారికిరీటమాణిక్యప్రభలను జూచి కాఱిమంటలనుకొని తినఁజాలకుండెను. ఏడాకుల యరఁటిపుష్పాడిఁబోలి పరిమళించు మదము స్రవించు తనజయసింధురంబుల పసిగట్టి పాఱిపోయిన దిగ్గజములు మాత్రము దొరకలేదుగాని, యీతనికి దిక్పాలుర పట్టణములుగూడ స్వాధీనములయ్యెను. ఇతఁడు రణంబొనరించుచుండఁ గీర్తికాంతయొక తెతప్ప నెదురుగా వచ్చువారు లేరయిరి. మఱియు ననేకయుద్ధములయందు సురలకు సాయముచేసి యమరావతికీర్తినిలిపి దేవేంద్రునిచే స్వయముగా నీయఁబడిన పారిజాతకుసుమమాలికలను గైకొన్న యీ జయసింహదేవునివలనఁ ద్రైలోక్యమల్లుఁడను మాఱుపేరు గల యాహవమల్లదేవుఁడు జనించెను. (1) ధారాజలమున జనించిన (2) జలమానుషి నీటిని వదలనిపగిది స్వవంశస్థులగు రాజులచేఁ బోషింపఁబడిన రాజ్యలక్ష్మిచే విడువఁబడని యీ యాహవమల్లదేవుని, నాటకములు కావ్యములు మున్నగు ప్రబంధములయందును బెక్కుకథలయందును మఱియు నాఖ్యాయికలయందును రెండవశ్రీరామునిఁగా మహాకవులు వర్ణించిరి. ఇతని జయలక్ష్మి చలిపందిళ్ళలోఁ బానీయ మొసఁగు నెలఁతవలెఁ బ్రత్యర్థిరాజులను నూతులలోనుండి నిశ్శేషముగఁ దోడితెచ్చిన కీర్తియను సుధారసము దిక్కులనిండించెను. ఇతని కత్తి చోళరాజప్రతాపానలమును గడుపారఁ ద్రావి యా తాపము శమించుటకై తత్కాంతాకపోలములయందలి మంచిగంధమును వారి కన్నీళ్ళతోఁ గలిపి త్రాగెను. మఱియు దీప్తప్రతాపానలసన్నిధానముచే దాహముగొన్నదానివలె నారాజులకీర్తిసుధారసమును గబళించెను. అగాధమగు (3) నిజధారాప్రవాహమందనేక (4) భూభృత్కుటుంబములను ముంచినదయ్యును మాళవభూపాలుని

(1) వాననీరు. (2) నీటిమానిసి.

(3) ప్రవాహము, కత్తివాఁడి, ఉదకధారాప్రవాహము.

(4) పర్వతసముదాయము, రాజకుటుంబము.

(1) ధారనైన వానిదురదృష్టము చేతఁ గాఁబోలు వదలలేకపోయెను. బాలాంబుదమేచకంబగు తనఖడ్గము చేత సమస్తభూపాలయశోరాజహంసములను లేపఁ గొట్టుటయెకాక భోజరాజభుజపంజరమందు దాఁగినకీర్తిహంసమును గూడ విరసముగాఁ జేసిన యీ త్రైలోక్యమల్లదేవుని ప్రళయకాలదహనముంబోలు ప్రతాపాగ్ని (2) భోజరాజవిముక్తధారచే శాంతించుట మిగులఁ జిత్రముగ నున్నది. వేయేల! కోట్లకొలఁదిగఁ జేసిన జన్నములయందలి హోమధూమముచే మలినంబులగుదిఙ్ముఖంబు లన్నియుఁ బూర్ణిమాచంద్రపాండురంబులగు కీర్తులచే శుభ్రపడిచెను. జయామృతముఁ ద్రావి బలిసిన యీ నరేంద్రుని కృపాణము తానుగైకొన్నదొక్క ధారయైనను పెక్కు కీర్తిధారలచే దిక్కులు నించెను. శతాధికములగుయాగములు గావించి యింద్రవైభవముకంటె నెక్కుడు వైభవమనుభవించు నీరాజేంద్రుని వలన (3) స్వపదాపహారశంకవదలి యింద్రుఁడు నిస్తంద్రుఁడైయుండెను. ఈతని ముందఱఁ జింతామణియు గ్రుడ్డిగవ్వవలె నెన్నఁబడియెననియు, సౌవర్ణతులాభిరూఢమగు దానియందుఁ బాషాణతులారోహమును జేయుచుండువాఁడనియు నిప్పటికిఁ జెప్పుకొనుచున్నారు. ఇతఁడు తన పరిపాలనకాలమున దోమయంతరూపము ధరించి యేమూలనో డాఁగియున్న కలినిఁ బోఁద్రోలుటకయి కాఁబోలును యాగధూమమును భువనమంతయు నిండించి యూఁదరగొట్టుచుండెను. సహజమగు సూర్యకాంతికంటె (4) దృష్టివిఘాతకమగు నీభూపాలుని శౌర్యోష్మకు జడిసి కలి యెన్నఁడు నితనిఁ జూడనే లేదు. సత్కృతియయ్యును జాళుక్యవంశజులయందు వాత్సల్యము గలవాఁడయ్యుఁ దనచరిత్రలచేతఁ దమపూర్వుల సుగుణములను మఱపింపఁ జేసిన యన్యాయమొకటితప్ప నితర దుర్గుణము లీరాజునందు లేవు. ఈ ధరాభుజంగునితోఁ గలహించి (5) విశీర్ణకర్ణయగు డాహళదేశలక్ష్మి కిప్పటికినిఁ గీర్తితాటంకములను దాల్చుటకు వలనుగాకున్నయది. ధారాజలముచేత శాత్రవమత్తగజంబుల (6) నభ్యుక్షించి వీరలక్ష్మిని గైకొనుచున్నదో యనఁ బ్రకాశించు కృపాణమును దాల్చిన యీ నర

---

(1) ఉదకధార, ధారానగరము.

(2) భోజరాజుచే వదలిపెట్టఁబడిన యుదకధార, ధారానగరము.

(3) తనరాజ్యము నపహరించునను సందేహము.

(4) కన్నులకు మిఱుమిట్లు గొలుపుచున్నది.

(5) కర్ణుఁడను రాజును బోఁగొట్టుకొన్నది, చెవులు తెగగోయఁబడినది.

(6) చించి, మంత్రముచే సంస్కరించి.

పాలుని వైరికాంతలలోఁ గుచస్థలములయందుఁ గుంకుమ పూసికొనువారును దాం బూలరాగముచేఁ గాని చిఱునవ్వుచేఁ గాని యధరోష్ఠ మలంకరించుకొనువారును లేరు. ధనుర్బాణములు చేత ధరించి (1) వేలావనాంతములందుఁ ద్రిమ్మరు నితనిం గాంచి సముద్రుఁడు మరలఁ జోటిమ్మని యడుగవచ్చిన పరశురాముఁడో యని భయముఁజెందని సమయములేదు. ఇతనిభటులచే రత్నములన్నియుఁ గొల్ల గొని ముత్తెపుఁజిప్పలు తీరశిలాతలములయందు భేదించి ముత్యములను గైకొని విడువఁబడిన చిప్పలు తనసొమ్మంతయు నపహరించి రనుదుఃఖముచే సముద్రుఁడు తలపగులఁగొట్టుకొన్న పుఱ్ఱె చెదరిపోయిన పెచ్చులవలె నూహింపఁదగియుండెను. మఱియు నచ్చటి పగడపురాళ్లు తీరసంచారి యగు నీ వీరేంద్రునిఁ జూచి భయం బున సముద్రుఁడు తొల్లిటి రఘురామబాణములచేఁ దూంట్లుపడిన తన శరీరవ్రణ ములను జూపించి శరణు వేఁడుచున్నాఁడనునట్లుండెను. ప్రపంచములోని జను లందఱు నొక్కయెడకుఁ బ్రోగుపడిరో యనిపల్కుచున్న సేనంజూచి భగవంతుఁడు తన కుప్పనీరు సృజించుటయే శ్రేయమని తలఁచిన యాపయోనిధితీరంబునం దీయా హవమల్లదేవుఁడు నాటినజయస్తంభములు చూచి స్వైరవిహార మొనరించు నీటి యేనుఁగులు తమ్ముఁ గట్టివేయుటకుఁ బాఁతిన యాలానములని భీతిలుచుండెను. తనయొద్దున విహరించుచున్న యీ నరనాథుని యంతఃపురకాంతల లావణ్యము కొంచెము కొంచెము సంగ్రహించి తనలోని యమృతమును దేవతలు సంగ్రహిం చుకొనినను కొఱఁత తీర్చుకొన్న కడలి తనజయయాత్రకవధిగావించుటఁ జూచి యీ రాజు రఘురామనిబద్ధమగు సేతువునందలి లోపములు తీర్చుటకుఁ గూడ వేడుకపడెను. మదించి యెదురుకొనిన పరాక్రమవంతులగు ద్రవిడదేశపు రాజుల శరీరఖాండములను బాణములచేఁ దూంట్లు పొడిచి వీరరసము నోడిచి వేసి, ద్రవిడరాజ్యలక్ష్మి (2) చోళమును వదలించి,(3) కాంచినిలాగి యశఃపట మును దొంగిలించిన యీ (4) పృథ్వీభుజంగునివలని భయముచేఁ బాఱిపోయిన చోళనాయకుని గాంచి వీఁడింకను రాజ్యభోగ మనుభవించునా లేదా యను సందేహముతో ధాత వ్రాసిన యక్షరములను జూడఁ దలంపుఁ గలిగినవో యన ముండ్లచెట్లు ఫాలభాగమునందలి చర్మమును జీల్పసాగినవి. బహూక్తులేల, పర

---

(1) సముద్రతీరమునఁగలయడవులు.

(2) చోళదేశము, అవిక.

(3) కాంచీపట్టనము, మొలనూలు.

(4) కాముకుఁడు.

ర్గళమగు నీతని ప్రతాపవహ్ని సమస్తవైరినృపాలురం గాల్చుచుండ నెవ్వరికిఁ దప్రతిబంధకంబగు (5) మంత్రంబు తోఁచదాయెను. మన్మథునివలె ముజ్జగంబులు వశముగావించుకొను వాని శరంబులకు మాఱులేకపోయెను. నారిమ్రోఁతతోఁ దనప్రతాపమును గొండాడుకొనుచున్న యతని భుజ మేరాజభుజమును జేయలేనిపనిఁ జేసెను.

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట మహాకవి బిల్హణవిరచితంబగు విక్రమాంకదేవచరిత్రం బను మహాకావ్యంబునందలి ప్రథమసర్గము.

ద్వితీయసర్గము

ఈ త్రైలోక్యమల్లదేవుఁడు క్రమక్రమాభివృద్ధిఁ జెంది కల్యాణపురమును నిర్మించెను. ఆపురంబునందలి యుత్తుంగహర్మ్యములలోని దీపసంపదచేఁ గజ్జల సన్నిభంబగు నాకాశమలంకరింపఁబడుచుండును. మంచిగందపుఁబూఁత పూసిన గబ్బిగుబ్బలను దాఁకుచు మరలిన స్త్రీముఖానిలములే యీపురమునందు మలయవాయువులు చేయుపనిని జేయుచుండును. చంద్రుఁడీ పురకాంతలగండస్థలములచే జయింపఁబడి మాళిపడి మాసినయద్దమువలెఁ గాంతిహీనుఁడై ప్రతిబింబమను నెపముచే వారికమ్మలయందుఁ బ్రవేశించి కపోలములయందలి కాంతినిఁ దస్కరించుచు మొగములయందుఁ గూడఁ బ్రతిఫలించి తత్కాంతిఁగూడ నపహరింపఁ దలఁచినను వానియందుఁ దలారివలెఁగాపుండిన మన్మథునివలన నాపని నెరవేర్చుకొనలేకపోయెను. ఇంద్రనీలమణిచూర్ణమువంటి (1) యుదరములు గల యిందలి తటాకములన్నియు మేఘములులేని శరత్కాలపుటాకాశమును, బురదలేని యమునానదినిఁబోలి యుండును. స్ఫటికపుఱాళ్ళచేఁ గట్టఁబడిన యీపట్టనపుఁ గోటగోడమీఁదఁ జెక్కిన క్రోఁతితలలు నిర్మలమగు నాకసమునఁ బ్రతిఫలించుటఁజేసి పురలక్ష్మి తెల్లగఁ దోముకొనిన తన దంతముల నద్దములోఁ జూచుకొనుచున్నట్లూహింపఁదగియుండెను. ఇచట మేడలపైఁ దిరుగు కాంతలలోఁ

---

(5) ఆలోచన, ఉపాసన చేయుమంత్రము.

(1) మధ్యప్రదేశము.

గలసిపోయిన రౌప్యకర్పూరకరండపాండురం డగు చంద్రుని గుర్తుపట్టఁజాలక రోహిణి యూరక పరితపించును. తెల్లనిపాలరాళ్లచేఁ దాపటము చేయఁబడి పాల్కడలిఁ బోలి యున్న యీ పురవీథులయందుఁ బ్రతిఫలించిన కాటుకవంటి గగనము కాలిపోయిన యడవివలెఁ గాన్పించును. ఒడ్డునఁ గలచెట్లు లోనికిఁ బ్రతిఫలించిన యచటి సరోవరములన్నియు సురలచే సమస్తమును గోలుపోయి పారిజాతవృక్షములు మాత్రము మిగిలిన పాలసముద్రమువలెఁ బ్రకాశించుచుండును. వేయేల, ప్రతిక్షణమునను మాని యగు నాహవదేవమల్లునిచే రక్షింపఁబడుచున్న యీకల్యాణపురముతో దేవేంద్రరక్షిత మగు నమరావతియు సాటికాదు. కోటబురుజులు మీఁదఁ జెక్కఁబడి సర్వదా కాంతినీరముచే నిండిన సువర్ణకుంభములచే విమానచారులగు దేవతల కొఱకు నియమింపఁబడిన పానీయశాలలవలెఁ దోఁచుచుండును. ముల్లోకములు జయింపఁజాలిన యీనగరకామినుల విలాసములాధారముగాఁ జేసికొని ము న్నీశ్వరునిచేఁ బరాభవము చెందిన మదనుఁడు మరల నీశ్వరుం బరాభవించుటకై నారి సారించుచుండును. మన్మథవిజయమును సూచించు పల్లటీకూఁతలు రతపరిశ్రాంత లగు కాంతల మణితముల విశ్రాంతి నప్పుడప్పుడు పూర్తిచేయుచుండును. భర్తలకుఁ దమయందుఁ గల చనవుచే మాటిమాటికివచ్చు కోపజ్వరమున కచ్చటి యారామములోని పుంస్కోకిలారావమే మందగు నుండును. ఈ నగరగృహములయందుఁ బ్రవేశించు చంద్రునకు గాంతాముఖపరాభవము కలుగుచున్నను రాహువునకుఁ గనంబడకుండుటచేతనైన లాభ మొక్కటికలదు. ముత్తెపుఁజేరులచే నలంకరింపఁబడిన యచ్చటి ధ్వజపటములు గాలిచేఁ దూఁగాడుచు నాకాశగంగలోని నీరుఁ జిమ్ముచున్నవో యనునట్లుండును. హరనిటలాగ్నిచేఁ దగులఁబెట్టఁబడిన మన్మథుఁడు తత్తాపశాంతికై కాఁబోలు నమృతకుంభములను బోలు తత్పురకాంతల కుచకుంభములను విడువఁడు. ల్వాఫ్రూదండలఁబోలు కాంతాకటాక్షము లూఁతఁగాఁ గొని తాయివంటి యతులచిత్తములు గూడఁ గరంచుచున్న మన్మథమాంత్రికునిమంత్ర మా పురమునఁ బాటిన ట్లెచ్చటను బాఱదు. స్త్రీలను మెఱపులతోడను నెమిళ్ళను మేఘములతోడను బూవులను నక్షత్రములతోడను నభస్థలమువలెఁ బ్రకాశించు నచటి వేలావనాంతములు కాముకులకు సురతోత్సవములకై మన్మథుఁడు పఱచిన ప్రక్కలవలెఁ బొల్పెసఁగును. వసంతర్తువునం దచ్చటికాంతలు కర్ణపూరములుగా నలంకరించుకొనిన దూర్వాంకురముల నాదారినిఁబోవు చంద్రునిలోని కురంగము తినుట కఱ్ఱుచాచుచుండును. ప్రతియింటను ప్రతిదినమందును గామిను

లచటఁ జూపఁబడు నేత్రకురంగములను బంధించు త్రాళ్లులేని వలలును నక్షరములు లేని మన్మథుని శాసనములును నైన విచిత్రనృత్యముఁ జేయుచుండురు. ముల్లోకములవారికి నచ్చెరువు పుట్టించు సౌందర్యమును గలిగి (2) మానసమార్గము నతిక్రమించియున్న యీకల్యాణపురముతోడ నెల్లప్పుడు (3) మానసగోచరమై యున్న యలకాపట్టన మెట్లు సాటిరాఁగలదు.

పరశురామునిఁ బోలు విక్రమంబుతో సర్వదిక్కులు జయించి యాచకులకుఁ గామితార్థములొసఁగుచుఁ దనకుఁ గలసంపత్తును బాత్రవినియోగము కలదానినిగాఁ జేయుచున్న త్రైలోక్యమల్లదేవనృపాలుఁడీ కల్యాణపుర మేలుచు సమస్తమనోరథములు తీఱినవాఁ డయ్యుఁ బుత్రముఖదర్శనము లేక యొకనాఁడు ప్రొద్దునఁ బ్రభాతనీలోత్పలమువలె దీనములైన నేత్రములతో సాయంకాల పద్మమువలె వాఁడిన ముఖంబుతోఁ గన్నీళ్లచే మాట డగ్గుత్తికవడ భార్యతో "సుందరీ! పండుపండని యీగృహస్థాశ్రమవృక్షము నా డెందమును బరితపింపఁ జేయుచున్నది. నేఁటికిని గొడుకను పేరుగల నా ప్రతిబింబమును నీయుదర దర్పణమునఁ గానలేకున్నాఁడను. సర్వలక్షణసంపన్నురాలవైన నీయదృష్టమునకుఁ గూడ నాపురాకృతపుణ్యము ప్రతిబంధక మగుచున్నది. వంశక్రమాగత మగు మా రాజ్యసంపద ననుభవింపఁ దగిన నావంటివాఁడు లేకపోవుటవలన నామది సముద్రమధ్యమున నడచుచున్న యోడకంబము మీఁది పక్షివలెఁ బరితపించుచున్నది. గృహస్థురాలు తొడపై నవ్వుచుఁ గూర్చుండిన పిల్లవానిచే శోభించినట్లు భర్తచనవుచేతఁగాని విలాసముచేతఁగాని నగలచేతఁగాని ప్రకాశింపదు. లేఁతిజంతువులను జంపు ఘాతుకమృగములు కూడఁ దమబిడ్డలను జూచి యానందించును. ఎంతసంపద గలిగినను గృహస్థునిమనము పుత్రదర్శనమైన పిదపఁగాని విశ్రమింపదు. ఉభయలోకబాంధవుం డగు కొడుకు లేనిచో నశ్వమేధము మున్నగు యాగము లెందులకు? పితౄణము తీర్చుకొనఁ జాలని యజమానుల కెన్నిశుభములు తటస్థించినను వట్టివియే. ప్రతాపము, శౌర్యము, దానము, భోగము, కీర్తి మొదలగు గుణము లెన్నియున్నను రా జట్టిగుణములు గల కొడుకు లేనిచో వట్టి వ్యర్థుఁడు." అని పలికిన భర్తపలుకులు చెవినూడ విని నితాంతదుఃఖితురాలై యారాజసుందరి మాఱుమాటాడలేకపోయెను. కాని ముంగురులు చెదరున ట్లూర్పువుచ్చెను. పిదప నారాజసింహుఁడును ధైర్యము తెచ్చు

(2) మనస్సుచే నిట్టిదని చెప్పుటకు వలనుగాకున్నది.
(3) మానససరస్సు, మనస్సు.

కొని యధీరలోచన యగుభార్యను దొడమీఁద నిడుకొని దయచూపించుచుఁ దెల్లని దంతకాంతులచేత నాతంకకళంకమును జిమ్ముచు "మృగాక్షీ ! విచారింపకుము. పున్నమచందురునివంటి మొగమును నులివెచ్చని నిట్టూర్పులచే రంగుమాసినదానిఁగా నేలచేసెదవు ! చూడుము ! నీ యధరోష్ఠ మెంతవాఁడియున్నదో ! సమస్తరాజన్యులను జయించినవాఁడ నభీష్టవస్తుప్రతిబంధకము లగు పూర్వకర్మములను మాత్రము జయింపలేనా ! యిదిగో, నడుముగట్టితిని వేదములు చదివితిని శాస్త్రములభ్యసించితిని. పెక్కుపురాణములు చూచితిని. గురువుల యెడ వినయముతో నడచుకొంటిని. సర్వోపాయములు నేర్చితిని. ఈయుపాయము మాత్రము నేరువలేనా ! కలదు. కులదేవతయగు బాలచంద్రశేఖరు నాశ్రయింతము. ఆతనిభక్తులకు దుర్లభమనోరథము లుండవు. ఆతఁడు మనపాలిట నుండ నే నెన్నియో వెత్తియూహ లూహించుచున్నాఁడను. పద, తపస్సునకుఁ బోదము. జితేంద్రియుఁడనై జగద్గురు వగు నీశ్వరుఁడు ప్రసన్నుఁ డగువఱకుఁ దప మొనరించెదను. భక్తిచేత మృగాంకశేఖరునిఁ బ్రసన్నునిఁగాఁ జేసికొనఁగల"నను భర్తమాటల కామెయు సమ్మతిపడ రాజేంద్రుఁడును రాజ్యభార మంతయు మంత్రులయందిడి తపోవనంబునకుం బోయి తనచేతఁ గోయంబడిన పూఁ చేతనే యీశ్వరునర్చించుచు (1) స్థండిలభూమిం బరుండుచు మహారాజయ్యును మహర్షులకు శక్యముగాని తపము చేయుచు సర్వర్తుబాధలకు సహించుచుండెను. రాజపత్నియుఁ గఠోరవ్రతము చేఁ గృశించుచున్న భర్తను మాణిక్యమును గాంతివలె విడువక మచ్చరాతిమీఁద బంగారుగీఁతవలెఁ గృశించిన శరీరముతోఁ, బూజింపఁబడుచున్న యీశ్వరుని శిరమునందలి గంగాతరంగవాతములచే శ్రమలేనిది వలె నీశ్వరమందిరాజిరమును దానే యలుకుచు నూడ్చుచు భర్తను సేవించుచుండెను. త్రైలోక్యమల్లుఁడును దనయౌదార్యమునకును సౌన్నత్యమునకును గంభీరచిత్తమునకును దగిన భక్తితో నద్రికన్యామనోహరుని బూజించుచుండెను. ఈగతి శివునిగుఱించి యుగ్రమగుతపస్సు గావించుచున్న యానరపతి యొకనాఁడు ప్రాతఃపూజాసమయమునఁ "జాలుక్యక్షితిపాలా ! పరిశ్రమచాలును ! ఇఁక విశ్రమింపుము. ఉగ్రతపము మానుము. భక్తవత్సలుండగు పరమేశ్వరునికి నీయం దపారమగు దయకలిగినది. ఈ నీ ధర్మపత్ని మూఁగురు కొమాళ్లతల్లి గాఁగలదు. నీచాలుక్యవంశము వారిచే మిగులఁ గొనియాడంబడఁ గలదు. అందుఁ బ్రతాపమునకు నిధియు, జయలక్ష్మికి స్థానమును, విద్యల కాల

(1) బాగుచేయని నేల.

పాలమును నగు నీ నడిమి పుత్రునిచే దిలీపుఁడు మాంధాత మొదలగు రాజుల వలని సౌఖ్యముకంటె నీ భూపురంధ్రి యెక్కుడు సౌఖ్యమును బొందఁగలదు. మొదటివాఁడును మూఁడవవాఁడును నీపూర్వపుణ్యమునఁ గలుగువారు. నడిమి వాఁడు నాయనుగ్రహమువలన సంభవించువాఁడు. కావున రామునివలె సముద్రములుకూడ దాఁటి జయలక్ష్మినిఁ గైవసము చేసికొనఁగలఁడు." అని యాకాశమునుండి వెడలిన మాటను విని మేను పులకరింప సంతోషవికసితలోచనుండై పురంధ్రీమణియగు భార్య కయ్యుదంతముఁ జెప్పి సంతసపఱచి వ్రతపారణ చేసి బ్రాహ్మణులకు సొమ్ము పంచిపెట్టి సమస్తసౌభాగ్యములకు మూలకందమగు కళత్రముతోఁ గూడ నిజపురి కేతెంచి యెప్పటియట్ల రాజ్య మేలుచుండెను.

తరువాత నా రాజసుందరి యొక కుమారునిఁ గనియెను. చందురునివలె సర్వజనసుందరుఁడగు నా బాలకునకుఁ దండ్రి సోమభూపాలుఁడని నామకరణము నొనరించి దివ్యభారతి మాటఁ దలంచుకొని భార్య ద్వితీయగర్భము నభిలషించి కాలము గడపుచుండఁ గొన్నినాళ్ళకా రాజపత్ని గండస్థలములు తెల్లఁబాఱెను. నరేంద్రుఁడును బ్రాహ్మణులకై హేమవర్షమును గురిపించెను. హరప్రసాదము మూర్తీభవించునను సంతోషముతో నాసమయమునం దెవ్వరేమికోరిన నవితీర్చెను. పిదపఁ గ్రమముగ సుధాప్రవాహముచేతఁ గడుగఁబడెనోయన నా రాజవల్లభ దేహమంతయుఁ దెల్లఁబడెను. విషాదపంక మెడలుటఁ గాఁబోలును క్షమాపతి మానసముకూడ నిర్మలమయ్యెను. ఆమె స్తనకుంభములయందు ధాత పాలకు బదులు చంద్రునిఁ బిడిచిన యమృతముచేత నిండింపఁగా నందలి కళంకసంబంధమగు నలుపు పైకిఁ దేలెనోయన ముక్కులు నల్లబడియెను. వక్షోజములమీఁది మంచిగంధ మా యమృతము వడపోయుటకై కట్టిన శుభ్రవస్త్రమువలెఁ దనరెను. ఉదయింపఁబోవు రాజపుత్రునికై పాలు దాచు హేమకుంభములమీఁద మల్లెపూవుదండలు కట్టినగతి నా మెయురోజములమీఁది ముత్యాలదండలు చెలువారెను మఱియు నాచూచుకంబులు జనింపనున్న రాజకుమారునకుఁ బ్రభావము, కీర్తి, ప్రతాపము, సౌజన్యము మొదలగు గుణములు వృద్ధిచేయుటకై వండిన రసాయన గుళికలవలె నుండెను. సమస్తయాచకుల దారిద్ర్యమును బాపంజాలు బాలకుఁడు గర్భమం దుండ నా రాజసతి నడుమునకు మాత్రము దారిద్ర్యమెట్లు వదలకపోవును ? గర్భస్థుఁడగు శిశువు దానముచే (1) బలితిరస్కారముఁ గావించునని సూచించుటకుం బోలె నరనాథసీమంతిని గర్భమునందలి (2) బలులకుఁ దిర

---

(1) బలిచక్రవర్తిని తిరస్కరించుట. బలవంతులను దిరస్కరించుట.

(2) వబలక భేదముగాన, వళులు = మడతలు.

సాక్కారము కలిగెను. భూభారము శమింపఁజేయు నిసు వుదరమునం దుంచుటఁ జేసి కాఁబోలు గర్భభరాలసయగు నా రాజపత్ని భూమికి భారములేకుండ నడుగులు మెల్లమెల్లఁగ నిడసాగెను. ఆమె మొలనూలి మణులయందుఁ బ్రతిఫలించిన చేకత్తుల ప్రతిబింబము లుదరమందున్న బాలకుని రక్షించుటకై రాత్రిందివములు కావలికాచుచున్న కులదేవతలవలెఁ బ్రకాశింపసాగెను. రత్నవికారములగు భూములయందుఁ బ్రతిఫలించిన గృహములచటఁ దిరుగుచున్న యామెను నమస్కరించుటకై కులపర్వతంబులు చనుదెంచినవో యన నొప్పుచుండెను. ఉదరమునం దంతట వ్యాపించిన కాంచికామాణిక్యప్రభలు కడుపులోనున్న బాలసూర్యుని యూరెండవలెఁ దనరెను. రాత్రులలో వెన్నెలబైట వినోదార్థము పన్నుండిన యామెయుదర గర్భమునందుఁ బ్రతిఫలించిన చంద్రుఁడు సుఖసుప్తుఁడైన యందలి బాలకుని తెల్లపట్టుతలాడవలెఁ గప్పెను. ఆ గరితకు దిగ్గజకుంభస్థలములయం దడుగులు నెలకొలుపవలయునని బుద్ధిపొడముటయు, సర్వదా తళతళలాడు కత్తులనుజూచుటయం దభిలాష కలుగుటయు, శత్రువులను జేతఁబట్టు కోరిక పుట్టుటయు, దిగంగనలచేతఁ బరిచర్య చేయించుకొనవలయు ననుతలంపు జనించుటయు, మ్రోగుచున్న భూషణముల సైతము కనుబొమ్మలెత్తి చూచుటయు, తేజస్సుచేత స్తబ్ధశిరములయిన గృహదీపములయందును మాత్సర్యము గలుగుటయు, గర్భస్థితబాలకుని శౌర్యధైర్యాది గుణములను వెల్లడిచేయ రాజున కపరిమితానంద మగుచుండెను. భార్యల శుభసూచకములగు దౌహృదలక్షణము లెవ్వరికి సంతోషము గొలుపవు? క్రమముగ విధ్యుక్తముగఁ బుంసవనము మున్నగు నవి జరిగినపిమ్మట విశేషలక్షణములచేత నాసన్నప్రసవయగు భార్యను గనుఁగొని నృపేంద్రుఁడు సంతోషమును లోన నిమిడించుకొనలేకపోయెను. వైద్యులు తగిన యౌషధములు సన్నద్ధపఱప చెలికత్తెలు గర్భరక్షకై తగినవిధు లొనరింపఁ బ్రసవాచారములు తెలిసిన పలువురు మంత్రసానులు పరివేష్టింపఁ గులజ్యోతిష్కుఁడు చెప్పిన ముహూర్తమున వయసుతీఱిన ముత్తైదువలతో నా రాజకాంత సూతికాగృహమును బ్రవేశించెను. వేలకొలఁది తోఁచు శకునములు రాజునకు సంతోషమును సూచింప దీపములు గూడఁ బ్రసవబాధలేకుండ జపము చేయుచున్నవో యన నిశ్చలములయి యుండఁ బిల్లతోఁగూడిన రాజహంసను గూడఁ బరిచారికాజన ముపాయమడుగుచుండ, భూమి త్రివ్వి శస్త్రప్రాణులు కొందఱు వేఱువెల్లఁకులు తెచ్చుచుండ, మంత్రవేత్తలు

హుంకారములు చేయుచు నలుదిక్కుల కత్తులు చల్లుచుండ, సమీపమునందుఁ బంజరములలో నున్న చిలుకలుగూడఁ జెవియొగ్గి వినుచు విచారించుచుండఁ బురాతన చక్రవర్తులెవ్వరికి దొరకని యొక శుభలగ్నంబునఁ బరమేశ్వరానుగ్రహమున నొకసుపుత్రుం డుదయించెను.

దేవతలు తుమ్మెదలతోఁ గూడిన పారిజాతకుసుమములను వర్షించిరి. దుందుభులను మ్రోయించిరి. దిక్కులన్నియు నిర్మలము లయ్యెను. పుట్టినవెంటనే పురుటింటి రతనపు గోడలయందుఁ బ్రతిబింబించిన యాబాలకుఁడు తమకుఁ జేయఁ బోవు నుపకారమును దలంచి దిక్కులచే లాలింపఁబడుచున్నాఁ డనునట్టుల విరాజిల్లెను. నరపాలునకుఁ బుత్త్రజననవార్తను మొదట దేవతానాందీనినాదమే తెలిపెను. తరువాతఁ దొందరపడుచుఁ బరువెత్తివచ్చుచున్న పరిచారికాజనముల పంతోషగద్గదము లగు వాగ్విలాసములు తెలిపెను. ఒకచోట బంగారము పంచిపెట్టుచుండ, నొకచోట సంగీతములు పాడుచుండ, నొకచోట నాట్యములు చేయుచుండ, నొకచోట మంగళతూర్యములు మ్రోయించుచుండ, నొకచోట వైతాళికులు కొండాడుచుండ నేమహారాజగేహములును బొందనేరని మహోత్సవము నీత్రైలోక్యమల్లదేవునిగృహ మనుభవించెను. తరువాత విధిజ్ఞుఁడగు పురోహితుఁడు చెప్పినగతి జాతకర్మసంస్కార మాచరించి పుత్త్రసంస్పర్శసుఖంబున సాటిలేని యానందము నాపృథ్వీపతి యనుభవించెను. గృహస్థులకుఁ బుత్త్రజన్మముకంటె నానందజనక మగునది లేదుగదా!

—♦ గద్య ♦—

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి కాశ్మీరకభట్టమహాకవి బిల్హణవిరచితం బగు విక్రమాంకదేవచరిత్రం బనుమహాకావ్యమునందలి ద్వితీయసర్గము.

తృతీయసర్గము.

విక్రమాదిత్యుఁ డని పేరుపెట్టఁబడిన యా పిన్నవాఁడు చేష్టావిశేషములచేతఁ బరాక్రమశాలి యనియుఁ దేజోవంతుఁ డనియుఁ గొనియాడఁబడుచు వృద్ధి నొందెను. రాజపత్నియు విక్రమముచే సామ్రాజ్యలక్ష్మి శోభించినపగిదిఁ జాళుక్యనరపాలభూషణంబగు నాకుమారునిచే మిగుల పన్నెకెక్కెను. ఆబాలుఁడు ముత్యాలహారములు చేతఁబట్టుకొని పాలుత్రాగుచున్నపుడు భోగములయెడల గుణవంతులను వదలుట నామతము కాదనునట్లు తెలుపుచుండెను.

తొట్టికిఁ గట్టిన రత్నములను గుప్పిటఁ బట్టుకొనినప్పు డిట్టటుఁ బ్రసరించు తత్కాంతి శత్రుకంఠములను దునిమి తద్రక్తసిక్తంబగు కత్తి చేత ధరింపఁగలఁడనియు, బోరగిలఁబడుట నీచులను జూచువాఁడు కాఁడనియుఁ దెలియఁజేయుచుండెను. దాది పలుకు పల్కులకు నవ్వుచు గద్దరించుటయు, వ్రేలు చేతికందిచ్చిన లేచి విద్దెము చేయుటయు, నవ్యక్తమధురముగ మాటలాడుటయు నరేంద్రుని నేత్రములకును శ్రోత్రములకును సంతోషజనకములుగా నాబాలమృగాంకుఁడు క్రమముగ చౌలసంస్కారముఁ జెంది వినోదలీలాకుసుమములకు నందనవనమై యుండెను. తొడపైనున్న కుమారుని ధూళిధూసర మగు మేనినుండి జాఱు పరాగ మానరేంద్రచంద్రమునకు సంతోషమును బుట్టించు నౌషధచూర్ణమగుటకు సందేహమేమి? సేవకొఱకై వచ్చిన యనేక సామంతనృపాలుర చేమోడ్పులయందు నిరాదరభావమును గనఁబఱచు త్రైలోక్యమల్లదేవనృపాలుఁ డీబాలుని యేకహస్తప్రణామముచేతనే తనయాత్మను గృతార్థముగాఁ దలఁచుకొనియెను. అడుగడుగునకుఁ గొమరుని మొగము ముద్దుపెట్టుకొనుచున్న యాకుంతలదేవేంద్రుని చిత్తము బాలాధరసంపర్కమునఁ గాఁబోలును సర్వదా (1) రాగపరిపూర్ణమై యుండెను. ముఖచంద్రమండలంబున లేడికూడఁ బ్రవేశింపకుండ భయమునకై కంఠమునఁ గట్టిన పులిగోరుల పతకముతో నాడుకొనుచున్నపుడును, మువ్వలయందెల చప్పుడువిని దరికివచ్చు రాజహంసములను బెదరించుచున్నపుడును, బోనులోని సింగపుఁగొదములతోడఁ బోరాడఁ దలంచుచున్నపుడును ఆవిక్రమాదిత్యకుమారునిఁ జూచుచున్నవారందఱు (2) రాజహంసలను దరికి జేరనీఁడనియుఁ శత్రుసింహములను గూడ నిర్జింపఁగలవాఁడనియుఁ దలఁచుచుండిరి. ఉదయించి దినదినప్రవర్ధమానుఁడగు నాబాలచంద్రుండు కొలఁదిదినములలోనె సమస్తభాషలయందును జనకానుజ్ఞను నేర్చెను. పుణ్యాత్ములకుపాధ్యాయులు నిమిత్తమాత్రముగాని వేఱుకాదు. అభ్యాసమునిమిత్తము సమస్తదిక్కులయందు బాణములు ప్రయోగింప నారాజకంఠీరవమువలన జడిసి భూమియం దెల్లెడ నిండియున్న యర్జునునికీర్తియు విరళమైపోయెను. ఆయువరాజు ముఖారవిందము కవిత్వము వక్తృత్వము నేర్చిన సరస్వతికిఁ దప్ప నితరభూపాలకన్యకలకు (3) మధుపాంగనలపాలుకాకుండెను. లావణ్యసామగ్రిచే నిండియున్న యాకుమారసుధాకరునిఁ జూచిన కామినులకుఁ గలువతీఁగకుంబోలె రాత్రులయందు నిద్రదూరమయ్యెను.

---

(1) అనురాగము, ఎఱుపు.

(1) రాజశ్రేష్ఠులు. (2) ఆఁడుతుమ్మెదలు.

ప్రతిదినము వీథివెంబడిని బోవుచున్నపు డనురాగముతోఁ దన్నుఁ జూచు నగరకాంతలవంక నైనఁ జూడక తలవంచుకొనిపోవు నారాజబాలకునిపైఁ గనుబొమముళ్లతో ముగుదతనపుఁగోపమును సూచించువారి క్రీఁగంటిచూపులు పడుచుండును లావణ్యసంపద (1) కనూచానగృహమైన యాకుమారుఁడు క్రమక్రమవర్ధమానుఁ డగుచుండఁ గల్యాణపురమునం దేకాంతలలోచనములు నిద్రకై వాచి యుండలేదు? బాలుఁడయ్యు నొరులతేజస్సు నించుకేనియు సహింపని యారాజమానునివలన జడిసి కాఁబోలును సూర్యుఁడు (2) విష్ణుపదము నాశ్రయించెను. తేజోవంతు లందఱికిని బయివాఁడగు నప్పుడమిఱేని కిరీటము మణిమయంబగు పాదపీఠమునఁ బ్రతిఫలించుటఁజేసి కామిని యగుభూమికి బ్రతిమాలుకొనుచున్నదో యనునట్లుండెను. ఇంతలోఁ ద్రైలోక్యమల్లదేవునకు జయసింహుఁ డను మూఁడవకుమారుఁడు గూడఁ గలిగెను. స్వప్నమందైనను బరమేశ్వరుని యనుగ్రహ మసత్యముకాదు.

సమస్తవిద్యలఁ జతురుఁడై దిగ్విజయోత్సవమునకై వేడుకపడు విక్రమాదిత్యకుమారునిం జూచి తండ్రి యొకనాఁడు 'ఈకుమారుఁ డద్భుతసాహసముకలవాఁడు ఇతఁడు సింహాసన మెక్కలేని సింహము నొద్దనున్న యాఁడుసింగము నొరులు తిరస్కరింపలేనిపగిది నీరాజ్యలక్ష్మి నొరులు తిరస్కరింపఁ జాలరు. కావున నితని యువరాజుం జేసెదను. ఉభయతటముల నాశ్రయించిననదివలె నీరాజ్యలక్ష్మి మాయిరువురచేతను బరిపాలింపఁబడును గాక' అని నిశ్చయించి యట్లొనరించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్న తండ్రియుద్యమము విని కుమారుఁ డొకనాఁ డొద్దకు వచ్చి తద్దయు వినయముతో నమస్కరించి సరస్వతికాలిగజ్జెలమ్రోఁతతో సమానమగు వాక్కులతో "దేవా! నీయాజ్ఞ సకలపార్థివులు శిరసావహించుచున్నారు. నీకు వశమైయున్న సంపద త్యాగభోగములచే మిగుల వన్నెకెక్కినది. నీయనుగ్రహమువలన నాకును సర్వము సులభమై యున్నది. కావున నాకు యౌవరాజ్యభారమొసఁగుపూనిక నింతటితో నిలుపు' మనిన రాజేంద్రుఁడు 'కుమారా! ఏల నామనోరథమునకు విఘ్నమొనరించెదవు? నీవంటి పుత్రరత్నము కలుగుటకై యెన్నిపాట్లు పడితినో చంద్రశేఖరు నడుగుము. నీవు యౌవరాజ్యమంగీకరించి జగము రక్షింపవేని చిరకాలమునుండి యీభూమి మోసిమోసి బడలియున్న యీబుజములకు విశ్రాంతి యెప్పుడు?' అని పలికిన కర్ణాటమండలేశ్వరుని పలుకులు విని విక్రమాదిత్యుఁడును దూఁగాడు పల్కువెలంది పైఁట

(1) క్రమప్రాప్తమైనది. (2) ఆకాశము, విష్ణుమూర్తిపాదము.

కొంగువంటి దంతప్రభలు పర్వ 'మహారాజ! కవీంద్రులయెదుట వాచాలతఁ గనఁబఱచినట్లు, చంద్రునియెదుట సౌందర్యగర్వముఁజూపినట్లు, నీముందఱ నేను వాచాపాటవము నగపఱచుట తగదు. అయినను నీయందలిభక్తిచే నొకమాట చెప్పుచున్నాఁడ. నీకు నాయందుఁగల వాత్సల్యము యుక్తాయుక్తవిచారమును బోఁగొట్టుచున్నది. పెద్దకుమారుఁడు సోమభూపాలుఁ డుండఁగా నేను యౌవ రాజ్యమున కెట్లు తగుదును. చాళుక్యవంశము గూడ నిటువంటి విపరీతకార్యముల నొనర్చిన నింకెవ్వరు చేయరు? ఈకలికాలకుంజరము నిరంకుశమై ప్రవర్తింపక పోవునా? మొదటఁ దండ్రిరాజ్యమును బరిగ్రహించుటకు మాయన్న యోగ్యుఁడు. విపరీతకార్యముచే మలినమైన యీనృపశ్రీపరిరంభణము నాకేమి సౌఖ్యమొసఁగును? అన్నగారి మొగము వాఁడిపోవ నేనే యౌవరాజ్య మంగీకరించితినేని నేనే చాళుక్యగోత్రమునకు మొదటఁ గళంకము వ్రాసినవాఁడ నగుదును. కాఁబట్టి దేవర చిరకాలము రాజ్యమును వహింపుఁడు. సోమభూపాలునకు యౌవరాజ్యమిప్పింపుఁడు. నేను మీయిద్దఱకు బంటనై దిగ్విజయముఁ గావించి వచ్చెదను. శ్రీరామునితండ్రి యక్రమముగ భరతునకుఁ బట్టాభిషేకముచేయుటచేతఁ గదా స్త్రీజితుఁడనునపకీర్తి వచ్చినది; వచ్చినయపకీర్తి నేఁటికిని గ్రంథములయందు వాకొనఁబడుచున్నయది! కాన నోకుంతలేశ్వర! అపయశముం దెచ్చిపెట్టు నాయందలి పక్షపాతమును వదలుము. నాకు యౌవ రాజ్యమొసఁగుటకు దేవరచిత్తమెందులకొడఁబడెనో నేనెఱుఁగను' అనికుమారుఁడు పలికిన శ్రోత్రపవిత్రములగుమాటలువిని చమత్కారము జెంది 'లంజెలలోనగ్రగణ్యురాలగు నీరాజ్యలక్ష్మి యొకనిచిత్తమును గలుషముగాఁజేయదని తలపోయుచుఁబుత్రు నంకమునఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని మేను పులకరింప దంతకాంతులు సుతుని కంఠముపై ముత్యాలదండలయి చెలువారఁ 'తనయ! ఏను చిరకాలము తపస్సు చేసి యీశ్వరు ననుగ్రహము వడసి చాళుక్యగోత్రము దరింపఁజాలిన నిన్నుఁ గంటిని. కాదేని శ్రవణామృతము లగు నిట్టిపలుకు లెవరినోట వెలువడును? వేలుపుఁదుమ్మెద లాస్వాదింపఁదగిన పూవులు పారిజాతవృక్షమునుండి కాక [illegible]చెట్టునుండి బైలుదేఱునా? దేనిని రాజకుమారులందఱుఁ గోరుచుందురో, దేనినదృష్టహీనులు బడయఁజాలరో యట్టి రాజ్యలక్ష్మిని నీవు గడ్డిపఱకఁగాఁ దలంచుచున్నాఁడవు. లంకాసమీపమునందలి సముద్రముచే విడువఁబడిన యీ భూమి నిజముగా రాక్షసివంటిది. ఇది రక్తమాంసము లేకాలమును దొరకవలయు నని కోరుచుండును. దీనిని సామాన్యులేలుటకుఁ బనికిరారు. నీవుపదేశించిన

మార్గమును నేనెఱుంగక పోలేదు. నేను చాళుక్యవంశమునఁ బుట్టకపోను లేదు. స్వభావచంచల యగు లక్ష్మికి రాజ (1) గుణబంధము లేనిచో నిలుకడ సంభవింపదు. నీకు యౌవరాజ్యమొసఁగుటలో నాయం దేమియు దోషము లేదు. నన్ను లోకులు నిందింపరు. నీవు తెలిసికోఁదలఁచితివేని జ్యోతిష్కుల నడుగుము. సోమభూపాలునకు సామ్రాజ్యమీయకుండ వానిజాతకమునందలి పాపగ్రహములే పాపముగట్టుకొన్నవి. పరమేశ్వరుఁడుగూడ రాజ్యమేలఁదగిన వాఁడవు నీవనియేతొల్లిపక్కాణించె. ముగ్గురు కొడుకులు గలవాఁడను పుణ్యము నాకు దొరకుటకే తక్కిన యిరువురును గావున నామాట నమ్ముము. చాళుక్య రాజ్యలక్ష్మిఁ బ్రతిష్ఠనందనిమ్ము. మాత్సర్యములేక నిజము తెలిసికొనిన రాజులు నన్నుఁ గొనియాడుదురుగాక! నాపక్షపాతమునకుఁ గళంకము లేక పోవును గాక! అని తండ్రి చెప్పినమాటలు విని నవ్వుచుఁ గుమారుఁడు మరల 'ఓ జనక! నాభాగ్యదోషముచేత సత్కీర్తికి లోపముచేయు చెడ్డకట్టుదల నీకుఁ గలిగినది. అతనిజాతకమునకు రాజయోగము లేదేని నీశ్వరుఁ డతనియం దనుగ్రహము లేనివాఁడేని నీమనోరథము చివరకెట్లయినను సిద్ధింపఁ గలదు, కావున నీయపకీర్తిని మీఁదఁ బెట్టుకొనకుము. నాకీ దుర్యశమును దేకుము. అదియుంగాక నావంటి తమ్ముఁ డతనియాజ్ఞ శిరసావహించుచుండ నాతని కశక్తియన నెట్టిది ? అతనిని రక్షామణివలె సింహాసనముమీఁద మాత్రముండనిమ్ము. నేనే రాజ్యభారమును దాల్చెదను' అని చమత్కారముగాఁ బలికి తండ్రికిఁ గౌతుకముఁ గలుగఁజేసెను. నృపాలుఁడును పెద్దకొడుకును బిలిచి 'నాయభీప్సితమును జంద్రమౌళి యెట్లయినను సమకూర్పఁగలఁడు. విక్రమాదిత్యుఁడు చెప్పినట్లె చేసెదను. పెద్దకుమారునకు సామ్రాజ్య మిచ్చినను మడుగులోనికి మరల్చిన నదికూడ సాగరమునకే దారి వెదకుకొనినట్లు రాజ్యలక్ష్మి విక్రమాదిత్యునే పొందఁగలదు. ఈశ్వరుఁడు వరమిచ్చిన యితనికి సామ్రాజ్యము రాక యితరుల కెట్లువచ్చును? రత్నపరీక్షకుఁడు మంచిదని చెప్పిన రత్నమునకు వెలవచ్చునుగాని లాఁతివాళ్ళకు రాదు.' అని తలపోసి జ్యేష్ఠకుమారునకే యౌవరాజ్యమిచ్చెను.

విక్రమాదిత్యుండును రాజ్యమేలు తండ్రిభారమును యౌవరాజ్యము వహించిన యన్నగారి భారమునుగూడ భూమండలముయొక్కయు, శేషుని యొక్కయు భారము నాదికూర్మము వహించినట్లు తానే వహించుచుండెను. వృద్ధ నరేంద్రుండును యుద్ధప్రసక్తి కలిగినపుడెల్ల విక్రమాదిత్యునే పంపుచు నతఁడా

(1) సద్గుణములసంబంధము, త్రాళ్లచేఁగట్టుట.

ర్జించిన విజయామృతముం ద్రావుచుఁ బరితృప్తుఁడైయుండెను. చోళదేశదండయాత్రయందు సముద్రములో నీఁదులాడు విక్రమాదిత్యుని యేనుఁగుల కుంభస్థలములయందలి (1) చీనపిష్టముచేత నెఱ్ఱఁబడిన కడలి చోళసైన్యక్షయమువలనఁ గలిగిన రక్తనదులతోడ సంగమింపఁబడినదో యను నట్లూహింపఁబడెను. ఈచాలుక్యరాముఁడు (2) హరిసైన్యముతోఁ దనయొద్దనఁ దిరుగుచున్నయపుడు మరల సముద్రము భయపడి యొద్దుననున్న ముత్తెపుఁజిప్పలను నెపమునఁ బండ్లూడఁగొట్టుకొనినట్లుండెను. అతఁడు మలయాద్రికిఁ బోయినపుడు చైత్రమాసము కాకున్నను వియోగినీస్త్రీలను బాధపెట్టుటకై మలయవాయువు లేనుఁగుగున్నల చేటచెవులవలన బయలువెడలెను. (3) నిస్త్రింశధారాజలమునుండి శాత్రవ (4) యశఃక్షీరములను వేఱుపఱచుటచేఁ దన (5) రాజహంసవిలాసమును బ్రకటించుచుఁ జాపదండము కర్ణాంతముగ లాగుచున్నపుడే ద్రావిడాంగనల మొగములు వేఁడి నిట్టూర్పుగాడ్పులచేఁ గమలిపోవుచుండెను, అతనితో విరోధపడి మొదటఁ బతియైన చోళదేశపురాజు పశువువలె ద్రవిడభూకాంతను దల్లినిగా భావించుకొని స్తనాస్వాదము చేసినట్లు గిరినిర్ఝరోదకమును ద్రావెను. శరణుచెందిన మాళవదేశపురాజును మరల రాజ్యమందు నిలిపిన యీ విక్రమాదిత్యుని రాజులనేకులు తమకన్యకలతో సర్వస్వముకానుకగా నిచ్చి వేఁడుకొనిరి. ఈ యాహవమల్లకుమారుఁ డాహవములోఁ దలయెత్తినవారి నెల్ల నఱకుచుండ నతనికత్తివాతఁబడకుండుటకు (6) నమ్రీభావముతప్పఁ దక్కినయుపాయము శత్రువులకు లేకపోయెను. ఏనుఁగుల నిచ్చిన ముంజుఁడు గాని కవిబాంధవుఁడగు భోజరాజుగాని యాచకులకు బంగారువర్షము కురిపించిన యతని దాతృత్వమునకుఁ జాలరు. అతని బాహుపురులయందలి ముళ్ళవంటి రత్నాంకురములు కత్తిదెబ్బలచే మొనవోవుటచేత జయలక్ష్మి కౌఁగిలించుకొనుటకు వెనుకదీయకపోయెను. తన శ్వేతాతపత్రము తప్ప నితరాతపత్రములను సహింపని యీ రాజసూనుఁ డనేక (1) భూభృద్వంశదండములను జీల్చివైచెను. గౌడదేశపురాజును జయించి యతని విజయదంతావళమును నోడించి కాంతిరూపుఁ డను రాజువంశమును బగిల్చిన యీ విక్రమాదిత్య భూపాలుని కీర్తి సూర్యచక్ర

(1) సిందూరము. (2) గుఱ్ఱపుదళము, కోఁతిమూక. (3) కత్తివాఁడి యనునీరు. (4) కీర్తియనుపాలు (5) రాజశ్రేష్ఠుఁడు హంసలలో నొకజాతి. (6) వంగుట, నమస్కరించుట.

(1) రాజవంశము, పర్వతమునందలి వెదుళ్ళు.

ధ్వనిచే వేకువజామున నిద్రలేకయున్న యుదయపర్వతగుహలలోని సిద్ధాంగన లిప్పటికిని గొనియాడుచుందురు. ఇతని సమరోత్సవముఁ జూడఁదలఁచియును దేవేంద్రుని కట్టిమహాభాగ్యము తటస్థింపక పోవుటకు ధనుష్టంకారము వినిపాఱిపోయిన యుచ్చైశ్శ్రవముసు, మదించిన యేనుఁగుల ఘీంకారమునకు బెదరిన యైరావతంబును గారణములయినవి బందిపోటు గావించిన యితనిభటులవలనఁ గట్టుఁ జీరలుకూడఁ గోల్పోయిన కాంచీపురచంచలాక్షులకు వారపహరింపని దేవాలయ ధ్వజపటములు మానమాత్రసంరక్షణకొఱకు గోఁచిగుడ్డలుగ నుపయోగించినవి. ద్రవిడభూపాలునితోడ సమరముచేయునపు డితనికోదండము నుండి వెడలిన యుఱుములవంటి టంకారములువిని లంకాపట్నములోని రాక్షసులందఱు రావణుఁడు చచ్చినను నతనియందలికోపము వదలక శ్రీరాముఁడు మరల వచ్చుచున్నాఁడేమో యని బెగడొందిరి.

గద్య.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణవిరచితంబగు
విక్రమాంకదేవచరిత్రంబను మహాకావ్యమునఁ దృతీయసర్గము.

చతుర్థసర్గము

పేరునకు సోమభూపాలుఁడు యువరాజయినను క్రియచేత యువరాజైన విక్రమాదిత్యభూపాలుఁడు మన్మథునివలె దిగ్విజయము నాచరించెను. అతని యేనుఁగులు కేరళకాంతలచూర్ణకుంతలములతోఁ గూడ మలయపర్వతమునందలి చందనవృక్షములను బాడుచేయఁ దత్కాలమున లోకులకు మలయవాయువు కఱవయ్యెను; మలయపర్వతము, చచ్చిపోయిన శ్రీఖండవృక్షములకుఁ జందనద్రవఫేనమను నెపమునఁ బిండప్రదాన మాచరించుచున్నట్లుండెను. చందనపంకముచేఁ బంకిలములైన యతనియేనుఁగు లీఁదులాడుచు సముద్రమునకు క్షణకాలము బడబాగ్నిసంతాపమును బోఁగొట్టినవి; చందనద్రవముతోఁ బ్రవహించుచున్న నదులుఁగూడ భర్తకు శీతలోపచారము గావించినవి. మంచిగంధపుబురదలో మునిఁగిన యతనిసేననే గామినులందఱు మలయవాయువులకు జన్మభూమినిఁ గాఁ దలఁచి చెలికత్తెనువలె గారవించిరి. అతనియంతఃపురకాంతలచే విడువఁబడిన ముఖవాయువు లా మలయగుహలయందుఁ బోయిన

మలయవాయువులు మరల మొలచుటకై చల్లిన విత్తులవలెనుండెను. గజములచే విఱువఁబడి సముద్రములోఁ బాఱవేయఁబడిన మంచిగంధపుఁజెట్లకు మాఱుగా సముద్రుఁడు వెలలేనిరత్నము లారాజునకిచ్చెను. చందనరసముచేఁ దెల్లఁబడిన రాళ్లు తద్బలక్షోభముచే విఱిగిపోయిన మలయాద్రియెముకలవలెఁ గనఁబడెను. తచ్ఛమూకలకలము సముద్రశాయియగు శ్రీహరినిద్రకు భంగముగావింప సముద్రుఁడు చేయునది లేక తపతపఁ గొట్టుకొనసాగెను. తాము పడిపోవుటకు దొంగతనముగా శత్రువులుంచిన సంకెలలవలెఁ జుట్టచుట్టుకొని పరుండియున్న పాముల నతని యేనుఁగులు కాళ్ళతోఁ ద్రొక్కివైచెను. కాలిలోఁ గ్రుచ్చుకొనిన ముత్యములుగల యానృపవీరుని కరులు నక్షత్రములను జితుకఁ ద్రొక్కిన యైరావతమువలెఁ గన్పట్టెను. సముద్రుఁడతఁడెక్కివచ్చిన గుఱ్ఱమును జూచి తనపుట్టినిల్లు గాంచిపోవలయునని వచ్చిన యుచ్చైశ్శ్రవమని భ్రాంతిపడెను. సేనాసమ్మర్దముచేతఁ గలఁతపడి మరణోపాయమును వెదకుకొనుచుఁ దనలోని కాలకూటమును హరుఁడు కబలించిపోయెఁ గదా యని దుఃఖించెను గాని కాంతల వాతెరలను బోలు తనలోని పగడములయందుఁ బ్రేమతోఁ జూడ్కి నిగుడించుచున్న యాకుంతలేంద్రకుమారుని ప్రీతికిఁ బాత్రమగుటచే నాసాహసమును విడిచెను. మఱియుఁ గేరళసేనారక్తప్రవాహములచేతఁ దననీరు మిశ్రమగుటచే నగస్త్యమహామునివలని భయమును వదలెను. ఈఁదులాడు గజముల దంతములలోఁ దగుల్కొనిన సముద్రములోని యెఱ్ఱపాములు తత్కరములచేఁ ద్రుంపఁబడిన విద్రుమలతలట్లుఁ బ్రకాశించెను. అతనికి భయపడి సింహళద్వీపభూపతి శరణాగతుఁడై కుంభసంభవుని యాశ్రమమందు విశ్రమించెను. అతండు వింటిత్రాడు జళిపించిన గంగాకుండపట్టనము నందలి కాంతలగండస్థలములనుండి కుండలములు జాఱిపోయెను. అతనికీర్తియను కుంచె ద్రావిడీగండస్థలము లను గోడలయందుఁ దెల్లపురంగుఁ జిత్రించెను. అతనిచే జయింపఁబడిన రాజధానులన్నియుఁ గూలిపోయిన శిరోగృహములచే శిరశ్ఛేదము గావింపఁబడినట్లుండెను. ఆ రాజధానులయందుండుకాంత లందఱుఁ గన్నీటిచేఁ దడిసిన కట్టుఁజీరలచేఁ బ్రతాపాగ్నిఁ గొంత యుపశమింపఁజేసిరి. చోళాంతఃపురముల (1) సింహమధ్యలను వెడలించి సింహములఁ గాఁపురము వెట్టిన యతని ప్రతాపమునకు జడిసి పరువెత్తిన ద్రవిడకాంతల శిరోరుహములు (2) కర్పూరతిలక లను పేరులతో నడవిచెట్టులయం

* (1) స్త్రీలు. (2) సీతమ్మవారి నూలుపోగులని చెప్పఁబడు తీఁగలు.

డిప్పటికినిఁ గనఁబడుచున్నవి. రత్నము లన్నియు జాఱిపోయి నూలుమాత్రము మిగిలిన (3) కాంచివలెఁ (4) గాంచియు సర్వస్వమును గోలుపోయి ప్రాకారము మాత్రము మిగిలియుండెను. చోళదేశాంగన లితరపరితాపమును సహింపని యితని పరితాపమువలన మన్మథపరితాపమునకు దూరమైరి. చక్రకోటరాజు చిత్రశాలలయందుఁ గట్టించిన యేనుఁగులను వదిలిపెట్టించి దక్షిణ దిగ్విజయ యాత్ర సమాప్తిగావించి మరలివచ్చుచున్న యాయాహవమల్లదేవకుమారునకు మార్గమం దకస్మాత్తుగ మనోవికారము గలిగెను. వామనేత్రము వామబాహువునదరెను. దానికతఁడు కన్నీరువదులుచు నీయశుభము మాతండ్రిగారికిని మాయన్నగారికిని గలుగక పోవుఁగాక యని తలఁచుచుండ నేదిక్కునుండియో యొక యమంగళవార్త యతని చెవిఁబడెను. శరీరధారులకు శుభాశుభము లెపుడు నెదుటఁ గనిపెట్టియుండును. వారలయంతరాత్మలందవి పూర్వమే ప్రతిబింబించును. సమస్తశాస్త్రములు చదువుటవలన నిర్మలమయిన బుద్ధి గలవాఁడయ్యు నతఁడధైర్యముపాలై యాదుర్నిమిత్తము శమించుటకై తన సర్వస్వము బ్రాహ్మణులకై పంచిపెట్టి కృష్ణానదియొడ్డునకు వచ్చి యచటనుండి ప్రయాణము నిలిపివేసి వాఁడినమొగముతోఁ దన రాజధానినుండి యెదురుగావచ్చు ప్రధానదూతను గనుఁగొని యతనిముఖమునుండి వెలువడిన వేఁడి నిట్టూర్పువలన నేదియో యొక యప్రియము నివేదింపవచ్చినవానింగా గ్రహించి నమస్కరించినను నభినందింపక 'మాతండ్రిగారికిఁ గుశలమా' యని యడిగెను. వాఁడును బ్రక్కనుగూర్చుండి ముక్కుమీఁదినుండి జాఱుకన్నీటిబొట్లతో వాక్కు గద్గదంపడఁ "కుమారా! ధైర్యము వహింపుము, పాండీని జయించితి వనియు సింహళము నోడించితి వనియుఁ జోళ ద్రవిళదేశములను లోఁబఱచుకొంటి వనియు నీదిగ్విజయము విని మాతండ్రి పరమానందంబుఁ బొందుచుండ సహింపక విధిచండాలుఁ డతనికి హటాత్తుగ దాహజ్వరముం దెచ్చిపెట్టెను. లోకములో సర్వదా సుఖమనుభవించువారు లేరు. మంచిగంధపుఁబూఁత మొదలగు శీతలోపచారములచేత నివారింపని యాయుష్ణమున కంతకంతకుఁ జల్లనగు భవద్గాత్రాలింగనముం గోరుచుఁ గ్రమక్రమముగఁ దీసికొనిపోవ వచ్చిన యింద్రదూతలయందు గజనిమీలిక చేయుచున్నవాఁడుంబోలె నఱచూపుచూచుట నేర్చుకొనియెను. లోపలితాపమును సహింపలేక శరీరమును వదిలిపోవుచున్న కీర్తివలెనున్న దంతకాంతులతో నొకనాఁడు మంత్రులంజూచి నాప్రతాపమును పొగర రాజుల కిరీటమాణిక్య

(3) మొలనూలు. (4) కాంచీనగరము.

ములయందు శాసనాక్షరములను జెక్కినది. నాబాణములు దిక్కులను గోడలకు రంధ్రములు వొడిచి వానిని గీర్తియను రాజహంసమునకుఁ బంజరములను గాఁ జేసెను. సాటిలేని సంపత్తులచేత భూమిని దారిద్ర్యము లేని దానిని గావించితిని. కవిగాయకుల యిండ్లయందు లక్ష్మిని గులస్త్రీవలెఁ గాఁపురము వెట్టితిని. సర్వగుణముల నన్ను జయింపఁజాలు వరప్రసాదియగు కుమారుని గంటిని. నాకేమి కొదవ? మావిక్రమాదిత్యుఁడే మాసోమభూపాలునకు మొదట యౌవరాజ్యము నిప్పించి యిపుడు సామ్రాజ్య మిప్పించుచున్నాఁడు గాన నాకేమియు భయము లేదు. మహేశ్వరభక్తుఁడనగు నాకుఁ గైలాసపర్వత మెక్కుటకంటె నొండు మనోరథము లేదు. కైలాసగిరిద్వారపాలకులచే మెడఁబట్టి త్రోయఁబడు చచ్చు రాజులకంటె నాయాత్మ కృతార్థమైనదిగాఁ దలఁచుచున్నాఁడను. పరిశుద్ధమగు చాళుక్యరాజుల వంశమునఁ బుట్టితిని. ఏవియో కొన్ని శాస్త్రవచనము లీచెవులు వినినవి. ఈ యైశ్వర్య మేనుఁగుచెవివలెఁ జంచలమైనదని తెలిసికొంటిని. పార్వతీవల్లభునికంటె నాకితరదైవము లేఁడు. కావునఁ దుంగభద్రానదీతీరంబున శివధ్యానము చేయుచు నీశరీరమును బరిత్యజించెదను. శ్రీకంఠసేవ చేయుటం జేసి నాకీశరీర ముపకారకమైన దనియే భావించుచున్నాఁడను. అట్టి శరీరమును వదలుట కృతఘ్నవృత్తియే ! ఐనను రాఁబోవు ఫలమునకై యీ మహాపాతకముం జేయుచున్నాను.' అని పలికిన రాజుమాటలకు మంత్రులందఱు నంగీకరించిరి. మంచికార్యము చేయుచుండ నెవ్వరిమన సుత్సాహపడదు? పిదప నారాజును బురమువదిలి కొన్నిదినములకుఁ దక్షిణగంగ యగు తుంగభద్ర యొద్ద నకువచ్చి 'నిన్ను గైలాసమునకుఁ గొనిపోయెదను, రమ్మని' చాచిన యీమహానది చేతులో యనునట్లున్న తరంగములను జూచి బ్రహ్మదేవుఁడు స్వాగతమునకై ముందుఁ బంపించిన హంసలవలెనున్న డిండీరఖండంబులకు వింతపడుచు గాలిచే దూరమునకువచ్చి మీఁదఁబడుచున్న జలబిందువులచేఁ బరిశ్రమము వాసి యా నదిలోనికి దిగి మునిఁగి చండీశ్వరుని పాదపద్మములు ధ్యానించుచు బంగారు బ్రాహ్మణులకుఁ బంచిపెట్టెను. కష్టకాలమునఁ గూడ మహాత్ములు దానగుణమును విడువలేరు. తరువాత నీరు మెడబంటి యగువరకుఁ బోయి కల్లోలధ్వనులే వాద్యములుగఁ జంద్రశేఖరుని పురమునకు దయచేసెను' అని చాలించిన యాప్రధానమాతవాక్యములకుఁ 'గన్నీరు కాలువయైపాఱఁ గత్తి దూరముగాఁ బాఱవైచి దగ్గఱనున్న వారితోఁ గూడ నెలుఁగెత్తి యేడ్చుచుఁ బితృస్నేహము వలనను సహజమగు నార్ద్రాంతఃకరణము వలనను నేను వర్ణించుటకు వీలులేనట్లుగా నేడ్చెను.

ఇట్టి దుష్కృత్యము చేయుటకుఁ గంకణముఁ గట్టుకొనిన యముఁడు తండ్రియగు తీక్ష్ణకిరణునికంటెఁ గంటకుఁడనియు స్వప్నమందేని దుఃఖము రాదనుకొను దినములలో నిట్టి మహాదుఃఖము సంభవించిన దఃయు మాటిమాటికి విచారించుచు నారాజపుత్రిఁ డెడతెగక పొలుకన్నీటిచే దినములన్నియు దుర్దినములుగాఁ జేయుచు "నో యాదికూర్మమా! నీవు చేసికొన్న పాపము నీసుఖమున కంతరాయము దెచ్చినది. ఓ శేషపన్నగమా! భూభారము మోయలేక కృశించి యెముకల ప్రోవువగుకాలము నీకుఁ దటస్థించినది. ఓ దిగ్గజములారా! మీరింక స్వేచ్ఛగాఁదిరుగ వలనుపడదు. మీరందఱుఁగలసి మగల భూమిమోసికొనుండు. సువర్ణస్తంభమువంటి త్రిభువనమల్లదేవుని భుజము తమ్మిచూలిచే స్వర్గభారము మోయుటకై నియమింపఁబడినది. ఓశత్రురాజులార! మీరందఱు మీమీ రాజధానులయందు సుఖముగానుండుఁడు. ఓ పౌరుషమా! నీకట్టిమహారాజుతో వియోగము కలిగినది. నీవేమి చేయఁగలవు? ఓ ప్రతాపమా! నీవాశ్రయింపఁదగిన పురుషుఁడు లేఁడని విచారింపుము. ఓభూదేవీ! నీకిటువంటి పతివియోగదుఃఖ మెప్పుడును రాదు. కొనియాడఁదగిన పన్నగరాజఫణాచక్రము నుండి నీవు మరలదిగుట తటస్థింపదు. ఓ చిత్తమా! మట్టిముద్దపై నీవింత స్నేహము జూపెదవేల? దుర్బుద్ధి యగు విధిచండాలునివిధాన మపూర్వమైనది. లేదేని నతికష్టపడి నిర్మించిన వస్తువును దానే పాడుచేయునా? ఆశౌర్య, మాధైర్య, మాగాంభీర్య, మావిభ్రమ, మాచిత్ర మెవ్వరియందుఁగలవు? ఇన్నిగుణముల కేకత్ర సమావేశ మిఁక దుర్లభమనుకొనవలయును. శత్రువుల శస్త్రములన్నియు మొక్కవోఁగొట్టఁజాలినపజ్రమువంటి శరీరము గల యట్టితండ్రి నేను దురదృష్టవంతుఁడనే కాకపోయినచోఁ జచ్చిపోవునా? నిజము, నాదౌర్భాగ్యముచేతనే యతఁడు మడిసెను. అటువంటి విచిత్రసృష్టిచేయుటకు ధాత కింకఁ బరమాణువు లెక్కడ దొరకును? సముద్రమువలె సముఖముగావచ్చు (1) వనేకవాహినులను భరింపఁగలమహాభాగ్యవంతుఁడెవ్వఁడు గలఁడు? ఆహా! కణకణలాడు బొగ్గునిప్పులవంటి యీమహావిషాదమును సౌకుమార్యముగల శరీరముతో సహించిన నావంటి మొండివాఁడెవఁడు' అని యేడ్చి మఱియు విచారించి వివేకదీపముచేత శోకతమము బాపుకొని యథావిధిగఁదండ్రి కుత్తరక్రియలాచరించి యన్నను జూడవలయునను తలంపు ముప్పిరిగొనఁ గొన్నిదినములు దారినడచి నిశ్శబ్దముగా నేనతోఁగూడఁ గల్యాణపురమును జొచ్చి హంసలేని పద్మలతవలె, నీతిలేని రాచరికమువలె

(1) పెక్కునదులు=పెక్కు సేనలు.

కవిలేని సుఖగోష్ఠివలెఁ, జంద్రుఁడులేని రాత్రివలె, దాతృత్వములేని లక్ష్మివలెఁ, గవిత్వములేని వాచాలత్వమువలెఁ, దండిలేని యపవిత్రమైన నగరిఁ జూచి దుఃఖించుచు నెదురుగావచ్చిన యన్నచే నోదార్పఁబడి యతనితోఁ గూడ రాజమందిరమును బ్రవేశించెను. అన్యోన్యగాఢాలింగనములచేత నాయన్నదమ్ము లిరువురకు శరీరములోని శోకరసమొక్కసారి బైటికొత్తఁబడునో యనునట్లు కన్నీరు కాల్వలై పాఱెను.

ఇతర గోష్ఠీప్రసంగములచే దుఃఖముమఱచి విక్రమాదిత్యుఁడును దండ్రి కంటె నెక్కుడుగా భావించుచు దిక్కులన్నియు జయించి తెచ్చిన వసుజాతమం తయు నన్న యధీనము చేసెను. మహాత్ములనఁబడి యెన్నఁడును దప్పుదారికిఁ బోదు. కీర్తికామున కెప్పుడును లోభగుణముండదు. తర్వాతఁ గొన్నిదినములకు సోమభూపాలుండు దినములమహిమచేఁ బాపబుద్ధిగలవాఁ డయ్యెను. (1) భవితవ్యతను దాఁట నెవ్వరితరము? వానికిఁగల రాజ్యలక్ష్మి సారాయివలె మదమునకుఁ గారణమయ్యెను. తానుగట్టుకొన్న కీర్తివస్త్రము విడిపోవుటయే వాఁడెఱుఁగకపోయెను. చెవిటివానికివలె మహాత్ములు చెప్పినమాటలు వినఁబడకపోయెను. జ్వరము జీర్ణించినకొలఁది క్షయరోగము ప్రబలి ప్రాణిని నశింపఁజేసినపగిది, మదము బలసినకొలఁది దుర్బుద్ధి యతని యైశ్వర్యమును నశింపఁజేయసాగెను. సన్న్యాసినివలె భూమి విరక్తయై (2) కుంతలోల్లాసము పోఁగొట్టుకొని మగండు బ్రతికియున్నను విధవవలె నుండెను. అపాత్రుఁడగు నతఁ డెక్కిన యేనుఁగు లన్నియుఁ దమపృష్ఠములను బవిత్రములు చేసుకొనునవియుఁ బోలె శీకరములచేఁ బ్రోక్షించుకొనసాగెను. పాపాత్ముఁడగు నతఁడు తాఁకినపాపముఁ బాపుటకై గుఱ్ఱములు పాలకులచేత మండలగతి యనునెపమునఁ బ్రదక్షిణము చేయింపఁబడినవి. రాజ్యలక్ష్మి లక్కముక్కవంటి దని యెఱుఁగకపోయెను. క్షత్రియతేజస్సుగూడ వానిని వదిలిపోయెను. లక్ష్మీపిశాచికను ముద్దుపెట్టుకొనుటచే రక్తము రుచియెఱిఁగినవాఁడువలెను నతఁడు ప్రజలరక్తమునుగూడఁ బీల్చుట కభిలషించెను. తళతళఁ బ్రకాశించు జాతిరత్నములు కిరీటమం దున్నను వాని నజ్ఞానమను చీఁకటి యావరించెను. దైవోపహతులను లోఁకువచేయనివారుండరు. అంతటి తప్పులను వెదకుచుండియుఁ దన తప్పు దాను దెలిసికొనలేక పిశాచమువలె మదమూర్ఛితుఁడై లోభియై యున్న యతనియందుఁ బ్రజలందఱు నసిష్టులైరి. రాజులకుఁ ద్యాగము జగద్వశీకరణౌషధముగదా! తాను దుర్మార్గుఁడగుటయేగాక తమ్మునిఁగూడ దుష్కృత్యములఁ జేయఁ బ్రేరేపించుచుండెను.

ఐశ్వర్యమత్తులయిన దుర్మార్గులకుఁ జేయరానికార్యము లేదు. అతఁడంకుశము చేతఁబుచ్చుకొని యేనుఁగునెక్కి తిరుగుచున్నపు డప్రతిష్ఠాబీజము నాకాశమునఁ గూడ విత్తుచున్నాఁడని ప్రజలు తలఁచుచుండిరి. నాకీ యసత్ప్రలాపమెందులకు. చంద్రునివలె స్వచ్ఛమైన చాళుక్యగోత్రమునకు గొప్పకళంకమువచ్చునట్లు రాజ్యము చేసెను. విక్రమాదిత్యుఁడుగూడ వానిదురాగ్రహము మాన్పింపలేకపోయెను. రాజ్యపిశాచము పట్టుకొన్నవారలకు మందులేదు, మంత్రములేదు. అప్పుడు విక్రమాదిత్యుఁడు "లోకములో నేనపకీర్తికిఁ బాలగుచున్నాను. వీనివిపరీతమైనబుద్ధిని నేను గుదురుపఱుపలేకున్నాఁడను. పెద్దలు దుర్మార్గులైనపుడు వదిలిపెట్టుటయే మంచిపనిగా ధర్మశాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి కావున నేను దక్షిణసముద్రతీరమునకుఁ బోయెదను. నేనూరకయున్నచో నీసమయమున ద్రవిడదేశపురాజు మొదలగువారు సోమభూపాలుని పరిభవింతురు. కావున వారట్టిపని చేయకుండఁ గాపాడుచుందును" అని నిశ్చయించి భేరీరవంబున రోదసీకటాహంబు బీటలువార వెడలిపోయెను. తేనెపట్టులేని కాననభూమివలెఁ, జాపములేని నారివలె, ముత్యములేని శుక్తివలె, మాధుర్యములేని కవితవలె విక్రమాదిత్యుఁడు లేని చాళుక్యరాజధాని శోభావిహీనమై యుండెను. మహాత్ముల సామర్థ్యమును వర్ణించుట కెవ్వనికి శక్యము?

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవిరచితంబగు విక్రమాంకదేవచరిత్రమను మహాకావ్యమునఁ జతుర్థసర్గము.

పంచమసర్గము

విక్రమాదిత్యుఁడు ప్రోలు విడిచిపోవుచు దుర్మార్గుఁడగు నన్న తమ్ముండగు సింహదేవునకుఁ గూడ నేదేని సంకటముకలుగఁజేయుననుతలంపుతో నతనిని గూడ వెంటఁ దీసికొనిపోయెను. తూర్యమంగళారావంబులు లేనికతంబునఁ గళ్యాణపురలక్ష్మి వగలుదాఁచుకొని తెల్లమొగముతో వెనుకనడుగులిడుచున్నట్లు కనఁబడెను. సోమభూపాలుండును విక్రమాదిత్యుని విరోధినిగాఁదలఁచుకొని రాత్రులయందు నిద్రపట్టక మేనిగంధమంతయుఁ దల్పమునదొర్లుచుఁ బోఁగొట్టుకొనుచుండెను. భయమను పెద్దయూబిగోతిలోఁ బడియున్న యతనిచిత్తము గొప్పబరువును మోయఁదగిన యేనుఁగులుగూడ లాగలేనట్లుండెను. పిదపఁ బరిశుద్ధమైనచిత్తముతోఁ బుష్కలమగు సైన్యమును విక్రమాదిత్యుని వెంటఁబంపెను.

లుబ్ధచిత్తమును జగ్మక్షేత్రములును గలవారు చేయని తెలివితక్కువపనులు లేనేలేవు. వెనుకవచ్చిన సైన్యమును జూచి విక్రమాదిత్యుండును గారణము తెలియకుండఁ జంపఁ గూడదని యూరకయుండెను. ప్రబలమైన భుజపరాక్రమముగల మహానుభావులు సంకటకాలములఁ గూడఁ దొందరపడరు. తరువాత యుద్ధమునకు సన్నద్ధమైన యాసైన్యమును మదపుటేనుఁగులే పిండిగావింప శత్రునృపాలాంతకుండగు విక్రమాదిత్యనృపాలుఁ డొక్కకబలముగా మ్రింగివైచెను. బహుప్రలాపములేల? సారెసారెకన్నచేఁ బంపబడుచున్న పెక్కుసైనికులను మృత్యువక్త్రమను గుహలోఁ బ్రవేశపెట్టుచుఁ జిట్టచివర కతని పేరుమాత్రము మిగిలినదానిగాఁజేసెను. బాహుపంజరమున రాజహంసియుంబోలెఁ గీర్తికాంతను సంపత్కన్యకతోఁగూడ విరోధములేకుండ లాలించుచు నన్న దుర్మార్గచేష్టలవలనఁ గలుషపంకమంటిన చిత్తమును దుంగభద్రానదీనిర్మలోదకములచే స్వచ్ఛముగాఁ జేసికొనియెను. జలక్రీడయొనరించు నతని యేనుఁగులవలనఁ దుంగభద్రకు సముద్రసంగమము నివారింపఁబడియెను. కాని యనేక కరీంద్రమదనదీప్రవాహములు మాత్రము సముద్రప్రణయమును సంపాదించుకొనియెను. కరీంద్రజలావగాహనోత్సవము చూచుతలంపుతో నొడ్డున నిల్చియున్న యారాజేంద్రునకుఁ దుంగభద్రాజల మనూయగలవారి చిత్తమురీతిని దెలుపుడుచేసెను. ఒకయేనుఁగు మదమునకై మూఁగు తుమ్మెదలరొదచే వ్యాకులపడి నీళ్ళుత్రాగుట మానుకొనెను. యాచకులకు సమయాసమయములు తెలియకుండ మిథ్యాస్తుతులచే దాతలను బాధపెట్టుట సహజమేకదా! దగ్గఱనున్న యాఁడయేనుఁగుమీఁది ప్రేమచే నింకొకగజము కరులనన్నిటినిఁ జిందరవందరగఁ ద్రొక్కసాగెను. మన్మథుని విచిత్రమగు భుజపరాక్రమము జంతువులమీఁదఁ గూడ నప్రతిహతముగఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నదిగదా! ఒడ్డెక్కుటకు దారి కడ్డముగా నిలిచియున్న గజములనుగాంచి గుఱ్ఱములు చిరకాలము నీటిలోనే యున్నవి. తీరమందలి సుండ్లచెట్లయందలి యాశచే లొట్టిపిట్టలా నదివంకనైనఁ జూడలేదు. సముద్రిందాకరిమదప్రవాహముచేతఁ బూర్వము తనయందున్న యైరావతమును స్మరించుకొనియెను. ఒకదంతావళి మంమళపుఁబోట్లను లక్ష్యపెట్టక స్నానము చేయుచున్న రాజపరిచారికల నడిమికిఁబోవుట యామావటీని యదృష్టము. కొన్నిదినము లిట్లు తుంగభద్రను బ్రియసఖచకుంకుమపంకిలము గావించి యారాజసింహుఁడు చిరకాలమునుండి పోరులేకయున్న భుజములతీఁటను దీర్చుకొనుటకై చోళదేశమునకుఁబోయెను. ఏదేశములోని స్త్రీలముందఱఁ గేళీశకుంతముల

మధురధ్వనులలోఁ గలసిపోవు కంఠధ్వనులుగల సుందరాంగనలు గూఢముదమువైద గ్ధ్యముఁ జూపుటకు వెలయుచుందురో, యేనాట నల్లని పోఁకతోఁటలచే నెండక న్నెఱుఁగని ప్రదేశములయందు ముక్కంటికంటిసెగ వడిన మన్మథుఁడు కాఁపు రము చేయుచుండెనో, యేప్రాంతమందు మందమారుతముచే రాల్పఁబడిన మొగలి పుష్పాడిచేతఁ దెల్లనైనభూములచ్చటి కాంతలను మన్మథుఁడు శరణుఁజెంద వారు హరఫాలానలమును భస్మముగావించిరో యనునట్లు తోఁచుచుండునో, యేరాష్ట్ర మందుఁ బండినయరఁటి గెలలను రాల్చుచుం బగులఁగొట్టఁబడుచున్న కొబ్బెరకా యలలోని నీటిబిందువులచేఁ జల్లనైనవాయువులు సర్వదావీచుచుండునో, యట్టివన వాసమండలమందుఁ గొన్నాళ్లువసించి మలయదేశమునందలి యుద్యానవనభూముల నాత్మయోషిదద్భుతవిలాసభూములుగాఁ జేయుటకై బయలుదేఱి సైన్యతూర్య ధ్వనులచే వెనుకఁ జూపిన పరాక్రమ మాదేశపురాజులకు స్మరణకుఁదెచ్చెను. దాడికై వచ్చిన యితనికా మలయదేశపు రాజగుజయకేశి ధనముకోరినదానికంటె మిక్కుటముగానిచ్చి కొంకణస్త్రీల ముఖచంద్రులయందలి హాసచంద్రికలకు వ్యభి చారము లేకుండఁజేసెను. శరణుచెందిన యానృపేంద్రుని రాజ్యమునిల్పెను. అవినయమునకు మొదటిమాతృక యగు శరణుచెందకపోవుట మహావీరులకుఁ గోప మును వృద్ధిఁబొందించును. కేరళదేశస్త్రీల గండస్థలములయందుఁ బూర్వమం దునువలెఁ గన్నీళ్లను జార్పించెను. బలాత్కారముగా నాక్రమించిన యా రాజభుజంగుని జూచి ద్రవిడభూకాంత లోలవారినిధినీలకుంతలయై భయముచేఁ గంపించెను.

ఇట్లువిల్వాని యెదురువారు లేక నిరంకుశముగఁ బరాక్రమించుచున్న యావిక్రమాదిత్యనృపాలునియొద్ద కొకనాఁడు ద్రవిడరాజదూత యొకఁడు వచ్చి యాదల పాదపీఠములకుఁ దాఁకనమస్కరించి (1) దశనాంశుపల్లవములయందుఁ (2) కోమలపదములు గలసరస్వతిని నడపించుచు "దేవా! చాళుక్యవంశభూషణ! నీగుణములను వర్ణించుటకును బద్మినీవల్లభుండగు సూర్యకిరణములను లెక్కించుట కును నెవ్వఁడు సమర్థుఁడు! నీటియందలి నైర్మల్యమైనను వర్ణింపఁగలను గాని నీకరవాలముయొక్క విమలత్వమును వర్ణింపఁజాలను. ప్రపంచమనుముత్యపుఁ జిప్పలోని ముత్యమువలె నున్నకీర్తి దానివలనఁ బుట్టినదియే కదా! అట్టికీర్తిఁ శత్రురాజకుంతలములచే శైవాలవంతమగు నీఖడ్గధారయందు రాజహంసియై

(1) దంతకాంతులను చిగురుటాకులు, (2) మృదువగుపాదములు, నిర్దుష్టము లగుశబ్దములు.

ప్రకాశించుచున్నది. నీభుజదండ మెక్కిన వింటిమ్రోఁత రిపుమందిరములలోని యిల్లాండ్ర రోదనముచే బలియుచున్నది. మఱియు దానిచేతనే దిగ్గజములుగూడ మదశూన్యములగుచున్నవి. దిక్కరులమద మింకిపోవుటచేతనే కశ్మలములగు తుమ్మెదలగారి [illegible] ఱెక్కలు బ్రసన్నములై యున్నవి. ప్రళయకాలము రాకుండ సముద్రము జగత్తును ముంచలేనిపగిది నీవంటిరాజమూర్ధన్యునిఁ జేపట్టకుండ క్షాత్రతేజ మసాధ్యకార్యమును సాధించుటకు సమర్థముకాదు. నీభుజబలముచే నిలిపినపితృరాజ్యమును గడ్డిపఱకవలె నన్నకిచ్చివేయుటచేత నీకీర్తిచంద్రిక జగమునందు వజ్రలేపముచే నతికినట్లు నిశ్చలమయ్యెను. నీకుఁబితృరాజ్యమేటికి ? సమస్తదేశములకు నీ వేరాజవు. సింగ మేకొండగవిలోనున్నను నందే మృగరాజనామమును ధరించును. కాని నీ వేరాజ్యమున నుందువో యారాజ్యము చేసినపుణ్యమెక్కుడని చెప్పవలయును. భూదేవియైనను దుర్మార్గుఁడగు రాజు మగఁడుకాకుండ నీవంటి సచ్చరితుఁడు భర్తయగుట కెన్నినోములు నోమవలయును! ఓసాహసాంకా! నీభయమున సిగ్గులేక యెందఱు రాజులు గిరిగుహలలో డాఁగియున్నారో వారినందఱిని నీధనూరావము బాధించుచున్నది. సమరమున నీవు మొగమెత్తుచేసినంతలో నింద్రజాలమెఱిఁగిన నీకత్తి మనుష్యశరీరములను దివ్యశరీరములను జేయుచున్నది. భారతాదిగ్రంథములు చదివితిమి గాని నీవంటి ప్రతాపశాలిని వినలేదు. నీయదృష్ట మెట్టిదియో నీమొగము చూచినంతనే జయశ్రీ యన్యుల మొగమైనఁజూడదు. శత్రురాజుల కిరీటములఁగల మాణిక్యములు కురువిందపురాళ్ళవలె నీకత్తికి మఱింతవాఁడిఁ గలుగఁజేయుచున్నవి. అవియే మణులు ! మారాజుగారు భవద్గుణములయందాదరము కలవాఁడయి నీతోఁ జెప్పుమనిన మాటలనేకములు కలవు. అవి యన్నియు నేల? రాజ్యసంపదను తృణప్రాయముగాఁ దలఁచిన నీకు ధనమిచ్చెదనని చెప్పుటకు సిగ్గుపడుచున్నాఁడు. ఉఱుములవలెఁ జాలమంది వింటిమ్రోఁతలు చెవింబడేగాని రాజహంసాంగనవలె నతని (3) మానసమునుండి నీస్తుతిమాత్రము మరలదాయెను. మారాజున కద్భుతగుణములు గలదియు ముల్లోకము గెల్వఁజాలు సౌందర్యముగలదియు నుభయకులపావనియు నగు నొకకన్యకలదు. ఆమెచేయి నీచేతులలో సమర్పించి కృతార్థుఁడు గాఁ దలంచుచున్నాఁడు." అని మనోహరములగు మాటలు చెప్పినఁ గుంతలేంద్రుండును బ్రసన్నుఁడయ్యెను. మహాత్ముల కోపవిషజ్వరమును బాపుటకు వినయముకంటె మంచిమందులేదు. పిదప నాచిన్నది యెంతసౌందర్య

(1) హృదయము, మానససరస్సు.

వతియో యని యొకయాలోచన మాతని హృదయములో నాటుకొనియెను. ఎల్లప్పుడును జాపమెక్కువెట్టుకొనియే యున్న మన్మథుఁడు కాముకుల యెడల నేఁడియో యొకసందు వెదకుచుండును. పిదప దంతికాంతులచే ఘనోన్నైర్మల్యమును సూచించుచున్న కుంతలాంగనానయనపూర్ణిమాచంద్రుఁడగు రాజకుంజర మోష్ఠపృష్ఠమునఁ జిఱునవ్వుఁ దొలఁకించుచు "నోయీ మీరాజుగారి సౌజన్యము నెఱుంగుట విల్లువ్రాయించుటంజేసి నానోట వెలువడు సరస్వతి సిగ్గుపడుచున్నది. సజ్జనులు దోషములను వదలి గుణములనే స్వీకరింతురు. మేఘములు సముద్రములోని యుప్పదనమును బోఁగొట్టి నీళ్ళు త్రాగుటలేదా! దిగ్జయదుర్వ్యసనము గలిగిన నేను మీరాజున కేమి ప్రియమాచరించితిని? అయినను నాయం దతనికి విశేషానురాగము కలిగినది. మహాత్ములచరిత్ర మిదమిద్ధమని చెప్పుట కెవ్వఁడు శక్తుఁడు! స్నేహపరిపూరితమైన హృదయముతో సమస్తసద్గుణశాలి యగు మీరాజు కోరిన కోరిక నన్యథాచేయుటకు నేను సమర్థుఁడనుకాను. తన యిష్టమువచ్చినట్లు చేయుమని చెప్పుము." అని యమృతముస్రవించు వెన్నెల వలె నిర్మలమైన యాతనిమాటలకు భయమువదలి చనవునమరల దూత "యతని యిష్టము వేఱ యేమియున్నది? వాంఛితము తీర్పనే తీర్చితివి. నీవకాదు మీ వంశములో నెవ్వ రర్థుల యభిమతార్థములు సమకూర్పలేదు? ఇంతమాత్రమున మారాజు వంచకుఁడుకాఁడని తెలిసికొంటివి. నీప్రసన్నహృదయము నేమని కొండాడవలయును! నీవిచటినుండి మరల తుంగభద్రానదీతీరమున నివాసము చేయుము. మారాజు కొన్నిదినములలో నీయొద్దకువచ్చి నీతో సూర్యునితోఁ బూర్ణచంద్రునివలెఁ గలసికొనఁగలఁడు నీవు విల్లుపూనియుండఁగాఁ బ్రీతి యొసఁగుట కూడ భీతిగాఁ బరిణమించును. అతనిగుణపక్షపాత మప్పుడు తేటపడఁగలదు. నేఁటివఱకు నతనినోట నసత్యవాక్యమెన్నఁడును వినియుండలేదు. మీవంటివార లసత్యమాడుటకు మాబోఁటుల మందఱము దురదృష్టవంతులమై యుండవలయును." అనుచుఁ బెక్కువిధములఁ బాదపతితుఁడగుదూత బోధించిన మాటలచేతఁ జోళరాజహృదయమును స్పష్టముగాఁ దెలిసికొని దూతచెప్పినపగిది తుంగభద్ర యొద్దునకుఁబోయెను.

పిదపఁ జోళభూపతియుం జిఱునవ్వుదొలఁకు మొగముతో మన్మథుని జయపతాకవలె నున్న తనకూఁతును వెంటఁబెట్టుకొని మహోత్సవముతో నగరువెడలెను. చోళదేశప్రజలందఱు విక్రమాదిత్యునితోఁ దమరాజు చుట్టఱికము చేయుచున్నాఁడని విని సాధ్వసరోగములు వదలి సుఖముగాఁ దమయిండ్లఁ గాలము

గడపిరి. అతఁడు వెడలినప్పుడు వాయించిన భేరీధ్వనులచేత దిక్కులను గోడలు బీటలువారె. పైకివెడలిన భూపరాగముచే సూర్యునకుఁ గొంతవడి దారి తెలియక పోయెనుగాని ధ్వజపటలములచే జనించిన గాలి కొంతవఱకా పరాగము నెగురఁ గొట్టుటఁజేసి కొంచెముగఁ దెలియుచుండెను. మఱియు నాధూళి నందనవనములోని పొదరిండ్లను మూయుటంజేసి యందు జేజేలంజెలు నిర్భయముగ వ్యభిచరింప సాగిరి. పుష్పమకరందమున బూడిదపడుటచే, దుమ్మెద లా నందనవనమును వదలిపెట్టి యాకసమునఁబడినవో యనునట్లు చీఁకటి దిగంతములనుమూసివైచెను. గుఱ్ఱములడెందు డెక్కలచే నెగుఱఁగొట్టిన భూపరాగము జగమునందలి విషమస్థలములన్నియు సమములుగావించెను. ఇట్లు కొన్నిదినములు నిరంతరము గడచి యాపార్థివుఁడు తుంగభద్రాతటమునకు వచ్చెను. మతిమంతులు తలఁచిన పని చేయకుండ నిద్రింపరు. ముందువచ్చిన పరిజనులందఱుఁ జల్లని తేటనీరుగల తుంగభద్రనుజూచి యానందించిరి గాని వెనుకవచ్చినవారికిమాత్రము బురదతప్ప నీరు దొరకకపోయెను. అతని సేనాపరాగము దక్షిణసముద్రముతోఁ గొండెము చెప్పి తనయందలి ప్రేమను మాన్పించినదోయనఁ దుంగభద్ర ప్రతీపగతియై వెనుకకుమరలెను. మార్గమధ్యమందొక్క రాతిరి వంటచేసికొన్నచో విక్రమాదిత్యుఁ డుండుచోటునకుఁ బోఁదగినంతదూరమునఁ జోళరాజు సైన్యమంతయు నిలిచి క్రమముగా ముందువెనుకలవారందఱును గలియఁ బెద్దదయ్యెను. ఆ నదియుఁ జోళాంతఃపురముల స్నానకాలమునఁ దగులుకొనిన కర్పూరముచేఁ దెల్లఁబడి హిమవత్పర్వతమునుండి వెడలిన గంగవలె నొప్పెను. నదికి దక్షిణతీరమందు నిలిచియున్న యాసైన్యమునుగాంచి కుంతలేంద్రుఁడు వేలకొలఁది రణయజ్ఞములం దార్త్విజ్యముచేసిన తనబాహువును నమస్కరించి ముద్దుపెట్టుకొనియెను. ద్రవిడభూపతియుఁ గుతూహలముతోఁ గుంతలసైన్యమును గనుఁగొని యాపత్సముద్రములో మునిఁగిన తనరాజ్యమును కొమారితయను తెప్పతేల్చెనని సంతోషించెను. తరువాత వారిరువు రొకరియొద్ద కొకరు పంపించుకొనిన యోగ్యపురుషులచేత మఱింత ప్రేమానురాగములు బలిసి తుదకు బృహస్పతికిని బుష్యమీనక్షత్రమునకుంబోలె సహజసంబంధము గలుపుకొనిరి.

"లక్ష్మీకాముకుండగు నీకుంతలక్షితిపాలకుమారుని దర్శనము నాపూర్వపుణ్యమువలనఁ గలిగిన" దనుచు నానందబాష్పములు జాఱఁ బాదములపైఁబొరగుచున్న ద్రవిడనృపాలుని భయవినయసంభ్రమములతో వలదని వారించిన నతఁడును "కుమారా! వయసుతో నేమిప్రయోజనము? నీపాదపల్లవములు నాయా

దలఁ దాల్పఁదగినవే" యనుచుఁ గవుంగలింపఁగఁ ద్రిభువనమల్లదేవకుమారుండును సంతసంపడి తన యర్ధసింహాసనమునం గూర్చుండబెట్టుకొనినంతఁ జోళభూపాలుండు తన దంతకాంతులచే సభాసదులగు రాజుల కిరీటకాంతులను రెట్టించుచు నిట్లనియె. "ధైర్యమున కిల్లును, నద్భుతచేష్టలకు నిధానంబును, సాటిలేని కరుణారసంబున కాలవాలంబునగు నిన్ను విధాత సృజించిన పరమాణువులు షోడశ మహారాజులను సృజింపఁగా నప్పుడప్పుడు మిగిలిన వని తలంచెదను. చాలుక్య గోత్రమున కలంకారమై * దూరాజులగు దూరాజుల బాహుమదమును బాపిన ప్రతాపమునకు నీబాహువులే పుట్టినయిల్లన మితిలేని కీర్తిచంద్రికలను గాయుచున్నవి. మంచిగందముకంటె శీతలములగు నీయవయవములు నామేను సోఁకినంతనే నాహృదయజ్వరమంతయు నుపశమించుచున్నది. ముల్లోకములకు భూషణమగు నాకొమార్తె నీది. విపులమగు నాసింహాసనమును నీయదియే. నేను నీవాఁడను. అస్మదీయపుత్రికారాజ్యములలో నొకటిఁగాని లేక రెండునుగాని పరిగ్రహింపు"మనుచుఁ దీపిబువ్వయందలి సారస్యమును జిమ్ము పదములతో ద్రవిడభూభర్త పలికిన పలుకులకుఁ జాలుక్యవిద్యాధరుండగు విక్రమాంకనృపాలుండును నఱవపుడమిరాచూలి కుటిలకుంతలములపైఁ బ్రసరింపఁజేయు క్రీఁగంటి చూపుతో నించుక చిఱునవ్వు నవ్వి యూరకుండెను.

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట మహాకవి బిల్హణవిరచితం బగు విక్రమాంకదేవచరిత్రం బను మహాకావ్యంబునందలి బంచమసర్గము.

షష్ఠసర్గము

చోళభూపాలుండును దనకుఁగల విభవము ననుసరించి విక్రమాంకభూపాలునకుం దనకొమార్తెను బెండ్లిచేసి పిదపఁ గష్టముగ నల్లుని యనుమతి వడసి తన పురమునకు వెడలిపోవుచుండ మామగారి కల్లుండును దానార్జించి తెచ్చిన విత్త

* దూరాజులు = యుద్ధమునకు దూరమైనవారు, దుర్మార్గరాజులు.

మంతయుఁ గానుకగా నిచ్చి పంపెను. యశస్సునందు రసికులగు గుణవంతులకు ద్రవ్యము గడ్డిపరకయును గాదు. తనవచ్చిన కార్యము సఫలముఁ జేసికొని సంతసించుచుఁ బోయినవెనుకఁ గుంతలరాజకుమారుండును నతని సుగుణసంపత్తిఁ దలపోయుచుఁ బ్రతిపదమును సంతోషించుచుండెను. మహాత్ముల యంతఃకరణములు పూవులకంటెను మృదుతరములైనవి. వెయ్యేల? శ్వశురుని సుగుణప్రస్తావన వచ్చినపుడెల్లఁ గడిమిపూచిన ట్లతని కపోలములు పులకరింపకయుండలేదు. 'మఱియు నూరికిఁబోకుండ నేల నివారింపకపోతిని. మరల నయ్యుత్తముని మూర్తి నాకన్నులంగవ కానంద మాపాదించునో యాపాదింపదో' యని మాటి మాటికి నాలోచించుచుండెను. అతనియందలి గౌరవముచేఁ దత్పుత్రికకేయంతఃపుర కాంతకును దొల్లి నేమహారాజువలనను లభించినట్లు వినని సౌభాగ్యము లభింపఁజేసెను. మహాత్ములకుఁ బ్రియజనముమీఁది యనుగ్రహము వారిసంబంధులమీఁదికిఁగూడఁ బ్రాఁకుచుండును. ఇట్లుండ కొన్నాళ్ళకు మరల రణాభిలాష వొడమి దిగ్విజయోపార్జితమగు కీర్తి సంపాదింప నెంచుతఱి విధిహతకుని దురాగ్రహంబునంజేసి ద్రవిడభూపాలుఁడు పరలోకమున కేగెనను వార్త హఠాత్తుగా వినెను. మృదువైనహృదయమును గుణములయందలి పక్షపాతంబును బాంధవ్యమందలి ప్రేమయు నారాజపుత్రుని హిమకరకరకాండపాండురంబులగు గండంబులం దశ్రుజలము పాఱునట్లు చేసినవి. పిదప వృద్ధామాత్య పురోహితాదుల పరామర్శవలనఁ గొంతకొంత దుఃఖముడిగియు రాజకమగు ద్రవిడదేశ మాపదలకుఁ బాలగు నని తలంచి సత్కులప్రసూతుఁడగు బావమఱఁదికిఁ బట్టాభిషేకము గావించుటకై వెడలి వెంటవచ్చు వందలకొలంది యేనుఁగుల చేఁట చెవులనుండి వెడలు మందవాయువులచేఁ జల్లనైన శత్రునృపాలుర కీర్తిసుధారసముచే నెడనెడ దప్పి తీర్చుకొనుచుఁ గాంచీపురముం బ్రవేశించునంతటిలో నచటి ప్రోయాండ్రు జయడిండిమములవలె మొలనూలి చిఱుమువ్వలు మ్రోయఁ గన్బొమవిండ్లు సారించి నిశితకటాక్షశరపరంపరలనతనిపైఁ గుప్పగూరలుగ వర్షించిరి. మోదుగమొగ్గవంటి కావిమోవిగల యొక గుబ్బలాఁడి తననోటఁగల పోఁకచెక్కముక్క నం జిలుకనోటికందించుచుఁ గుంతలకుమారునివంకఁ జూచి "చిలుకా! నెన్న ముద్దాడగలవా?" యని యడుగసాగెను. మఱియొక ముద్దరాలు పతనభీతియైనలేక తాడిపొడవుగల మేడమీఁది కిఁగఁబ్రాఁకి యెక్కసాగెను. మదనదేవుని పౌరుషమను మందు తలకెక్కినవారు మరణముఁగూడఁ దృణప్రాయముగాఁ దలంతురు.

మఱియొక కయ్యాళి దగ్గఱనున్నవారితో లేనిపోని కోలాహలము పెంచి రాజు తన్నుఁ జూచునట్లు చేసికొనె. తగిన యుపాయములు కనుఁగొనుటకై యాఁడువాండ్రకుఁ బూవిల్తుఁడు మూఁడవకన్నుఁ బ్రసాదించుచుండును. మఱియొక విదుషీమణి శుద్ధమగు కాంతియు హృదయమునందు నివాసమును గల ముత్యాల హారము క్రొత్తగావచ్చి తన నివాసము నాక్రమించుకొనిన రాజపుత్రునిచేఁ ద్రోసివేయఁబడినదివోలెఁ గ్రిందఁబడుటఁ జూచియు దానిని మరల స్వీకరింపకయే పరువెత్తెను రాజులును స్త్రీలును నూతనప్రియులుగదా ! ఇంకొక కామిని మన్మథుని లీలావతంస పల్లవమును బోలు బొమ్మమీఁది నఖక్షతమును వెల్లడి చేయుచు "నేను సురతాదరము గలదానను. సురతబాధ మిగుల సహింపఁగల దాన" నను నభిప్రాయమును తెలియఁబఱచెను. ఒకకాంత చెవినుండి మఱియొక కాంత బుజముపై జాఱిపడియున్న కుండలము గళమునుండి జాఱిన చక్కరవిల్తుని చేతి గుదుసువాలువలెఁ బ్రకాశించెను.

ఈప్రకారముగా వేలకొలంది నెలందిమంది యొడలెఱుంగని వికృతచేష్టలకుఁ బాలై చాలతొందరగ వచ్చి చూచియుఁ దుదకుఁ బెదవులందుఁ గోపస్ఫురితంబులును గ్రిఁగంటిచూపులయందుఁ గిలికించితవిశాలంబులును దొరల మరలి పోవుగతిఁ గాంచీపురవీథు లలంకరించి యొక బంగరుమేడలోని రతనంపుటరుఁగులమీఁదఁ గొలువుఁదీర్చిన విక్రమాంకభూపాలుఁ డందఱిచేతను బంగారుకొండ శిఖరముమీఁద నున్న సూర్యభగవానులను స్మరింపఁజేసెను. తరువాతఁ గొన్ని దినంబు లందు నివసించి యటనుండి కదలి ద్రవిడభూపాలుని పరితాపమునకు భీతిల్లి పారావారము దూరముగా నోరసిలిపోవ నంయుండి యిందిరాసుందరీ చిన్ననాఁటిమందిరము బయలుపడెనో యనునట్లున్న గాంగకుండనగరముంగాంచి యాకసమునంటియున్న కనకప్రాకారములకు నడుమ సువర్ణశైల మధ్యస్థంబగు సురపురము చెలువు నిరాకరించుచున్న కోటలోనికింబోయి రాజోపప్లవము చేముట్టడించియున్న శత్రురాజసైన్యముల నన్నిటిం జెదాచెదలుగావించి బావమఱఁదినిఁ బిత్ర్యమగు రాజ్యమునకుఁ బట్టాభిషిక్తునిఁగావించి యందుం ద్రవిడాంగనానయనచులుకపేయమానశరీరకాంతి యగుచు నెలదినములుమాత్రముండి తనరాకకై తరంగకైతవంబునం బరమేశ్వరునకు వేలకొలందిమ్రొక్కులు మ్రొక్కుచున్న తుంగభద్రను గారవించుటకై చనుదెంచెను.

పట్టాభిషిక్తుఁడైన కొలఁదిదినములలోనే చోళభూపాల కుమారుఁడు మంత్రులతో విరోధపడుటంజేసి వేఙ్గినాథుఁడగు రాజిగాభిధానుఁడు చోళ

రాజ్యమును హరించెను. మఱియుఁ గుటిలమతియై విక్రమాంకదేవునివలనఁ దనకుఁ బరాభవము వచ్చునేమో యని జడియుచున్న సోమదేవునితో సంధి గావించి వశపఱచుకొనెను. దగ్గఱనున్న సైనికులచేతులయందల్లాడు కత్తులు తగులునను భయముచేతంబోలె రాజ్యలక్ష్మి ప్రతాపవంతులగు రాజులయొద్ద నిలుచుటకే వెనుదీయుచుండఁ బ్రమాదముల పాలగుచుండు రాజులయొద్ద నెట్లు కాలూఁది నిలువఁగలదు? అనివార్యమగు పాపపరిపాకమునం జెడు రాజులకు వొడముచుండు దుర్బుద్ధులచేతనే సముద్రములోఁ గొండదెబ్బతగిలిన యోడవలె రాజ్యలక్ష్మి నశించుచుండును. నిరంకుశమగు కలియుగమునందుఁగూడ నవి నయపథవర్తులగు రాజులను యుద్ధములందు మేము తప్పక వంచింతుమని శస్త్ర దేవతలకొక వ్రతము గలదు. దిక్కుమాలిన పుడమిఱేండ్లాలోచింపక వదలి పోవుచున్న రాజ్యశ్రీవలన మతి మఱింత చెడి బాహుమదమున వ్యర్థముగా పర ప్రతాపదీపమునకు శలభమగుచున్నారు కటకటా! యీ చెడుగు రాచఱికము దుర్వ్యసనచింతచేఁ బ్రపంచమంతయు శూన్యముగాఁ దలపోయును గాని గడె నేపైనను బరలోకచింతచేఁ బ్రపంచము శూన్యముగాఁ దలపోయదు. గుండ్రని పాలరాతిపై దైవబుద్ధికలవారు తెలివిమాలినవారని నిందించుచుఁ ద్రినయనలింగ మునుగూడ నిరసించు పాపిష్ఠరాజులకు సంపద యెట్లు నిలుచును? సర్వదా పడుచుగుబ్బెతల నడుమఁ దిరుగువాఁడు పురుషవ్రతము గాపాడుకోలేనిపగిది దుర్మంత్రిసేవితుండగు రాజెన్నఁడును నీతిమార్గమును సంరక్షించుకోఁజాలఁడు. రక్తపంకిలములగు యుద్ధభూములందు రాజులతో వ్యభిచరించు నభిసారికయగు రాజలక్ష్మి హృదయమందు నిలుపుకొన్నవారి హృదయముల నేల పంకిలములు చేయకుండును? సంపదవచ్చినతోడనే రాజులకు గుణవంతులందు దుర్మార్గు లనియు, మిత్రులయందు శత్రువులనియు, శత్రువులయందు మిత్రులనియు విప రీతబుద్ధి పుట్టించుచుండును. ఒకకుటుంబమందనేకులు జన్మించినను వారియం దొక్కనికే దైవలిఖితముగుటచే రాజయోగము కలుగుచుండునని యెఱుంగక రాజ్యాశచే తెలివిమాలినరాజులు కుటుంబకలహములచేఁ గులము నశింపజేసికొం దురు చోళపుత్రవిరోధియగు రాజిగునితోఁ గలియుట, కన్నయని భయభక్తులతో గారవించుచుండుటయేతప్ప సోమదేవునకు విక్రమాంకభూపాలుఁడు గావించిన యపకారమేదియో తెలియఁజాలము. నీతిమాలిన రాజిగుని జంపుటకై తమ్ముఁడు ప్రయాణమైపోవ వెనుక బలమంతయు సమకూర్చుకొని యన్నయగు సోమదేవుఁడు కిరాతులగు నరాతులకుఁ వోడుపడుటకై చనియెను. గండస్థలములనుండి యొడ తెగక

పాఱు మదపంకమునం జనించిన తామరాకులవలెనున్న చెవులపై తుమ్మెదగుంపులు మీఁది నల్లగొడుగుల వడువునఁ బ్రకాశింపఁ బరువెత్తుచు, వప్రక్రీడలయందలి దంతాఘాతములచేఁ గులగిరులకు సైతము సెలయేర్లను నెపమునఁ గన్నీరు కాల్వలు గట్టించుచుఁ, గలకలమను శోభ దంతములయందే యుండవలయు ననుతలంపునం బోలె సరోవరములయందలి తమ్మిపూవులను దలఁచుకొనఁదగినవానిఁగాఁ జేయుచు, శ్రవణానందముగ ఝుమ్మని గాన మొనరించుచు, నలసిన చంచరీకాంగనలకుం గరచాలితంబులగు తరుప్రసూనంబులచేఁ దావిగుబుల్కొనఁజేసిన మదోదకమునం దప్పితీర్చుచుఁ, గొండలఁబోలు దండిమేనుల బలువునంజేసి యడుగడుగున వ్రక్క-లగు భూదేవత నుపలాలించు పగిది సవిలాసంబుగఁ గన్మూతలతోఁ దొండములెట్టిటుత్రిప్పుచుఁ గొండలవలె మేఘమండలముం దాఁకుచుఁ గన్నులపండువొనరించు సైనికతండంబులతోడను, వజ్రకఠినంబులైన యినుపపట్టాలతో నున్నని రాజమార్గముల యందుంబోలె నంపతునుకలు పీనుఁగు మొండెములు మున్నగువానిచే నెగుడుదిగుడగు యుద్ధభూమియందుఁ గూడ బరుగిడఁ జాలు వరదంబుల తోడను, గమనవేగంబున జయింపఁబడియు సిగ్గు లేక వాయుదేవుఁడు వీవనవలెనల్లాడు వాలములాశ్రయింప మణిమయంబులగు పల్లములయందు సూర్యబింబము ప్రతిఫలించుటంజేసి తనయరదము లాగుటకుం దగిన వగునో కావో యని యతనిచేఁ బరీక్షింపఁబడుచున్నవో యను నట్లున్నవియు, మేము పరుగెత్తుటకుఁ దగినభూమి సృజింపకపోయితివేల యని బ్రహ్మనడుగఁబోవుచున్నట్లు ఖురపుటము లెత్తి యాకాశాభిముఖము లగుచున్నవియునై బంగారుటంగువాఱులతో నధిష్ఠించి యున్న రౌతులతో లెక్కింప నలవికాక బారుగట్టి నడచుగుఱ్ఱములతోడను, దళతళలాడించు కత్తుల నీలిరంగుచే నాకాశము నింద్రనీలమణిమయంబుగాఁ జేయుచున్న పదాతులతోడను గదలి పరభయంకరంబుగ ద్రవిడసేనం గలసికొని చిరకాలమునకు శత్రువులకపకారము చేయుట తటస్థించెఁ గదా యని రాజిగుఁ డనువాని సేనమీఁదికిఁ గలియునంతలో గ్రహగ్రస్తుఁడుఁబోలెఁ బోరికాయితంబగు సేనతో నెదుఱువడిన యన్నయగు సోమదేవుఁజూచి విక్రమాంకనృపాలుఁడు మనస్సులో నేమేమో యాలోచించుకొని "యహహా! విధిహతకుఁడనర్థబీజములను జల్లి విరోధమను బోదెలగుండ నవినయమను నీరుఁ బ్రవహింపఁజేసి దుష్కీర్తి యనుసస్యమును బండింపఁ దలఁచుకొన్నాఁడు. నాయన్న దుర్మార్గుఁడై పరిపంథితోఁ గలసి పోరికి వచ్చినాఁడు. ఇతనిని బాణములతోఁ బగామర్పింపకుండ నెట్లు నివారింపఁ గలను. తండ్రిమాటఁగూడ వినక కుంతలరాజ్య

మితనికే పట్టము గట్టితిని గదా! నేఁ డెట్లు వీనిని బీడింపఁగలను? నాకు గొప్ప యనర్థము తటస్థించినది. జ్ఞాతివధ చేయుటకుఁ జేతులాడక లేచిపోయితి నేని దుష్టప్రజలందఱు నాయందు గొప్ప దుర్యశమారోపించి సంతోషింతురు." అని తలపోసికొని నిష్కళంకమగుచిత్తముతో నన్నయొద్దకుఁ బోయి కొన్ని యనునయ వాక్యములు ప్రయోగించెను. ఎన్నియెట్లు చెప్పుకొనినను కులపాంసనుఁ డగు సోమదేవుఁడు తనయుద్యోగమును మానక తమ్మునితో యుద్ధము చేయుటకే ప్రయత్నించెను. "ఛీ! కుటిలబుద్ధిగలవారి మలినచరిత్రమునకు నింద యగుఁ గాక! యశస్సును బాడుచేయు నీపని నాకేలతటస్థించినది! స్వర్గమునకుఁ బోయి తండ్రితో నేమని చెప్పుదును." అని విచారించుచుఁ గొంచెము మాఁగన్నువెట్ట స్వప్నమునందుఁ జంద్రమౌళి ప్రత్యక్షమై "వత్సా! నీవు దేవకార్యమునకై నాచే సృజింపఁబడితివి. నీవు మిగుల సుగుణరాశివి. ధైర్యశాలివి. మనస్సును సంశయడోలికపై నేల యూఁచెదవు? నీయన్నకు నూవుగింజయంత యైనను నదృష్టరేఖలేదు. పాపాత్ములకుఁ బూర్వజన్మమునఁ జేసికొనినపుణ్యము కొంచెమున్న నదియు నశించును. నేఁడు యుద్ధమున నీయన్నను జయించుట లోకము నంతను సంతోషపఱచుటయే. సంశయింపకుము, విల్లెక్కిడుము; విరోధిని సంహరింపుము; నీవు దుష్టశిక్షణముకొఱకే జన్మించితి ననుమాట మఱచితివా యేమి?" అని గిరితనయాదయితుఁడు పలికినపలుకులు విని కన్నుదెఱచి మహాదేవునిమాట కడుగుదాఁటరాదని యుద్ధము చేయుటకే నిశ్చయించెను. రెండువైపులనుండి సమస్తాయుధములతోఁ బోరికై పురికొనుచున్న రెండు తెగలను జూచి పులకరించుచున్న రెండుచేతులతోడను వీరమృదంగమువంటి ధ్వని గలయావిక్రమాంకభూపాలుఁడు మందరపర్వతమువంటి మత్తగజము నెక్కి శత్రుసైన్యసముద్రమును మథింపసాగెను. అహమహమికచే వచ్చుచున్న యా రెండుసేనలతోడను నీరాజపుత్రునిసేన గూడ నదీప్రవాహముల కభిముఖముగాఁ బోయిన సముద్రోదకము వలెఁ గలసికొనియెను. అప్పుడు ముత్యాలహారముతో నలంకరింపఁబడిన యేనుఁగుమూఁపునఁ గూరుచుండియున్న కుంతలేంద్రకుమారుఁడు నోటఁ బామును గఱచుకొని యెగురుచున్న గరుత్మంతునివలెఁ గనఁబడియెను. ఆ మహాసంకులయుద్ధమునఁ జేఁపజెండాలు తెగి రక్తనదులయందుఁ బడి తిరుగుచు దేవతాకాంతల నేత్రములకు నిజమైనచేఁప లనుబుద్ధినిఁ గలుగఁజేసినవి. నెత్తురుబురదచేత రణభూమియంతయు నడువవీలులేని దగుటఁ జేసి భటులందఱు దేవతాకాంతలకిష్టమైన యాకాశగమనమునే నిరాలంబముగా

గావించిరి. ఒక మావటీఁడు మఱియొక మావటీని కత్తిదెబ్బచే మూర్ఛిల్లి తన యేనుఁగుచెవుల గాలిచేఁ గొంతసేపటికిఁ దెప్పిరిలునంతలో నింకొకభటునిచేఁ దన్నుఁ గొట్టినవాఁడు చచ్చుటచే వైరశుద్ధి గామికి మిగులఁ జింతించుచుండె. ఒకవీరుఁడు తన కావించిన దాయనెత్తిమీఁది చూడామణీచూర్ణము కన్నులలోఁబడ శత్రుగజదంతాఘాతముచే ఱొమ్మునుండి కాఱు రక్తము దోసిళ్ళఁ బట్టి కడుగుకొనుచుండెను. మఱియొక భటుఁడు తనచేతిలోని కత్తిఁ బగవాఁడు విఱుఁగ నఱక సాహసమున వానిచేతిలోని కత్తిచేతనే వానిం జంపెను. తనప్రాణములు పోవుచున్నపుడు గూడఁ గాలితోఁ బగవానితలఁ దన్ని యొక జోదు తనజన్మము సార్థకమని తలఁచుకొనియెను. పరాక్రమవంతులకుఁ గీర్తియందె యాదరము గాని మృత్పిండమగు శరీరమునం దుండదు. ఒకయోధు దాయయొడలి కవచము పగిలిపోవుటఁ జూచి తన కవచముగూడ వదలి యుద్ధము చేసెను. నిర్మలమగు విజయముఁ గోరువారు కించిత్తయిన నధర్మమార్గమునఁ బోరు. నెత్తురుచే నిండియున్న పగిలిన కుంభస్థలముపైఁ గర్ణానిలమును జిమ్ముచున్న యొకయేనుఁగు మృత్యుదేవతకొఱకు గిన్నెలోని వేఁడిమద్యమును జల్లార్చుచున్నట్లుండెను. ఇంకొకదంతి కత్తిచేఁ జెవి తెగి కుంభస్థలము మీఁదఁ బడియుండఁ గృతాంతునిపానపాత్ర మూకుచే మూయుచున్నట్లు కనఁబడెను. ఇట్లా యుద్ధప్రబంధము సర్గసమాప్తిలేకుండ విక్రమాంకనృపాలుఁడు శత్రువిజయమునకై తనయొక్కన దంతావళమును హెచ్చరింప క్షణము రాజగునిసేనమీఁదికిని క్షణ మగ్రజుని సేనమీఁదికిని బఱపుచు శత్రుబలములయందు యుద్ధము చేయఁ దగినవారినెల్ల నుగ్గుచేసెను. అతని గజమును, గపాలములను గాలితోఁ దన్ని బోరగిలఁ బడఁజేయుచుఁ బిశాచాంగనలకుఁ గల రక్తపానోత్సాహమును బోఁగొట్టుచుండెను. వలపు గ్రమ్మ తమిమ్రొగ్గయుండుఁ గాఁపురముచేయు లక్ష్మీ నిజముగా నీకుంతలేంద్రకుమారుని హస్తాంబుజము నాశ్రయింపఁ జేతిలోని కత్తి తుమ్మెదపంక్తివంటి శోభనువహించెను. విఱిఁగిపోయిన కరిదంతములతోడను రక్తపూరముతోడను నిండిన కపాలములతోఁ గూడియున్న యుద్ధభూమి యమభటులకొఱకై సంజుకొనుటకు ముల్లంగిదుంపలతోఁ గూడ నాసవము గిన్నెల నింప వడ్డించిన భోజనాగారమువలె నుండెను. బాణము లను కటాక్షములు పఱపి రాజిగసోమదేవుల నిరుత్తరను వశపఱచుకొనిన వీరలక్ష్మిని యుద్ధరంగమందాడించుచున్న వీరనటుఁడగు విక్రమార్కభూపాలుని యంపగములచేఁ దలలు నఱకఁబడిన యోధులు నమస్కరించుచున్నవారివలె నభిముఖముగా నొరఁగఁ

జొచ్చిరి. ఇతని వంశావళముకూడ రణతటాకమునందలి శత్రుసేనాముఖపద్మములు పెకలించి యా రణతటాకమునే జయలక్ష్మి చేతిలోని తామరమొగ్గను గావించెను. ఒకమూల యోధవరుల కంకాళకంబులును, మఱొక్కప్రక్క నేనుఁగుల యెమ్ముప్రోవులును, నింకొకవైపున రక్తప్రవాహంబులును, వేఱొక చక్కిని మెదడుముద్దలును గల పోరినేల యముఁ డాహారముగుడిచిన యంటువిస్తరివలె వేలకొలఁది నక్కలచే నాకఁబడుచుండెను. ఇట్లు సంకులయుద్ధముగావించి దళమంతయు నిర్మూలముఁ జేసిన రాజకుమారునకు జడిసి రాజిగుఁడు పాఱిపోయెను. సోమదేవుఁడు మాత్రము కారాగారమున నుంచఁబడెను. ఇరువురు రాజ్యలక్ష్ములును నతని పాదమూలము నాశ్రయించినవి. ముల్లోకంబులవారిచేఁ గొనియాడఁబడుచున్న భుజబలము ద్రవ్యము మహాత్వమునుగలవారి కసాధ్యమగు కార్యముండదుగదా! పిదప సమరదేవతల నర్చించి కవచము విప్పి యుభయరాజ్యశ్రీలతోడను జేగీయమానవిభవముతోఁ దుంగభద్రాతీరంబునకు విచ్చేసి యన్నకై జాలివడి కొంతతడ వాలోచించి మరలఁ దనరాజ్య మన్నచేతనే యేలింపఁదలఁచెనుగాని “రాజపుత్రా! నీవు తప్పఁదలఁచుచున్నావుసుమీ” అని కోపముగా నశరీరవాగ్రూపముగాఁ జంద్రశేఖరునిచే నిషేధింపఁబడుటంజేసి యాతలంపు మానెను. అంతట రాజపుత్రభవిష్యత్పట్టాభిషేకమహోత్సవమునకై తుంగభద్రానది పద్మముఖంబుల రాజహంసశంఖంబులూఁదుచు లగ్నసమయము సరిగాఁ దెలియుటకై ప్రతిబింబితార్కబింబ మను గడియారము బాగుచేయసాగెను. వాయువులు నిర్మలంబులై మందమందముగా వీవసాగెను. దిక్కులన్నియు నవ్వుచున్నవో యన విశదములయ్యెను. లోకుల డెందము లన్నియు సంతసమున నుప్పొంగసాగెను. దుందుభులు మ్రోగిన గతిఁ గరిబృంహితములును, శంఖములూఁదినపడువునఁ దురగహేషారవంబులును జెలరేఁగసాగినవి. పృథివికిఁ దగినమగఁడు దొరకెఁగదాయని చాళుక్యరాజ్యలక్ష్మియుఁ జిరకాలమునుండి తనకుఁ దగులుచున్న చింతాజ్వరమును బాపుకొనియె. తరువాత నొక శుభముహూర్తంబునఁ బుణ్యాంగనలు సేసలు చల్ల వృద్ధభూసురు లాశీర్వదింప ననేకసామంతమంత్రిపురోహిత పురస్సరంబుగా శ్రీవిక్రమాంకనృపాలుఁడు కుంతలరాజ్యసింహాసనమునం బట్టాభిషిక్తుఁడై యా లగ్నమునందే తన తమ్మునకు యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకముఁ గావించి విక్రమధనక్రీతయగు సంపద దాసివలె నింటిపనులన్నియు నెఱవేర్ప నాశ్రితపోషణము గావించుచు నిర్విరోధముగ నిరీతిగఁ బ్రజలను బరిపాలించుచుండెను.

—♦ గద్య ♦—

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి కాశ్మీరకభట్టమహాకవి బిల్హణవిరచితం
బగు విక్రమాంకదేవచరిత్రం బనుమహాకావ్యమునందలి షష్ఠసర్గము.

సప్తమసర్గము

రిపుమారకుఁడయిన విక్రమాంకదేవనృపాలుఁ డీపగిదిఁ గోరికలన్నియు
నెఱవేర్చుకొని మరల నొకసారి యుద్ధకుతూహలియై దిగంతములయందు దిగ్గజము
లనుమాత్రము మిగిల్చి క్రమ్మఱఁ జోళరాజు ప్రతాప మార్పి క్రమముగఁ గల్యా
ణపురము బ్రవేశించిన కొన్నాళ్లకుఁ జెఱకువిల్కాని పూవుటమ్ములకుఁ జెలియు
దీవపూవుంబోఁడుల నాడించు సూత్రధారుండును గోకిలాపంచమస్వరంబుల కుప
దేష్టయు శృంగారరసంబునకుఁ జుట్టంబు నగు వసంతుం డుద్యానవనంబులనెల్ల
నిగురింపంజేయఁ జండనాద్రియుఁ జలికాలంబునఁ జలికై భయంపడి తన గుహల
యందు డాఁగియున్న వాయువులను మెల్లమెల్లన వెడలింపసాగెను. వాయువు
లును దమకు శత్రువులగు పాములకుఁ జోటిచ్చినదను కోపమునంబోలె మలయ
పర్వతమును వదలసాగినవి. సూర్యుఁడును జిరకాలమునుండి తన రథము లాగు
చున్న గుఱ్ఱములను మార్చి మంచివానిం గైకొను తలంపునంబోలె గుఱ్ఱముల
కుత్పత్తిస్థానంబగు నుత్తరదిక్కునకుఁ బ్రయాణమాయెను. దూరమవక దవ్వవక
సర్వత్ర సేవఁజేయుచు ననుచరములై యున్న కేరళమారుతములకు వసంతుని
యందలి భక్తి యిట్టిదని నుతింప నలవిగాకుండెను. "చెలీ! నీవుపోయి మలయ
పర్వతమునందలి గుహాగృహద్వారంబులకు గుండ్రాతితలుపులు బిగించి వియోగ
వతుల నేడిపించు మలయమారుతములకుఁ గారాగారనివాసము ఘటింపఁజేయుము.
సఖీ! నీవు కోపముఁ దెచ్చుకొని యనరాని మాటలని దక్షిణవాయువులనుదిట్టుము.
నీనిట్టూర్పువాయువులచేఁ గొంత మాంద్యమువదలి వెచ్చదనమయినఁ గలుగును.
అతివా! నీవు చందనగిరియందుఁ గాఁపురముఁ జేసి కిరాతులతో 'గాలికి వాహన
మగు లేడిని జంపుఁ'డని చెప్పిన దానిచే వీనియాత్ర మూలఁబడును. కాని
సురతాంతముల యందుఁ దమ వెలందుల చన్గవలమీఁది చెమ్మట ముమ్మరమడంచి
మహోపకారముఁ గావించుచున్న వాతపోతముల యెడల నాకిరాతులట్టి కిరాత
వృత్తి నవలంబింపరు. మన దైన్యము మాత్రము వెల్లడియగును. కోమలీ! యీ
మంచిగందపుఁ దెమ్మెరలకున్న దురాగ్రహమేమో కాని వసంతర్తువుం దప్పఁ
దక్కిన ఋతువుల నాశ్రయింపవుగదా. పుష్యమాసములోని రాత్రికిఁ జం
ద్రోదయము తోడుపడినట్లు దానిచే మనకు మఱింత దుస్సహములగుచున్నవి.
సకియా! ఇది విరహవతుల పాపమో లేక దక్షిణమారుతము మేధావిశేషమో
కాని యెన్నఁడైన దిగ్భ్రమచేతనైన నీవాయువు మలయపర్వతము దాఁటినప్పుడు

గదా" అని గుమగుమ పరిమళించు శీతవాయువుల ఢాకకాఁగలేక భూగర్భములయందు దాఁగి మగలకొఱకు విలపించుచున్న కామినులు ప్రేలసాగిరి.

మన్మథదేవుని విమానంబులై శృంగారరససరాజము ననుగ్రహమాలలై యామని కితరఋతువులకంటె నాధిక్యమునూచించు డోలావిలాసములు కుప్పగూరలై వర్ధిల్లినవి. ఉయ్యాల లూఁగు భాగ్యవతుల పిఱుఁదుల బలువున కాయుయ్యాల త్రాళ్ళు తెగకుండుట చెఱకువిల్కాని యదృష్టమని చెప్పవలయును. విశాలములగు కాంతల నితంబబింబములచే నిరవకాశంబులగు నుయ్యాలపీటలయందే మూలనో చాపతూణీరశరంబులతోఁ గూడ ముడుఁచుకొని దాఁగియున్న పూవింటివజీరు డోలావిలాసములు చూడవచ్చిన పడుచువాండ్రపై గురియైన సరిగాఁ జూడక యంసవానలు గురియుచుండ మింటినడుమదాఁక జడియక యూఁగుచున్న కోమిరప్రాయపుగుబ్బలాఁడులు నభఃప్రాంగణవిహారముసల్పు వేల్పుటాండ్ర పొలుపుఁ దెలుపసాగిరి. నెయ్యేల, యుయ్యాలలూఁగు తియ్యబోఁడుల యొయ్యారంబులు చక్కనయ్య చక్కని కవియైనచో వర్ణింపఁగలఁడు. అంగనల డోలావిహారంబులును వెల్లివిఱిసిన మల్లిపూవులును లవంగవాయువులును, జగములన్నియు మోహపఱపఁజాలు కుసుమాయుధుని పరికరములలో ముఖ్యపరికరములు. గాలిచేఁ గట్టుపుట్టంబులల్లాడఁ గాళ్ళుసాచి యుయ్యాల లూఁగుచున్న యొలనాఁగల నెదుటనుండి చూచుచున్న పడుచువాండ్రభాగ్యమే భాగ్యము. నితంబజాడ్యములు వదల డోలాప్రేంకనముఁ గావించిన యువిదల పరిశ్రమము నిరాయాసముగ నుగనేఁత సేయుటయం దుపయోగించెను. స్త్రీలకుచముల నడుమబడి నలిఁగియు నెట్టకేలకు వారినిట్టూర్పువాయువులచేఁ బొట్టపోసికొని మరల బ్రతికి స్వామికార్యము నెఱవేర్చిన మలయవాయువులును గల్లుగల్లన మ్రోగు గజ్జెలమ్రోతతో నుయ్యాలలునిండించి స్వామి రాజధానిని మంగళవాద్యపూరితముఁ గావించిన వసంతుండును మదనుని సేవకులయందు మిగుల నెన్నికఁ గాంచఁ దగినవారు. మొగములు ముద్దుఁబెట్టుకొనియు బట్టలులాగియు నితంబఫలకములయందు విశ్రమించియు నిట్లు పలువిధములఁ బలుగుతనముఁ జూపించిన కేళిమారుతము మాత్రము దూఱఁదగినది. ఉద్యానములయందు డోలావిలాసముఁ జూపించు లీలావతు "లుయ్యాలో దంపాలో" యని పాడు పాటలాలించుటచేతనే కోకిలాంగనలు వసంతఋతువునందు మాత్ర మంత మధురముగాఁ బాడ నేర్చినవి. రెండుచేతుల నుయ్యాలత్రాళ్ళు గట్టిగఁ బట్టుకొని దూరముగ నూఁగుచున్న యన్నుమిన్నలకుఁ బిఱుఁగులనుండి కట్టుపుట్టంబులు జాతిపోకుండఁ బట్టు

కొనుటకు వీలులేకుంటచేతనే మన్మథుండు మఱింత పొగరుకొనెను. వసంతుఁడు వియోగినుల కొఱకై తెప్పించిన చిగిరించిన తీవగుంపులను యమపాశములు మెడలకుఁ దగుల్చకమున్న వారి ప్రియులే వేగముగవచ్చి తమబాహుపాశములు తగుల్పసాగిరి. మలయ వాయువులు చొరరాని గర్భగృహములయందు నివసించుటయుఁ జిగురాకువీవనలు విసరుకొనకుండుటయుఁ దప్ప వియోగవతులకు మూర్ఛారోగము సోఁకకుండఁజేయుట కుపాయములు లేకపోయెను. కోయిల పల్కులు విని యాపగిదిఁగూయు పెంపుడుచిలుకలనుగూడ విరహిణు లావలకుఁ దోలింపసాగిరి. ఒక్కొకకాలమందు సుగుణములు గూడ దుర్గుణములై పోవును గదా! గుములుగట్టి వెలుపల ఝుమ్మని రొదసేయు తుమ్మెదలవలన మంచు సర్వమంగళమైనదను మాటవినినవోయనఁ బంకమునుండి వెడలిన పద్మముకుళంబులు రెండేండ్లు వయసుగల బాలికల ముద్దుమొగములతో బురణింపసాగె. ఉపవనస్థలి యను ప్రోయాలికి జనించిన వసంతుఁడను బాలునకు నూతనముగ దంతములు మొలచినగతి వాసంతికాకుట్మలములు మొలవసాగినవి. దక్షిణమారుతముచేఁ బ్రతిక్షణముఁ దన విశ్వాసమును బరిమళింపఁ జేసికొనుచు వనలక్ష్మి ప్రసూనస్మిత సుందరంబగు ముగ్ధవసంతుని ముఖారవిందమును ముద్దుపెట్టుకొనసాగెను. నేల రాలిన పుష్పపరాగముమీఁది తుమ్మెదకాలిగీఁతలు వసంతబాలకుని జదివించు బడిపంతులు బూడిదపైవ్రాసిన వరవడివలెఁ బ్రకాశించెను. పువుపుప్పొడి తిప్పలపై దొరలుచుఁ జెల్లెక్కుచు లతాపురంధ్రుల ప్రసూనాంశుకములులాగుచుఁ బ్రవాళాధరంబులానుచు ముకుల స్తనంబులు నలఁపుచు మత్తభ్రమరవైతాళికులు సన్నుతింపఁ బలువిసంబులఁబంచబాణసామ్రాజ్య మనుభవించుచు లవంగవాయు వొకబుజమును పికపంచమస్వర మొకబుజమును బ్రతిపదమున మలయానిలముచేఁ బ్రోగుచేయఁబడుచున్న పువ్వులు తల్పములును గాఁగఁ దరుణవసంతుఁడు వనక్రీడఁ గావింపసాగెను. హిమవ్యపాయము వలని వెట్ట సహింపఁజాలని మలయగిరికి శీతలోపచారముఁ గావించు చందనపల్లవవ్యజన నిర్గతంబులగు వాతాంకూరంబులతోఁగలసి కేరళవాయువులు మనస్వినులగు కామినుల మనంబులనుండి తొలఁగిపోయిన గానవిద్యను జీవగ్రాహముగా గ్రహించుటకుంబోలె దిగంతములన్నియుఁ బరిభ్రమింపసాగెను. కోకిలాపంచమస్వరంబుల కదృష్టవశంబునఁ బ్రతిష్ఠవచ్చినదే కాని యది పూవిల్కానికిఁ జేయు సాహాయ్యమును విరహిణీకంఠములయందలి లీలాకలపంచమనాదమే కావించెను. మన్మథమహారాజు నెదుర్కొను వేళ వసంతసామంతనృపాలకుండు సేవకులకొఱకై చల్లు సువర్ణఖండముల

వలెఁ బ్రతిపదంబునఁ జంపకపుష్పంబులు రాలఁజొచ్చెను. చూతమంజరుల నడుమంబడి పువ్వుమొగ్గలాఘ్రాణించు తుమ్మెదల కంగనామధ్యస్థితులకుంబోలె నొక్క నిమేషమేనిఁ గాలునిలువకపోయె. పూదేనెఁ ద్రావుటకై వ్రాలిన తుమ్మెదలచే నంకితములగు నూతనవాసంతికాకుసుమంబులకు మంగళశంఖాకారంబు తటస్థించెను. ఎలనాఁగల పుక్కిలింత లాసించు పొగడచెట్లనుజూచి పాదప్రహారముల కాసపడు నశోకవృక్షము తన యల్పవ్యసనమునకు సిగ్గుపడెను. అవిరళంబుగ ప్రోయు భ్రమరవలయంబులచేఁ గైసేయఁబడిన లేమావిగుంపు కౌఁగిలింతలచే మిత్త్రుఁడగు మదనుని సంభావించి పికపంచమనాదమిషంబునఁ గుశలమడుగుచున్న యామనిగోమునకు సాటిలేకుండెను. కేళీవనంబులయందలి వికసత్కుసుమభరితంబులగు చంపకవృక్షములబారులు ప్రాణత్యాగమునకై నిశ్చయించుకొని వియోగవతులు విసర్జించిన బంగారుగంటల యొడ్డాణములవలె నుండెను. కాము నానతి దక్షిణమారుతము విరహిజనుల శిక్షించుటకై మోదుగపువ్వునూదులను సంపాదించి తీవకొరడాలు జలిపించుచు జాగ్రత్తగానుండెను. మదనభూపాలుండును బుంఖానుపుంఖముగాఁ బుష్పబాణములు వర్షించు పాదపయోధులతోఁగూడ వసంతుఁడను మత్తగజమునెక్కి వియోగినులపై దాడి వెడలి యెడనెడ మధుమాస మర్పించు విచిత్రకుసుమబాణములచే నిండిన యమ్ములపొది బరు వధిజ్యధన్వుఁడయ్యును దగ్గించుకొనలేకపోయెను. వరిగింజలచేఁ బలువరుస లతిస్వచ్ఛముగఁ దోముకొనుచున్న, శృంగారవతుల దంతకాంతులచేఁ గడుగఁబడుటచేతంబోలెఁ జంద్రకిరణంబులకు మెఱుఁగువచ్చె. "ఓవసంతుఁడా! నీవు మన్మథునకు స్నేహితుఁడవేని వాఁ డనంగుఁడైనప్పుడు నీవేల కాలేదు. నీయంతర్గతాభిప్రాయము మేమెఱుంగుదుము. చెలికారమను నెపమున వియోగవతులఁ జంపుటకై వచ్చితివి. కాదుకాదు, విరహవతులను బాధించుటకు దీక్షవహించిన మహాపాతకివగు నిన్ను ముక్కంటి కంటిసెగయును స్పృశింపకపోయెను. అదియును బ్రియఖండితలమగు మా దురదృష్టమే. హరఫాలాగ్నికి మిత్రు నప్పగించి పాఱిపోయిన వాఁడవు నీకు క్షాత్త్రమెక్కడిది! చండాలుఁడా! నేఁడు నీవాయనంగుని యెదుట సిగ్గులేకేల నిలువఁబడితివిరా! మహాపాపాత్ముఁడవగు నీతోడి సావాసమునకు ఫలమీ జన్మమునందే కోకిలలకు ఫలించినది. కాదేని సగము కాలిన కొఱకచ్చువంటి స్వరూపమేలవచ్చును? నీయందలి దోషమెఱింగియు మదనుఁడు మరల నిన్నుఁ జేరఁదీయుటకు స్త్రీవధఁ జేయుటకు సిద్ధపడు నీవంటి మహాపాతకి యింకొకఁడు దొరకకపోవుటయే

కారణము. ప్రభువులు పాపాత్ముఁడని యెఱింగియు నొక్కొక్కనిఁ గార్యావసరమునకై చేరఁదీయుచుందురుకదా!" అని వియోగజ్వరము తగిలిన వెలఁదులందఱును వసంతునిఁ దిట్టసాగిరి. ప్రణయకోపపరాఙ్ముఖులగు మానినులు సవతుల పంటికాట్లుగల పెదవులతో సరసాలాపములు మాని గాంభీర్యముతో నున్న మగలనుజూచి సంతోషించిరేకాని యది దోషముగా భావింపరైరి "ఓ మగకోయిలలారా! మీరు మానవతుల పొలయలుకములు విప్పి మగలతోఁ గలుపుఁడు. ఓ మలయమారుతములారా! మీరు కేళీమందిరములయందాల్మగల సమరతోపరతంబులకు సాక్షులై యుండుఁడు. ఓ మధుమాసమా! నీవు వారు సమకూర్పలేని పనులన్నియు సమకూర్పుచుండుము" అని నియోగించి యెదంపతులకును విరహబాధలేకుండ మదనమహారాజు లోకత్రయ సామ్రాజ్యభారము వహించి జాగరూకుఁడై యేలుచుండెను. ప్రతిపుష్పమందును దుమ్మెదలకు జలక్రీడఁగావింపఁగాఁ దగినంత మకరందము దొరకుచుండెను. పంచమస్వరము గండుంగోయిల కుత్తుకలయందు హెచ్చుస్థాయిగానుండెను. లోకత్రయము జయించి యేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహింపఁగోరు శృంగారియగు మదనచక్రవర్తికిఁ బుణ్యవశంబున ముల్లోకము లొక్కగడెలో జయింపఁజాలిన భటుఁడు వసంతుఁడు తటస్థించెను. విరహిజనుల నందఱిని వశపఱచుకొనుటకై జెండాయెత్తిన శృంగారబాంధవమగు వసంతమాసమునొద్ద వందిమాగధులగు చంచరీకంబులతని బిరుదావళులన్నియుఁ బఠించుచుఁ గైవారముసేయసాగినవి. పికపంచమనాదము ముల్లోకములయందలి యిల్లాండ్ర మానగ్రంథులు కత్తిరించుచుండె. పంచశరుఁడు వేడుకకొఱ కొకసారి కుసుమచాపము సారించిన సారించుచున్నాఁడేమో!"అయ్యో! మాచెలి కోయిలలు కూసినందులకుఁ గోపగించి నిన్ను గొట్టుటకై చెఱకువింటి చదువు చదువుకొనుచున్నది. చందనవాయువుల ఢాకకాఁగలేక మలయపర్వతమును దావాగ్ని దహించినచో బాగుండునని తలంచుచున్నది. వసంతునకును మదనునకును గల మైత్రి చెఱచుటకుం దగిన తంత్రములు వెదకుచున్నది. వెయ్యేల, రామరామా! నీరాము నీరామిఁ జేయరాని పిచ్చిపనులులేవు" అని దూతికలు మనవిచేయసాగిరి. మత్తభ్రమరాంగనలు మగతేఁటులపైఁ బుక్కిలించి యుమియఁజాలినంత తేనె బండిగురివెందపూవుల నుండి జాలువాఱుచుండఁ దక్షిణమారుతము లలసటవడియు గడియసేపైన విశ్రమింపక పనిచేయుచుండఁ బుప్పొడి తిప్పలు గడెగడె కొక్కటొకటి యుప్పతిల్లి యలిదంపతులకుఁ గ్రీడాశైలంబు లగుచుండఁ గుసుమాస్త్రమిత్రంబగు

చైత్రమాసంబు గడచుదాఁక విరహవంతులకు జీవితాశయెట్లుండును? త్రిలోక విజయోత్సాహంబునంజేసి దురదవాఱిన బుజములుగల తియ్యవిల్కానికై విజయాస్త్రంబులు సమకూర్చుటకు వసంతుఁడంత దొర జాగరూకుఁడైయుండ వికసత్కుసుమ భరితంబులగు చెట్లెల్ల నమ్ములసంచులగుటయు భృంగమాలికలు బాకులగుటయు విచిత్రముకాదు. ప్రతివియోగవతియుఁ జందనవాయువులు వీవని మలయగిరిదక్షిణభూములు కాఁపురమునకై కోరుకొనుటయు లీలోద్యానముల యందుఁ గోకిలలను లేపుటకై నెచ్చెలులచేతఁ జప్పట్లు చఱపించుటయుఁ బూవుల తావియంతయు నపహరింపుఁడని తుమ్మెదలను నుతించుటయు మొదలగు ప్రాణములు కాపాడుకోఁదగిన యుపాయము లాలోచించుకొను చుండెను. సింహళద్వీపమునందలి కాంతల ముఖపరిచయముచేతనే కర్పూర వాసనలు గైకొని యుయ్యాలలూఁగు నటవ తెఱవల నెడందపిఱుందులయుఁ గర్పూరాపాండురంబులగు గండస్థలంబులయుఁ బ్రతిబంధకతచేఁ గొంచెము మందీభవించి గొబ్బెర బొండములలోని యెళనీరు గళగళ లాడించుచుఁ గావేరీతీరము నందలి తాటితోఁటలలోని కల్లుకుండలకు ఝాంకారముఁ గలుగఁజేయుచు వారబండిన నల్లద్రాక్షకేళి పండ్లవలనఁ జల్లఁబడిన కమ్మతెమ్మెరలును తుమ్మెదలు త్రావఁగా మిగిలిన పూదేనె కాలువలచే బురదయైన పూవుదోఁటలును, నిండాఱ విరిసినవిరులచే మీఁదఁబడునని భయమొందఁగు పాదపములచేతను సర్వేంద్రియమ్ములఁ దనుపుమాధవుని సాహాయ్యకంబునంజేసి నిర్లక్ష్యమ్ముగ లక్ష్యమ్ముల యందు నలక్ష్యమ్ములయందును బాణమోక్షముఁగావించి శరవ్యయముఁ గావించుకొని దైన్యపడనున్న కుసుమచాపునకు రెండుఱాలపురువులచాలు నిండిన తీవగుంపులే యధిజ్యచాపంబులయ్యె. సర్వపుష్పంబులును జైత్రాస్త్రంబులయ్యె. దశకంఠక్రీడారామంబున ముద్రితమ్ములగు జానకీపాదముద్రలకు నమస్కరించుచుఁ గర్పూరద్వీపమునందలి వేలాకాననములోని పుష్పాడితిప్పల మీఁది యాటలకుమఱిగి తాంబూలచూర్ణపరిమళమిళితంబులగు కేరళకాంతల నిట్టూర్పులచే బలిసిన దక్షిణవాయువులు తోడయ్యె. డోలాలీల లనుభవించు బాలామణుల పీనజఘనంబులు సైతము కదల్చిన లంకావాయువులకు మానవతీ మానదుర్గంబులు కూల్చుట గొప్పపనికాదు. లేమావిచిగురులు మెసవుటవలనఁ గర్ణామృతము వర్షించుచు వియోగినుల నీడఁజూచియే కొట్టఁజాలిన విజయాస్త్రమై కోకిలా కంఠమూలములనుండి దవడలు సంకటపడునటుల వెడలు పంచమస్వరము భాస్వరమై సాయముఁగావింపఁదొడఁగె. దానంజేసి తుంటరియగు

కుంటవిల్కానికి డోలావిహారము గావించు లీలావతులను సైతము గుఱిచేసి రేసిన చలలక్ష్యవేధి యను గరువము విస్తరించుచున్నదో దేవా! యని విక్రమాంకనృపాలుని యొద్ద వందిమాగధులు వసంతర్తువును వర్ణించిరి.

గద్య.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణవిరచితంబగు విక్రమాంకదేవచరిత్రంబను మహాకావ్యమున సప్తమ సర్గము.

అష్టమసర్గము

పుష్పాస్త్రమిత్రంబైన యాచైత్రమాసమున జరగిన విక్రమాంకదేవ నృపాలుని విచిత్రమైన కథయొకటి యిందుదాహరించుచున్నాను. విద్యాధర కన్యకయయ్యుఁ గరహాటనృపాలునిచేఁ బెంచఁబడిన చంద్రలేఖయను కన్యారత్నంబున కక్కాలంబున సదాశివు నానతిచే స్వయంవరమహోత్సవము చాటింపఁబడెను. ఆచంద్రలేఖ నిజముగాఁ జంద్రలేఖయే యనవచ్చును. మన్మథుఁడు తనకెన్నఁడు చావులేకుంటకై జపించు మహామంత్రమున కాచిన్నదియే యధిష్ఠానదేవత. శృంగారరసమునకుఁ గులదేవత, చెఱకువిల్కానికి గుండెకాయల సౌరనియు నుడువవచ్చును. ఆకన్య కాలిగోరులు లావణ్యరత్నాకరమునం బుట్టిన రత్నాలపేరు. ఆమె విహరించునపుడు ముంగిటి మెట్టతామరతీవ "లోతల్లీ! గబ్బిగుబ్బల పరిణాహముచే నీముఖచంద్రకాంతి మాపైఁబడకుండఁ జేసితి" వని కాళ్లకు మ్రొక్కుచుండును. వెలలేని మా కీపైఁడియందెలా నగలను నలుకం బోలె నెట్టఁబాఱిన యాయింతి యడుగులకుంగాని వానిపిల్లలను గోరులకుంగాని లత్తుక పూఁతపూయుట నిండుచందురునకు మంచిగందము పూయుట వంటిది. మేలుకొనియున్న తమ్మిపూవులసిరి యపహరించిన యాపడఁతి యడుగులు మదించిన యేనుఁగుల నడకలను దొంగిలించుట చోద్యముకాదు. ఆచెలి పదములకుఁ బద్మములే ప్రత్యుదాహరణంబులు. వానిరక్తిమకుఁ జిగురుటాకుల యొఱపే పూర్వపక్షము. మానససరస్సునందలి కూటస్థరాజహంసములు కంటికగపడి

నపుడుగాని యామె గమనసౌందర్యము తేటపడదు. ఆచెలువ పదముల కలంక రించిన నీలాలకడియములు బరువంతయుఁ దమమీఁదమోపిన పిఱుందుల మీఁది యులుక బొమ్మముడులవలె నలరారుచుండును. వ్రేలాడు గజ్జెగొలుసు లను నెపంబునఁ గుంకుమ ప్రోదిసేయఁబడిన జంఘాలతలును, గజపతుల కరమునం దున్న సర్వస్వము హరించుటయే కాక మాలవాండ్రకుఁ బర్యాయపదమగు మాతంగనామమునం బిలిపించుచు సామ్యముఁ గోరినంతమాత్రముననే కదళీస్తం భముల మీఁదిచర్మంబు లొలిపించిన తొడలును, బదిమందికిఁ దెలియుటకై మన్మ థుని బిరుదావళులు వ్రాసి గృహతోరణమునకుం గట్టిన బల్లయో యన నొప్పుచు నెచ్చెలులకు గడెగడెకు మొలనూలుగ్రుచ్చవలెనను విసువు కలుగఁజేయు నితంబ బింబంబును, అలంకరించుటకుఁ జేతులపాడవు చాలక ఖేదపడి యతికష్టమునఁ జెలులచే బంధింపఁబడియు శ్రోణీవిస్తారంబునఁ "దెగిపోతిని, తెగిపోతి" నని మొఱ్ఱవెట్టుచున్నదో యన మ్రోగుగంటలయొడ్డాణంబును, ననంగునకు రంగంబై శృంగారరసంబునకు బంగారు పీఁటయై లావణ్యంబునకుం బోదియై మదనుండు శరంబులు దూరప్రసారంబులుగాఁ జేయుటకుఁ దగిన విశాలప్రదేశంబైన జఘనా భోగంబును, మేఖలామణికాంతులకు జడిసి నాభీరంధ్రముఁ దూఱిన చిమ్మ చీఁకటి రేకయోయనఁ బయోధరౌన్నత్యముఁ జూచి నితంబవిదూరాద్రినుండి వొడమిన రత్నశలాకయో యన నాభీబిలమను మదనుని బంగారు గిల్లకడియము యౌవనాగ్నితప్తముగాఁగ నందుండి వెడలిన లక్కతీఁగయో యనఁ దలోదరం బను బంగారుతీటిగచ్చు మొగసాలమీఁది నాభీవలయంబను సువర్ణవలయంబు నకుం దగిల్చినపలరాచయేనుఁగు కాలియినుపగొలుసో యనఁ దనరారు నూగారును ఎత్తైన కుచదుర్గము లెక్కినపుడు తుంటవిల్కాఁడు మాఁతగాఁ గ్రుచ్చిన వింటికొన గుంటయన శరీరమునిండ లావణ్యనీరము నింపించునపుడు జేజేపెద్ద లావణ్యము చాలక వదలిన రంధ్రంబన తారుణ్యసంపద కామరాజు శాసనంబులు వ్రాయు చున్నపుడు ప్రమాదంబున బ్రక్కకొరఁగి నూగారను మషీధార యొలుకుచున్న సువర్ణ (1) మేళామందమోయనఁ బురుషవ్యాఘ్రంబులను వేఁటాడు మదనకిరా తుండు మాటుకొనుటకుఁ ద్రవ్వుకొన్న గొయ్యియోయనఁ బ్రకాశించు నతినాభియు మదనుండను తోఁటమాలి నెమ్మెనను పువుందోఁటకు నాభీకూపంబునుండి లావణ్యసారంబను నీరంబుఁ దోడుట కమర్చిన ఘటీయంత్రంబన విలసిల్లుచున్న యొంటిపేట పెద్దముత్యాలదండయుఁ, గుచపర్వతంబుల బరువుమోపిన సన్నని

(1) సిరాబుడ్డి.

కౌనుకంబమునకుం జుట్టఁజుట్టిన రజ్జుబంధంబులన రతితోడ మదనదేవుండు
స్తనగిరితటంబు లెక్కుటకుం గట్టిన సోపానంబులన మన్మథరథసంచారమునకై
పయోధరదుర్గంబు తప్పించి క్రిందనుండి యేర్పఱిచిన యినుపదారులన లావణ్య
ఘనపూర్ణంబులగు కుచకుంభముల దరికి దరిద్రమగు నడుము జేరకుండ వేల్పుపెద్ద
రచించిన యొగుడుదిగుడు దారులనఁ దన్వియగు నాకాంత నే విల్లుగాఁ జేయఁదలఁ
చుకొని పంచుటకై పట్టుకొనిన కందర్పుని పిడికిలివ్రేటులనఁ జెలువారు వళిత్రి
యంబును, నర్మోక్తులయందు సిగ్గుచేఁ దలవంచుకొనుట సాధ్యంబుగాఁ జుబుకంబు
నకుఁదాఁకుచుఁ జెలఁకువిల్కాఁడు కైవసముఁ జేసికొనుట కాయాసపడకుండ
డెందమునందలి కాఠిన్యమంతయుఁ దమయందు నిలుపుకొని యెట్టిగట్టిరవికల
కైనను "లోఁబడియుండ" వను తప్పునకు సమాధానముఁ జెప్పుకోఁజాలక కరికుం
భములు సదంభములని నిరాకరించుచుఁ గలశంబులు మందకాశలలని దూఱుచుఁ
జక్రవాకంబులు వరాకప్రాయంబులని యెగ్గించుచు ముఖచంద్రుని చంద్రికా
పయఃపూరంబునం జలికి భయంపడియో యన జంటగాఁ దేలియాడుచుఁ
దనుమధ్యమగు నబలచే బలవంతులు మోయఁజాలని బరువు మోయించు
చున్నానని కందర్పుఁడు గర్వించుటకు సాధనమై యతిథియగు
మదనుని నర్చించుటకై తారుణ్యసంపద గీలించిన యంజలిబంధమో యనఁ
బనరారు కుచద్వంద్వంబును, ముఖచంద్రునకు జడిసి కుచపర్వతంబులచాటున
డాఁగిన చీఁకటియో యన వళిత్రయంబునందలరారు చందోయి నీడయు, నీకంఠము
నందలి మధురధ్వని గ్రామత్రయమునకుఁ గూడ నిదానమని తెలుపుపగిదిఁ
బ్రకాశించు గళరేఖాత్రయంబును, లావణ్యరత్నాకరంబునం బొడమిన మదనవిజ
యశంఖమువలె నొప్పుచు వినువారి చెవులకుఁ బీయూషగండూషములైన కాకలీ
కలగానంబులచే వీణాపంచమనాదంబునకుఁ గల సుప్రతిష్ఠ నడఁచు కంధ
రంబును, కుసుమాయుధుని కోదండంబులై యశోకపల్లవంబులకుఁ బ్రతిహస్తం
బులై "మమ్ము నీముఖచంద్రుని యెదుటఁ బెట్టకుము" అని ప్రార్థించు లీలార
విందముల కాంతిమాత్రము చూరగొన్న హస్తంబులును, కరతలంబునం దీర్ఘాయు
ర్దాయవతి యని సూచించు నాయూరేఖయు, వలయితంబైన లీలాసువర్ణహస్తార
విందనాళముపలె మెఱయుచు భుజలావణ్యమునం ధైర్యముఁ జెందియుఁ గంఠా
లింగనకాలమునం గాఠిన్యమువలన బాధింపఁగలవని చెలులచే నూహింపఁబడుచున్న
మూరుఘులును, సూక్ష్మలక్ష్యవేధనము నేర్చుకొనుటకై మదనుండు దూరమునుండి
సుంద్రనియుంగరముల నడుమకుం బ్రయోగించిన సాయకములో యనఁదన

కారు ముద్రికాలంకృతంబు లగు వ్రేళ్లును, మన్మథకిరాతుండు యౌవనజనమనః
కురంగములను బట్టుటకై యొగ్గిన యురులనఁ దనర్చుచుఁ దమకాధారములగు
భుజదండములను దూరముగాఁ దఱిమిన వను కోపమునం గుచములతో జగడ
మాడుచున్నవో యన ప్రోగు బంగారుగాజులును, లావణ్యసముద్రమునం బొడ
మిన పగడమన సర్వదాయుండు వదనచంద్రునిఁ దోలిసంజపగిదిఁ దమ్ముని
యందలి గారాబమున ముఖచంద్రుండు తొడమీఁద నిడుకొనిన కౌస్తుభమువలె
నాసిక యను తుపాకినడుమ నుండి జాఱిపోయిన మాణిక్యశలాక వడువున సెగ
డుచు మాణిక్యహారములను వివర్ణములుగాఁ జేయుచున్న వాతెఱయును, గ్రొత్త
యంబుగములు గైకొను తలంపునఁ బ్రాఁత తూపులను వంచుటకై వెడవింటివాఁ
డధోముఖముగావించిన యమ్ములపొదియో యన నొప్పు నాసికయును, గన్నులు
నాకాంతిని దొంగిలించిన వని చెవిలోఁ జెప్పుచున్నదో యనఁ బ్రకాశించు కర్ణ
పూరోత్పలంబును, నివి లేడిచూపులు కానిచోఁ జెవిలోనుండు దూర్వాంకురము
దగ్గఱకేల ప్రసరించు ననియు శ్రవణమార్గముకే యనుసరించినచో స్వచ్ఛములు
కాక నల్లనివెట్లయినవో యనియుఁ బలువితముల నూహింపఁబడు విలోచనంబు
లును, నాసిక యను వెదురుబొదునకుం బుట్టిన యాకులనఁ దనరుచు బాలక్రీడకుఁ
బ్రతిబంధకం బగు యౌవనమునంగలి కోపమునం బోలె నదరు కనుబొమలును
నాసాదండమునం బొడమిన ముక్తాఫలమో యనఁదగు ముగరాబులాకియుఁ, బార్వ
తీదేవిచేతఁ గొడుకువందలి ప్రేమచే ముద్దులాడఁ బడుచున్న కుమారవాహన మగు
నెమిలి పార్వతీదేవి యను భ్రాంతిచే నెత్తిమీఁద కెక్కినదో యనఁదగు కేశ
పాశమును గల యాచంద్రరేఖ సౌందర్యమునకు మాఱులేక యుండెను. తన
కంటె నేర్పరులు లేరను గర్వమునం దనగండములయందు మకరికాపత్రములను
దానే యలంకరించుకొనుచుండును. ఒక్కొకనాఁడు నగలన్నియు నొలిచి
తాడీదళములం దాల్చుచుండును. బంతియాడుట కలసియున్న పుడు శారికలకు
మాటలు నేర్పుచుండును. ఆబాలకుఁ జూచుచుండఁగనే యంతఃపురసంచా
భార మొకటి సంప్రాప్తించెను. లోకమునందలి సమస్తోపమానవస్తువుల కాం
తియు లూటిగొన్న యా యన్నులమిన్న మొగము దాడి కడలి చంద్రుఁ డను
దినము వ్యోమాంగణంబున లంఘనముఁ జేయుచున్నాఁడు. భృంగాళీమిషం
బునఁ బద్మములు కడుపులోఁ గత్తిచేఁ బొడుచుకొనుచున్నవి. మన్మథచాపము
బొమలతోఁ జుట్టఱికముమాట లాడుచున్నది. ఇందీవరంబులు కందోయితో
యోగక్షేమము పరామర్శించుచున్నవి. కంఠోయికిని జెవులకును బొలిమేర

కొఱకు వివాదము ప్రబలమగుచున్నది. మదనుఁడు హృదయము విడువకున్నాఁడు. యౌవన మా బాలికాశరీరమునందుఁ బ్రవేశించి సామ్రాజ్యభార మనుభవించు చున్నది. ఉయ్యాలలూఁగునపుడు తన నితంబభారమును దానే చూచుకొని సిగ్గుపడుచుండును. పావురాకూఁతలు సాపేక్షముగా వినుచుండును. నృత్యమును నేర్చుకొనుసెపమునఁ గౌఁగిలింతలు మొదలగునవి నేర్చుకొన్నది. వెయ్యేల, మొగము నిర్మలమైనది, కుచతటమున్నతమైనది, నడుము సన్ననిది, పిఱుందు మన్మథమహారాజు సింహాసనము. ఏల బహుప్రకారమగు వర్ణనము. పద్మగర్భుఁడు తన నాల్గుమొగంబుల గద్యపద్యరచనఁ జేసినఁ జాలునేమో! కొంచెము ప్రయత్నించినచో నాచంద్రలేఖ నీయంతిపుర మలంకరించుటకు సందియముండదు." అనుచుఁ గర్ణరసాయనంబుగాఁ జారులు చెప్పిన పలుకులు విని యాకుంతలనరేంద్రుఁ డుత్కంఠపడియెను. పిదప నారిసారించుచుఁ దుంట విల్కాఁడు కూడ నామహారాజుపై దాడివెడలెను.

గద్య

ఇది శ్రీత్రిభువన మల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవి విరచితంబగు విక్రమాంక దేవచరిత్రమను మహాకావ్యమునందష్టమసర్గము.

న వ మ స ర్గ ము

పిదపఁ దుంటవిల్కాని కోదండశింజాఘనగర్జితంబులు క్రమక్రమంబుగా విస్తరింప రాజహంసివంటి యావిలాసిని ప్రవేశించిన స్ఫటికావదాతమగు విక్రమాంకభూపాలుని మానసము చిగురుటాకులవంటి యాబాల పదకోకనదంబుల సంపర్కముచేతం బోలె రక్తమయ్యెను. మలయవాయువులచే జడిపింపఁబడి చంద్రకిరణములచేఁ దొట్రుపాటుఁ జెందిన యారాజపుంగవుని యెడల మదనపార్థివుని రోషభీభీషిక యకించిత్కరంబయ్యె. కొన్నాళ్ళవఱకు రాత్రి మంచిదని పగలును, బగలు మంచిదని రాత్రియందును దలపోయుచుఁ గ్రమముగా రాత్రిందివములు రెండును లేని భూమి మంచిదనికోరు నవస్థకుఁ బాల్పడియెను.

లోకత్రియసమ్మోహనవిద్య యగు నాబాలికమీఁద జయభారముంచి ధనుర్ధనుర
లలో నగ్రేసరుఁడైన యారాజుం జయించుటకై విరివింటిజోదు విల్లెక్కు వెట్టెను.
ప్రభాతలక్ష్మివలెఁ జంద్రునిఁ గూడ వివర్ణునిఁ జేయఁజాలిన యాకన్యక మూల
మునఁగాక చాలుక్యభూపాలకుల ప్రదీపమేల తెల్లఁబడును? లోకత్రయ
మునకుం గల్గిన చింతఁ బాపఁ జాలినవాఁడయ్యు "నీచిన్నది నాయెడల సౌభా
గ్యవతి యగునా! మదనుఁడు నన్ననుగ్రహించునా!" యను చింతతో వేఁ
గుచు నరేశ్వరుం డూర్పుచ్చిన కొలఁది చిక్కనకొలంది మదనునకు విజయంబు
నందలి యాస యెక్కుడయ్యెను. మన్మథుని కోపమునకుం బాత్రుఁడైన యా
భూపతియెడలఁ బాతివ్రత్యముఁ జూపించుచున్నదో యన రతియు దూరమ
య్యెను. ఆరాకాచంద్రవదనకు నివాసమైన యాభూజాని హృదయ మితరపద్మ
విముఖమగుటయే కాక తదీయనితంబవిస్తారమువలన నితరకాంతలు ప్రవేశించు
టకుఁ దగిన యవకాశము లేనిదయ్యెను. ఆబాలయందలి యనురాగము బయటఁ
బడకుండ నెంతప్రయత్నముఁ గావించినను నంతఃపురకాంతాద్వేష మొకటియు
రహస్యప్రదేశస్థితి యొకటియు జనులందఱికిని దప్పువాయించినట్లు ప్రకటించి
నది. జాజి క్రిందఁబడిన కర్ణపూర మగు తాటియాకుఁ గూడ నామదవతియంపిన
కమ్మయని తలంచుచు నుత్తంసకుసుమములమీఁద వ్రాలు తుమ్మెదనుగూడఁ
బ్రియావార్తాహారి యని యెంచుచున్నను బయలఁ బల్కులాలించుచు గోడ
లన్నియుఁ జూచుచు నాబాలిక రూపెట్టిదో యని తలపోయు భూపాలునకు
మదనుఁడే సాయకతూలికలచేఁ జిత్రఫలకమున వ్రాసి చూపింపసాగెను.
దిగంగనలుకూడఁ జిరకాలమునుండి తమ్ము నిరుపద్రవముగాఁ బరిపాలించుచున్న
యా రాజన్యునకుఁ దద్బాలాముఖారవిందమును గానికగాఁ బ్రదర్శింపసాగినవి.
ఆతని దురవస్థ చూచి భార్యలందఱు భయమున గోడమీఁది బొమ్మలవలె మౌనము
వహించిరి. పంజరములయందలి పెంపుడుచిలుకలకుఁ గూడ నోటనుండి మాటలు
రాకపోయె; మంచుతుంపురులకుఁ గాని మంచిగంధపునీటికిఁ గాని చల్లార్ప
నలవికాకుండఁ * బారసీకతైలాగ్ని కొనలకుఁ దగిల్చి నెడవింటివాఁడు తూపులు
ఉవ్వ దొడఁగెను. సరసముగ మాటలాడఁ గల దూతికలతో నాలోచించు
నపుడు గూడ నతనికి వారి మొలనూలి గంటల రొద దుస్సహమయ్యె; రాత్రుల
యందా భూపతికి నిద్రయే రా; దొకవేళ నిముసమువచ్చెనో, యపుడు తోడ
మీఁదఁ గూడుచున్నట్లు నెదుటఁ జిత్రింపఁబడినట్లుఁ జక్రాకారముగాఁ

* పారసీకతైలము - కిరోసిన్ ఆయిలు అని తోఁచుచున్నది.

దిరుగుచున్నట్లు నా తలోదరియే కన్పడఁదొడఁగెను. ఈ లోకత్రియమందు నా కుంతలక్షితిపాలుని మీఁదికి విజయధ్వజమెత్తిన నా శాఁడువాండ్రలో నా మెయిఱు మగవాండ్రలో మూరుండును దప్ప నొరులు లేరైరి. చందనవాపి నుండి తలుపి వెన్నెలబయటికిని వెన్నెలబయలునుండి చందనవాపిక దగ్గఱకును గతాగతములు సేయుచు శుక్లపక్షావసానరాత్రులు గడపుచుఁ దదీయవిరహావస్థ యిప్పగిది ననుభవించుచున్న యా విక్రమాంకదేవుని కడ కొకనాఁడా చంద్రలేఖ యొద్దనుండి యొక్కచారుఁడు చనుదెంచి నుడువఁబోవుపల్కులయందలి సుధాధారయనదగు చిఱునవ్వు నవ్వి యిట్లనియెను.

"దేవా! చందురునివలనఁ గలుగని చంద్రికయుఁ, బుష్పముగాని మన్మథసాయకంబును, లోకత్రియసమ్మోహనవిద్యయు నైన మావిద్యాధరరాజకన్య స్వాభావికంబులగు నీసద్గుణముల యందలి పక్షపాతముననో లేక దైవయోగము వలననో నిన్ను విన్నంత మాత్రమున జగమంతయు నీమయముగాఁ దలఁచుచున్నది. చిక్కిపోయిన యాబాల శరీరమును దనబాణముఁచే నిండించుచున్న కుసుమబాణునకు సూక్ష్మలక్ష్యవేధియను ప్రతిష్ఠ నేఁటికి వచ్చెను. తుట్టతుద కామెను విల్లుగాఁ గైకొనునేమో! ఇప్పటి మేను తీరుచూచి నట్లున్నది. ఆ కన్యకు మదనుఁడు రహస్యముగా బౌద్ధసిద్ధాంతముఁ దెలిపి యుండును. లేదేని సర్వదా యాత్మద్వేష మేలకలుగుచుండును. ఇంతకు ముందు కందర్పుఁడాయువతి శరీరమును విల్లుగాఁ గైకొనునేమో యని నుడివితిని గాని యిప్పటి కావారిని నారిగాఁ గైకొనుటకే యత్నించుచుండును. నేను వచ్చునప్పటికి గృహస్తంభములకుం దాఁకి మరలివచ్చు తనవిశ్వాసవాయువులకే సురగాలికిఁ గదలు తీవవలెఁ గంపించుచున్నది. ఇప్పటి కెట్లుండునో తెలియదు. ఆ తన్వి విరహోపశాంతికై వెన్నెలబయట విశ్రమించునపుడు కుచములయందుఁ బ్రతిఫలించిన చంద్రమండలము వలకాఁక వేఁడికిఁ గ్రాఁగి ముద్దయైన హారమౌక్తికముల చూర్ణమువలెనుండెను. గవాక్షములనుండి రంగులమేడకును రంగులమేడనుండి యుపవనసౌధంబునకును దిరుగుచు నొకచోటనైనఁ గాలునిలువక వలవంతఁ బ్రుంగుడువడుచున్నది. స్వప్నమునం బురహరుఁడు "నీకూఁతునకు స్వయంవరముఁ గావింపుమని మాకరహాటనృపాలున కుపదేశించుటవలన నాభూపాలుఁడే రాజడిగినను వానిమనోరథము సఫలము చేయకుండెను. తండ్రియడిగినను నీయందలి యనురాగమా

బాల వ్యక్తపఱచుటకు దేవరకంగీకారము కలదో లేదో యని సందేహించి సిగ్గుపడుచున్నది. తమవంటివారి స్నేహమునం గాక యటువంటి కాంతలకు మర్యాద నిలుచుట కష్టము. స్వయంవరసమయము కూడ దాపునకు వచ్చినది. కావున సోమకులరాజ! యనుగ్రహింపుము, పైనమగుము, స్వయంవర మండపమున జయశ్రీవలె మాచంద్రరేఖయు రాజుల నెల్లరను నిరాకరించిన నీకుఁ గైవసమగును గాక". అని విన్నవించిన విక్రమాంకదేవనృపాలుండును సంతసించి మంచి వేగము కల గుఱ్ఱములు పూంచిన యరద మెక్కి మదనరాజధాని యగు చంద్రరేఖ యున్న కరహాటరాజధానిం బ్రవేశించెను. కరహాటనృపాలుండును దగినపరివారముతో నెదుర్కొని యుచితమగు విడిదిలోనికిం గొంపోయి ప్రవేశపెట్టి యతని రాకకు మిగుల సంతసింపసాగెను. ఆఁడు బిడ్డలను గన్నవారికిఁ దగిన యల్లుఁడు దొరకుటకంటె వేడుక వేఱొండు లేదు. పిదపఁ గుంతలేంద్రుండును రాజచక్రముతో నిండిన స్వయంవరమండపమునకుం జని యలలపై సంచరించు రాజహంసము వలె మంచములన్నియు దాఁటి తనకై యేర్పఱచిన సింహాసనముపై నధిష్ఠించినంతఁ బాల్కడలి యందనేక కరికలభములనడుమ నున్న యైరావతమువలెఁ జూపఱకంటికి విందుఁ గావించెను. ఉల్లాభము నందలి రతనంబులందును మణిస్థగితంబగు నేలయందును రాజమండల మంతయుఁ బ్రతిఫలించుటంజేసి యాసభాభవనము లోకత్రయమునందలి రాజులును వచ్చినట్లు కన్పడెను. రాజులందఱును మురుగులు బాహుపురులు మొదలగు నగలలోని రత్నములయందును మంచములయందలి రత్నములయందును దమవేషములు చక్కఁగ నున్నవో లేవో యని చూచుకొనసాగిరి. వితానమౌక్తికములందుఁ బ్రతిఫలించిన రాజు లెవని పుణ్యము కొనియాడఁబడునో వానిపైఁ బూలవాన గురియుటకుఁ బూవు లాయత్తపఱచుకొని యున్న దేవతలవలెఁ గన్పడసాగిరి. విక్రమాదిత్యుఁడు రాకయున్నంతవఱకుఁ జంద్రులవలె విరాజిల్లుచున్న రాజులందఱు నానృపాలుఁడు వచ్చినపిదపఁ బ్రభాతదీపములై పోయిరి.

చంద్రరేఖయు నాకసమునందనేక దోషాపహతుఁడై యున్న మృగాంకుని బ్రత్యాదేశించుచున్నట్లు విలాసముగఁ గొంచెము వంచిన మొగముతో సిగ్గభినయించుచు నింతమంది రాజులను వంచించి తీసికొనివచ్చిన మదనుని భయపెట్టుటకుంబోలె నొకకనుబొమను విలాసముగా నగమెత్తుచు వరింపఁబోవు ప్రాణనాథుని కంఠమునం దలంకరించుటకై కేలఁగొని తెచ్చుచున్న యుప్పుపూవుల దండకంటె వక్రములైన చూపులతో రాజలోకము నాలోకించుచు రతనంపుం

గోడలయందుఁ బ్రతిఫలించిన ప్రతిబింబము నెపంబున దిగ్వధూమణులచే నుపలాలింపఁబడుచుఁ బ్రతిబింబమిషంబునఁ గూడ సామాన్యవరేంద్రసంగమము లేకుండుటకుంబోలెఁ దనభూషారత్నమాలికలను శరీరకాంతిచే మలినములు గావించుచు వెన్నంటివచ్చుచున్న చూపఱుడెందములయందు దయచేతంబోలె మత్తద్విరదాంగనపగిది మెల్లమెల్లగా నడచుచుఁ గుడిచేత సకర్పూరతాంబూలంబు గ్రహించి చెక్కులయందు వొడముచున్న పులకాంకురములను జిఱునవ్వు మిసిమిచేఁ గప్పిపుచ్చుచు సంతసముచే నలసముగా నడచు రాజహంసివడువున సంక్రాంతరాగంబు లగు నరేంద్రచిత్తంబులందుం బోలెఁ గుట్టిమస్థలంబులం దడుగులు నెలకొల్పుచు గండుందుమ్మెదలు ప్రాలు పువ్వులచే నిండియున్న జడను తుంటవిల్కాని యమ్ములసంచివలె మోయుచు నొఱపుడురాతి మీఁది బంగారుగీతవలెఁ దళతళలాడుచుఁ బాల్కడలినుండి వెడలిన మంగళదేవత చందమునం బట్టుపుట్టంబు గట్టుకొని స్వయంవరమండపముం బ్రవేశించి క్రీఁ గంటిచూపులతోఁ జేతిలోని లీలారవిందమును జూడసాగెను. రంగమునకుం దిగిన యా శృంగారవతియగు నాసుభగురాలిం జూచిన రాజులందఱిడెందములును లోభమునకుఁ బాలయ్యెను. విభ్రమరాజధానియగు చంద్రరేఖం జూచినంతనే కుంతలాధీశ్వరునకును మదియందు వికారము వొడమెను. విలువలేని లావణ్యము గల కన్యకం జూచిన యాశలేనివారెవరు! పిదప విక్రమాంకదేవుండును నాబాలికంజూచి యిట్లు తలపోసెను. "ఈతరుణికిఁ గావలికాచుచున్న తుంటవిల్కాఁడు తలారివలె నిముసమేనియు నిద్రవోకున్నాఁడు. ఈకన్యకయే విలాసవృక్షమునకు దోహదసంపద. ఈచిగురుఁబోఁడియే యౌవనమను పాల్కడలియందుఁ బుట్టిన సుధ. ఈతన్వంగియే లావణ్యమాణిక్యములకాంతి. ఈసుకేశియే పదుమవాండ్రచిత్తములను మోహపరచు మచ్చుమందు. ఈచంచలాక్షియే సర్వకాలముల యందుండు పున్నమ. ఈచంద్రాననయే లీలారసములకుత్పత్తిభూమి. ఈబాలికయే మదనమహారాజు త్రైలోక్యసామ్రాజ్యమనుభవించుటకుం జేసిన తపస్సంపద. ఈమె పయోధరౌన్నత్యము విలాసవైదూష్యము తెల్లపడు మొలుచుటకుఁ గారణము. కాంతివిషయమై యీమృగాక్షి ముందఱఁ జంద్రుఁడు శుద్ధదరిద్రుఁడు. కందోయిముందఱ వికచోత్పలముల గణనయే లేదు. ప్రతిక్షణముఁ బొడముచున్న యీలావణ్యవతి శరీరసౌందర్యముఁ జూచి విధాతను మోసపుచ్చి యతనియందుఁ గల సౌందర్యనిర్మాణకౌశలముపహరించినదేమో యని తలఁచుచున్నాను. ఈ పతింవర యీ స్వయంవర

మండపమునందున్న రాజులందఱిలోఁ గ్రీగంటిచూపులచే నన్నుదృష్టవంతునిఁ జేయుచున్నది. నా మొగమువంకఁ జూచి చెలులతో నేమేమో నుడువుచున్నది. నాయందను రాగము గల దనుట కింవదంతి కాదు. చిరకాలమునకు భగవంతుఁ డగు మన్మథునకు నాపై దయ కలిగినది. కాలితోఁ జెలికత్తెను దన్నుచున్నది. చెలికత్తె హారము లాగుచున్నది. ఇవియన్నియు నామీఁది వలపునఁ బుట్టిన వికారములే." అనుచుఁ బరిపరివిధముల సంతసింపఁజాగెను. తక్కిన రాజుల వికృతచేష్టలఁ గూడ నిందుదాహరించుచున్నాను.

ఒకనృపాలుఁడు తనయురము మీఁది పచ్చలహారమును గనబడుటకై యొడలువిఱుచుకొని ఱొమ్ము ముందునకు సాచెను. ఇంకొకనరేంద్రుఁడు తనయొడలి కాంతితో నైక్యముఁ జెందిన సువర్ణసూత్రమునుఁ దీసి పాఱవైచి ముత్యాలదండను మెడలో వైచుకొనెను. మఱియొక రాజేంద్రుఁడు స్వస్థానమునుండి జాఱిపోయిన చూడామణిని మరల నచ్చోటఁ దాల్పఁ దలఁచి తన చేతిలోని లీలారవిందమును దార్చుట చూచి పౌరకాంతలందఱు నవ్వఁజాగిరి. ఇంకొకఁడు తనకాలు మఱియొకని మంచముమీఁదికి సాచి గర్వమును బయలుపఱచుచుఁ జేతితోఁ గత్తినాడించెను. వేఱొకఁడు చెమ్మట లేకపోయినను కర్పూరపరాగముచే నొడలంతయు నలుగుపెట్టుకొనెను. కొండొక పుడమిఱేఁడు కుండలము లీచెవి దాచెవికి నాచెవి దీచెవికి మార్చుకొనెను. కొందఱు బంగరుకడియములతోఁ బ్రకాశించుచున్న చేతితోఁ దాంబూలకరండము మోయువానినిఁ గొట్టుటయుఁ, దమలఁపుటాకులమీఁద నేమేమో వ్రాయుటయుఁ, బ్రసంగవశంబున నేనిటువంటివాఁడనని తనప్రతాప మింకొకనితోఁ జెప్పుటయు, వీడెపుఁదిత్తి దగ్గఱకు లాగుకొని యందలి కర్పూర మందఱికిఁ బంచిపెట్టుటయు, హేమాసనము మీఁదనుండి లేచి యందొక యుత్తరీయము బఱచుకొని కూర్చుండుటయు, నొడలు విఱుచుకొని యావులించి చేతులు పైకెత్తుటయుఁ గామగ్రహగ్రస్తునివలె మంచెపై దొరలుటయు, వెఱ్ఱినవ్వు నవ్వుటయుఁ, బంచమస్వరముగాఁ బాడుటయుఁ గొన్నియడుగులు నడుచుటయుఁ, జిట్టకథలు సెప్పుటయు, మొదలగు పెక్కువికారములు గావించిరి. పిదప వైతాళికులు చేయు శుభస్తుతులను, మంగళతూర్యధ్వనులను మానిపించి మృదుగాత్రి యగు నొకప్రతీహారి రాజుల చరిత్రము లుదాహరించుచు వారి నాచంద్రలేఖ కిట్లు కనఁబఱపసాగెను.

"కుమారీమణీ! సగము తెగినపిదపఁ గతోశాహతులచే మొక్కపోయిన కత్తి మహాదేవుని కలంకారములగు పాముల పడగలమీఁదఁ గాని మొఱవని ప్రతిన వట్టి చేతులారఁ దలలన్నియు ఛేదించుకొని యీశ్వరుని కరుణ సంపాదించుకొనుటయు నొకచేతఁ గైలాసాద్రి కదల్చుటయు రెండవకేల హిమాలయము గూడఁ గదల్ప నెంచుటయు మున్నగు నద్భుతకార్యము లొనర్చి జగదేకవీరుఁ డని ఖ్యాతివడసిన దశవదనుని తలలు పదియుఁ దనబాణముల పాలుగావించిన శ్రీరాముని వంశమందుఁ బొడమిన యీ రాజకుమారునిం గనుఁగొనుము. ఇతనితోఁ గూడ మయూరీనాదముఖరితంబు లగు సరయూనదీతీరములందు విహరించుచు విలాససౌధములలోని వాతాయనములు సేవించుచు నయోధ్యాపురముం గొనియాడఁదగిన దానిగాఁ గావింపుము." అని ప్రతిహారి చేసిన యుపదేశము నిచోపకారమువలె నాకుమారికయెడల వ్యర్థమాయెను. జన్మాంతరీయసంబంధమువలన నొక్కొక్కరిత కొక్కొకపురుషునియందే ప్రేమ నిలుచును. పిదపఁ బ్రతిహారరక్షియు నింకొకరాజపుత్రుని యొద్దకుం గొనిపోయి "బాలామణీ! యితఁడు చేదిరాజు. ఇతఁడు యుద్ధము సేయుచున్నచో జ్యాటంకారము బిలోదరంబులం బ్రవేశించి పాతాళలోకనివాసులకుఁ గూడ నితని యుద్ధప్రభావమునుఁ జెప్పుచుండును. మదాంధులగు శత్రురాజుల కబంధములను నృత్యము చేయించుట యందలి నేర్పితనికిఁ దప్ప నొరులకుఁ దెలియదు. ఈరాజపుత్రునిం గనుము."అని నుడివిన రాజపుత్రియు నోటిలోని తాంబూలపుఁదమ్మయుమిసి తనకుం గల నిరాదరమును సూచించెను. పదంపడి "కన్నెరో! యితఁడు కాన్యకుబ్జనరేంద్రుఁడు, ఈతని దిగ్విజయసమయంబునం బొడమిన ధరాపరాగము వలన సముద్రములన్నియుఁ బూడిపోయెను" అని నుడివిన ప్రతిహారి పలుకులకు మార్వలుకక యాకులుకులాఁడి తెళుకుఁజూపులను గుచకుంభములమీఁదికిమరల్చినఁ జెలికత్తియు నితండు స్థూలదేహము కలవాఁడని యీ చెలి నిరాకరించుట యెఱింగి యింకొక రాచకొడుకునొద్దికిం గొంపోయి "బాలకో! ఏవీరుఁ డడవి పంది మేనఁగీలించిన తనయమ్ము మాయాకిరాతుం డెడలించినం జూచి యా హరునితో మల్లయుద్ధమునకుం దలపడి చెమ్మటవారినచేతులు తుడుచుకొనుటకై శత్రువుని చంకనున్న విభూతిబుట్ట లాగికొనెనో యట్టి జగదేకధనుర్ధరుఁడగు పార్థమధ్యముని వంశమునం జనించిన భూపాలశిరోమణిం జూడుము. చర్మణ్వతీనదీతీరమున విహరింపఁ దలఁచితివేని నీలోకనిం జెట్టపట్టిన నీకా యానందము దొరకదు" అను మాటలు నాలుకవతుమనుండి వెడలకముంద యాసుందరి

యడుగు ముందునకు నడచుట చూచి యది యాతని తలమీఁద నడుగిడుట కాఁ దలంచి ద్వారపాలికయుఁ గొంజొక భూపాలతిలకునిం గనిపించి యిట్లనియె. "చెలియా! దేవేంద్రుని యింటి ప్రహరి గోడమీఁది మేడపై నున్న కోఁటి తలతో సమానమగు నెత్తుగల శిఖరములతో స్వర్గలోకమును మొగసాలగాఁ జేసికొనఁజాలినదియు నీలకంఠవిలాసధామము నగు కాలింజరభూధర మీ రాజేంద్రునకుఁ గ్రీడాశైలము. ఇతనికి విపక్షరాజచక్రమంతయుఁ గైవసమై యున్నది. నీకటాక్షచక్రమున కీపుడమి ఱేనిం బాత్రునిం జేయుము" అని విన్నవించినను రంధ్రము వోడువని ముత్యమునం దార మెక్కని పడువున నా రాజపుత్రునిపైఁ బ్రవేశింపని చంద్రలేఖ మనోభావము గుర్తించి మఱియొక ధరాపతిం జూపించి "కుమారీ! యితఁడు శౌర్యప్రియుఁడు. పెక్కుమంది విపక్షరాజుల నివాసములను సింగమేనుఁగుల గుహలనువలెఁ గైకొనినవాఁడు, త్రిలోకధనుర్ధరుఁడు, నిరంకుశమైన కీర్తికలవాఁడు. ఇతని పేరు గోపాచలక్ష్మాపతి. నీకటాక్షమాలిక స్వయంవరమాలిక యితని కంఠము నలంకరించుటకై మాలిక యగుఁగాత!" అనినఁ జంద్రలేఖయుఁ బరిత్యజించుటకుం దగిన కారణము లేకపోయినను మన్మథబాణము లింకొక రాజునకై ప్రేరేపఁ గాలిగజ్జె లల్లల నాడించి యచటనుండి వెడలెను. దానం జేసి వాచాలకుఁడు గాన నీతనిం బరిత్యజించె నని కారణము నూహించుకొనిరి. ఆ చిన్నది రెండవు రాజులను గడచి చనియెనో వారి నేత్రములు లామెచేతియందలి స్వయంవరమాలికలోని పరాగము పడినవో యనునట్లు కన్నీరోడ్చసాగినవి. పిదపఁ బ్రతిహారరక్షియు వేఱొకభూపాలునియొద్దకిం గొంపోయి "లీలావతి! యీతఁడు మాళవేంద్రుఁడు. ఇతని రాజధాని ధారాపట్టణము. చాల లీలోద్యానములు కలవి. వీనిశత్రువులభార్యల కపోలస్థలములయందుఁ బ్రవహించు కన్నీటిలో నల్లాడు ముంగురులు శైవలబుద్ధిఁ గలిగించుచుండును. ఈ రాజు ప్రతాపాగ్ని సర్వదా శత్రుకటకములయందుఁ గావలి కాచుచుండును. వేయేల! యీతఁడు ప్రవేశించిన వెంటనే మార్తురయిండ్ల గరికె మొలచును. వీనిం గూర్చుటకై కుసుమాయుధుఁడు మంత్రి యగుఁగాక!" అని నుడివి. నాసాగ్రనివేశితయగు కుమారిక దృష్టిచేతనే వానియందలి నిరాదరమును గుర్తించి కొన్నియడుగులు నడిపించి చిఱునవ్వు నవ్వుచున్న పతింవరతో "గుణగ్రాహిణీ! యితండు ఘూర్జరేంద్రుఁడు. సంగీతశాలలయందు ఫణీంద్రకన్యలీతనిం గుఱించి పాడు పాటలు గుజ్జుపొదెక్కలచేఁ దవ్వఁబడిన భూగర్తములయందుఁ బొంచి విన్నచో

వినఁబడుచుండును. భుజావర్జితరాజలోకుఁ డగు నీనృపుని యందు మన్మథపుష్పవృష్టి యగు నీదృష్టి ప్రసరించుఁగాత !" అనినఁ బెండ్లికూఁతురు మీఁదికి మూఁగు తుమ్మెదలను లీలాంబుజముచేఁ బాఱఁదోలుచుఁ బ్రతిక్షేపమును సూచించెను. ప్రతిహారగోపియు నింకొక పృథివీపాలుముందు నిలువంబడి సగర్వముగఁ గుమారివంకఁ జూచి "కన్నెరో ! పాల్కడలి పాలచేఁ దడుపఁబడుచున్న మందరగిరిచాతుర్యమును దెల్పురీతి మంచిగంధపుఁ బూఁతచేఁ దెల్లఁబడిన యీ పాండీనిం జూడుము. సుందరమగు నెమ్మేనిసౌరు విలోకింపుము. ఈ పుడమి ఱేనితో సహవాసము చేయుటకు మన్మథుఁడు నీకు బుద్ధిగలిగించునేని లీలావనంబులలోఁ జందనపాదపంబులనుండి వెలువడు చల్లని తెమ్మెరలు నిన్నాశ్రయింపఁగలవు, లీలావనోపభోగమునందు నిన్ను మించినవారెవ్వరు నుండరు." అని యెంతనుతించినను భాగ్యహీనునియందు శ్రీవలె నతనియందుఁ బరాఙ్ముఖి యగుటం జూచి పగడమువంటి వాతెఱ గల యా ముద్దుగుమ్మ యోగ్యాయోగ్యవిచారణకు సంతసించుచుఁ జోళరాజునొద్దకుఁ దీసికొనిచని "చపలాక్షీ ! దిగ్గజములు సముద్రమునం దవగాహన మొనరించుటకును వేలావనాంతముల విహరించుటకును వచ్చుతఱుణము వేచి వానిభార్యలను జెఱపట్టుటకు సాహసింపఁజాలు మదగజములతో జైత్రయాత్ర వెడలువాఁడీ చోళదేవేంద్రుఁడే. యాచకులకుఁ గుప్పగూరలుగ రత్నములు పంచిపెట్టుచున్న యీ రాజు నేమియు ననలేక రత్నాకరము తరంగధ్వనినెపమున సర్వదా యేడ్చుచుండును సేవబరువుచేత సముద్రమునందు విఱిగిపడిపోవుచున్న భూమి నాపుటకై పాలిగట్టఁబడెనో యనున ట్లీరాజేంద్రుని మదగజములు సర్వదా సముద్రతీరమునం బారులుగట్టి నడుచుచుండును. ఈ నరపాలుని విలాసిను లాడేనుఁగులపై నెక్కి పోవునపుడు దిక్పాలకపురములయందు వెన్నెలలు గాయుచున్నవి. కావున నీనృపుని నీభుజాపంజరము నందుండు రాజహంసనుగాఁ జేయుము. మేడమీఁదినుండి గవాక్షలగుండఁ జూచు నీకుఁ గాంచీపురము నయనానందకర మగుఁగాత !" అని యుపదేశించు చెలిపై నాగ్రహవృత్తి సూచించుచుఁ దిన్నగఁ జాళుక్యనరేంద్రాభిముఖియైపోయెను. నది యొడ్డొరయునట్లు ప్రవహించుచున్నను బూర్వమార్గమును వదలదు గదా ! దీర్ఘతరమగు చంద్రలేఖానయనాంచలము చాళుక్యనృపాలునిచే నాకర్షింపఁబడినప్పుడే యాశాభంగమును బొందిన రాజులమొగము లన్నియు దీప మాఱి పోయిన వత్తులవలె నల్లఁబడినవి. ఆ తఱి నొకరాజు నాకందమైన ప్రియమైన

యొకభార్యకలదు. నీకొఱకురాలే దని పరాఙ్ముఖత్వము సూచించెను. ఇంకొకఁడు పెక్కుమంది రాజులు చనుదెంతురను వినోదమున వచ్చినాఁడను గాని వేఱొండు కాదనియెను. నేనురాననిన నన్ను బలవంతమునఁ దెచ్చి పరాభవపఱచితివిగదా యని యొకఁడు మంత్రిని నిందించెను. తక్కిన నృపుల యాననము లన్నియు వజ్రాహతములగు పర్వతములవలె వాఁడిపోయినవి. ఆ విద్యాధరరాజకన్యక దృష్టి పాలునీళ్ళు వేఱుపఱచిన రాజహంసివలె నితర రాజులను వదలి చాళుక్యసింహాసనము నలంకరించువాని నలంకరించెను. పిదపఁ బ్రతిహారరక్షియు దంతకాంతులచే నితరప్రభువులను జూచిన యామె కలంకమును గడుగుచున్నదివలెను జిఱునవ్వునవ్వి "రాజీవముఖీ! నీదృష్టి మనోహరమగు పదార్థమును గ్రహించుట యెఱిఁగినదియే. లే దేని నాచంతయు దాఁటి భృంగి పద్మమునఁబడుగతి సాహసలాంఛనునిపై నెట్లు ప్రసరింపఁగలదు! ఈ మహారాజు రూపమువంటి రూపితరులకు లేదు. నేను వేఱె చెప్పనక్కర లేదు. చూచుచుంటివిగదా! అయినను నాతోఁచినకొలఁది నితని గుణసంపదయును వర్ణించుదానను. లక్ష్మీసరస్వతులు రెంటికి నీరాజే యునికిపట్టు. సర్వదా మదగజములతోడి సహవాసమువలన జిగీషు వగు నితనిగుణములు దిగ్గజములపైఁ గూడ దిరస్కారభావము చూపించుచు భువనమంతయుఁ దిరిగినవి. ఈపృథ్వీపతి సేనయంతయు నొక్కచోటనుంచినఁ బృథివి యొడ్డగెడ వగుననియు భోగిభర్త మోయలేఁడనియు సమస్తదిక్కులయందు నిలువఁబెట్టెను. పాఁపరాతలలమీఁద నెలకొలిపిన యీ భూమండలమునకు బిగికై మేకులు బిగించెనో యన భూమి యంతయు జయస్తంభములచే నిండించెను? ఇతనికత్తి రెండువైపుల వాఁడి గలది. మత్తారిశిరోలుంఠనమునకై నీస్వయంవరకాలముమాత్రమే యీకత్తి కంతరాయముఁ దెచ్చినది. చోళభూపాలుఁడును సోమేశుఁడు ననునిరువురను రెండుభుజములచేత నిరసించిన రాజేంద్రుఁడీ విక్రమాంకదేవుఁడే. దాననిధి యగు నీపుడమితేనిముందఱఁ గల్పద్రుమాదులు పరమాణుకల్పములు. ముజ్జగములందును గౌరవము సంపాదించిన యీమహీపాలునిముందఱ ముంజరాజు గుంజాఫలమువంటివాఁడు. భోజరాజు లెక్కయే లేదు. ఇతరరాజులమాటఁ దలఁప నక్కఱలేదు ఇతని నాశ్రయించిన కవీంద్రులకుఁ గూడ లక్ష్మి దాసి. భ్రూవిలాసములతోఁ గూడిన విలాసినుల మొగములు చూచినప్పుడు తప్ప నితరకాలములం దెన్నఁడు నీసాహసలాంఛనునకు భయమే లేదు. కిన్నరకంఠీ! ఈరాజదేవేంద్రుని కంఠమునం దాలింగనదూతి యగు స్వయంవరమాలిక నలంకరింపుము.

సమానస్త్రీపురుషసంయోజనమువలన బ్రహ్మదేవునకుఁ గీర్తి వచ్చెఁగాత ! మన్మథుఁడు పడిన ప్రయాసము ఫలించును గావుత !"మని నుడివిన చెలిపలుకుల కానందించుచు లజ్జనుజ్జగించియు సిగ్గిలుచు నాపతింవర యిప్పుపూవుదండ విక్రమాంకదేవుని కంఠమునం దలంకరించెను. మదించిన తుమ్మెదల కలకలముతోఁ గూడిన యాదండ కంఠమునందుఁ బడినంతనె మ్రోసిన డిండిమములే సౌభాగ్యరేఖయుం దితరరాజులను జయించె నను కీర్తిని సాటించినవి. కుసుమమాల తమ్మలంకరించినవెంటనే యానృపుని భుజలతకుఁ జంద్రలేఖాపరిష్వంగకుతూహల మెచ్చసాగెను. మన్మథుని చాపవిద్యకు సర్వోత్కర్షవచ్చెను. "ఔచిత్యమెఱిఁగిన విధి నందఱుఁ గొనియాడవలసినది" అను మాటలు ప్రతి పౌరాంగననోటను వెలువడెను. సమానదాంపత్యయోగ మెవ్వరిమనమును సంతోషపెట్టను ! పిమ్మట మృదులము లగు మంగళవాద్యములు వాయింప వధువుతోఁగూడఁ బాండుతరకీర్తి యగు విక్రమాదిత్యుఁడు కల్యాణమండపముం బ్రవేశించి వాగగోచర మగు కాంతి వహించెను.

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవి విరచితంబగు విక్రమాంకదేవ చరిత్రం బను మహాకావ్యంబున నవమసర్గము.

దశమసర్గము

ఇట్లు కృతార్థయగు రాజకన్యకతోపాటు కీర్తికాంతచేతఁగూడఁ బరిత్యజింపఁబడిన రాజులందఱు నమ్రాననులైయుండ సాహసలాంఛనుని వివాహమహోత్సవ మత్యుచ్ఛ్రియముగా జరగెను. రాజకన్యాస్నేహంబును సౌభాగ్యవతికలును నశించి మనోరథదీపములు చల్లాఱిన రాజులమొగములు కాలిపోయిన ప్రమిదెలవలె నుండెను. విక్రమాంకుని కంకపత్రములు సమరాంగణమందు సహింపవనికాని వైలక్ష్యము వహించిన యారాజులు చేయఁదలఁచని యక్రమమే లేదు. మ్లానమనోరథులై రాజులందఱు వచ్చినదారినిఁ బోయినవెనుక దైత్య

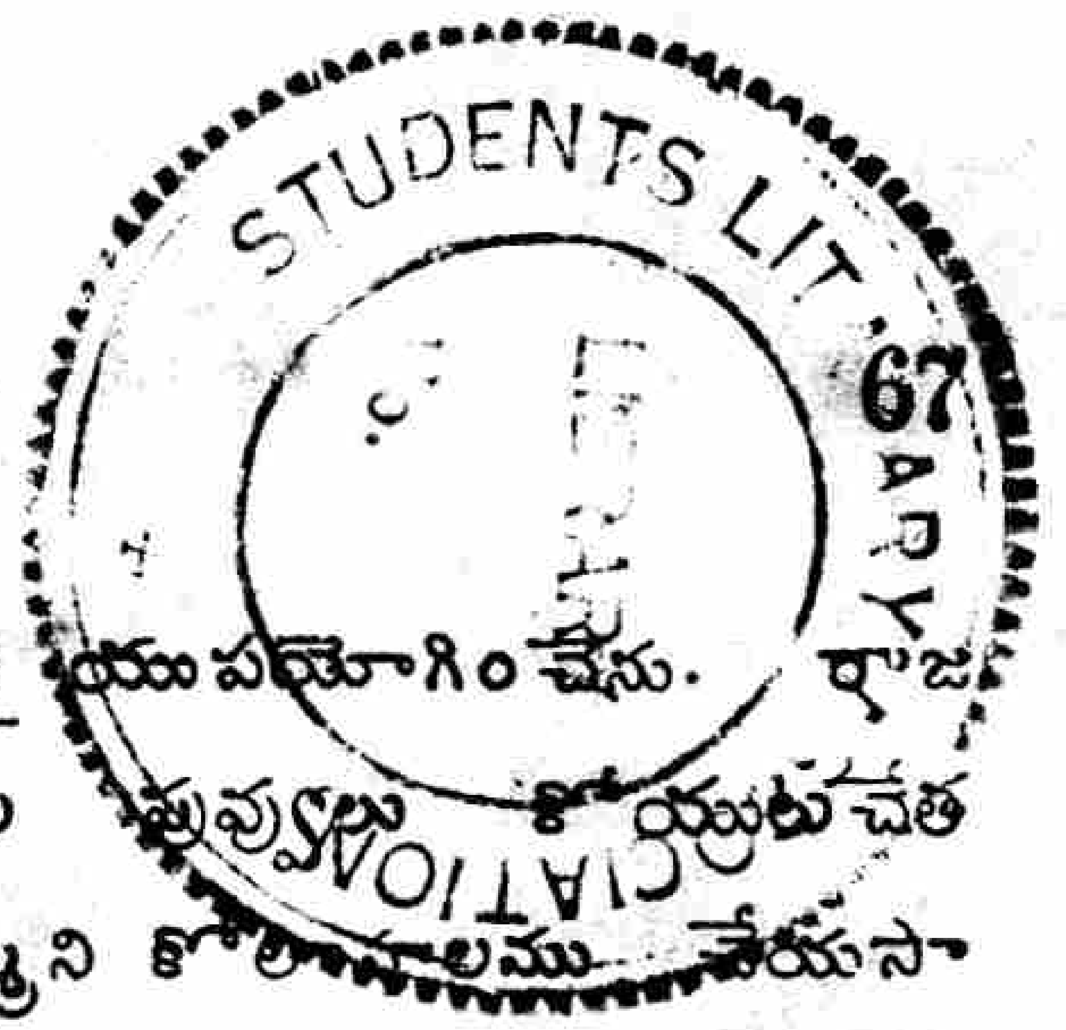
జయముచే సంపాదించిన లక్ష్మితో మురారివలె నాచంద్రలేఖతో విక్రమాంకదేవుఁడు కూడుకొనియెను. ఆ సన్నుతాంగియు నెమ్మదిగ సద్గుణములచేఁ బ్రియుని మనస్సునందుఁ బ్రవేశించి యితరకాంతలకుఁ జోటీయకుండ నా ప్రదేశమంతయు నావరించుకొనియెను. చంద్రలేఖాముఖచంద్రుఁడు కుంతలక్షోణిపాలుని హృదయమును జొచ్చినతోడనే యితరాంగనల ముఖపద్మములు సంకోచభయముచేతంబోలె వెల్వడినవి. వివిధోపచారములు చేయుటయందుఁ బ్రౌఢుఁడగు విక్రమాంకదేవునివలనఁ జంద్రలేఖయు నవోఢావ్రతము కొద్దిదినములలోనె సమాప్తినొందించెను ఏభర్తయందు శీఘ్రకాలములో నవోఢ విశ్వాసమును వహింపనో యద్ది యామగని తెలివితక్కువగాని వేఱుకాదు.

పిదప మకరధ్వజుని శస్త్రాధికారియుఁ బికకంఠములకు సౌభాగ్యగురువును జంద్రకిరణంబులకు వైశద్యసంపాదకుండును రసరాజసామ్రాజ్యమునకు మంత్రియు వృక్షములను జిత్రించుటకుఁ జిత్రకారుండును మానద్రుమములు పెకలించుటకు మత్తదంతియు నగు చైత్రుండాదంపతులయం దనుగ్రహముచేతంబోలె మరలఁ గ్రొత్తవాఁడయ్యెను. స్మరపార్థివునిచేత ముజ్జగంబులు జయించుటకై సేనాధిపతిగాఁ జేయఁబడిన వసంతుఁడు దాతవలె సువర్ణపుష్పములు వర్షించెను. ఆ కాలమునఁ బువ్వులనుండి జాఱు కింజల్కపుంజములచేఁ బరిపింజరంబులగు దిక్కులయందు దివాభాగములయందుఁగూడ నభిసారికలు బంగారునగలలంకరించుకొని యభిసరింపసాగిరి. బురదవంటి మకరందమునందుం దగుల్కొని కాళ్లుకదపలేని షట్పదమును జూచి మధువ్రతి యాక్రందనమును సూచించు ధ్వనులతోఁ బిలువసాగెను. మధుపూరితమగు పువ్వులోఁ దూఁటి పరాగముచే రంధ్రము మూసి యొకతుమ్మెద యుండఁగాఁ దక్కుతుమ్మెద లితరమార్గమున నామకరందమును ద్రావసాగినవి. ద్రవ్యమార్జించుకొనియుఁ దినలేనివారికిగతి యిట్లేకదా! మలయగిరియుఁ జందనవృక్షములం జుట్టుకొనిన పాముల విషముచే నాయాసపడినభంగి ప్రభూతంబులగు దరీముఖంబుల నూర్పుచ్చసాగెను. వియోగిసముదాయము గండుఁగోయిల పంచమస్వరంబునకు జడిసి దినమంతయు భూగృహంబుల డాఁగియుండుటయుఁ జెవుడువచ్చిన బాగుండునని కోరుటయు మున్నగు పెక్కుపనులు చేసిరి. అనంగబాంధవుఁ డగుచైత్రుఁడు ఖండితలకు మతిభ్రంశము చేయఁబోలు. లేదేనిఁ దమకువిరుద్ధములగు కోకిలకూజితముల నాక్రందనములచే నేల విస్తరింపఁజేయుదురు. చాతుర్యమున నొకానొకఁ డెవ్వఁడేని మన్మథబాణములబారినుండి వెడలెనో, వాఁడు తప్పక కోకిలకంఠయంత్రమునుండి వెడలు పంచమస్వరమునకుఁ లోఁబడకుండ లేకపోయెను.

ఇట్టిసమయంబునఁ గుంతలనరేంద్రుండును జంద్రలేఖం బరిగ్రహించి చిత్రంబులగు లీలోద్యానంబులందుఁ గ్రీడించుటకై వెడలి యామృగేక్షణ నిట్టటు సస్పృహముగాఁ జూచుచు వెడవింటినారిమ్రోఁతయని భ్రాంతికలుగఁ జేయు స్వరముతో "సుగాత్రీ! యీ చైత్రము నీనేత్రముల కానందప్రదముగా నున్నదా! ఇది రతికి జన్మభూమిసుమీ! దీని సంపదచేతను నీశరీరసౌందర్యముచేతను మన్మథుఁ డొడలు తెలియక పొగరుకొని యున్నాఁడు. ఈ వసంతుని సేనాసమూహమును జూడుము. మదనమహారాజు దీనికన్నిటికి నితని నధిపతినిగాఁ జేసెను. నీకటాక్షములు చిలికి యీ యుద్యానస్థలినిఁ గృతార్థురాలిం జేయుము. మధువ్రతారావ మను నెపంబునఁ జైత్రుఁడు మదనవిలాసరాజధానివగు నీకుశల మడుగుచున్నాఁడు. నీవు లాస్యము చూడవచ్చితివను కుతూహలంబున లతాపురంధ్రులు లీలావనరంగమునం దాడుచు నీకుఁ బుష్పాంజలి యిచ్చుచున్నవి. అన్నిచెట్లలో నీపాదముచేఁ దన్నఁబడు నీయశోకవృక్షమే ధన్యమైనది. మృగాక్షు లెవ్వనితోఁ గూడ నీయశోకవృక్షముక్రిందఁ గ్రీడింతురో వారిపై మన్మథుఁడు దయగలవాఁడు. పాదపజాతియందు వకుళద్రుమమువంటి యరోచకవృక్షము మఱొండులేదు. కాదేని పుష్పవికాసహేతువగు నీవసంతర్తువునందుఁ గూడ నీగండూషమును గోరునా! ఒకచోటఁ బురారి కోపపడి మన్మథునిఁ దగులఁబెట్టిన నీవసంతసంపద నీవలెనే యడుగడుగునకు వేలకొలఁది మన్మథులను బుట్టించుచున్నది. నీమైదీవ పుష్పించిన విలాసపుష్పములఁ జూచి సిగ్గువడి మన్మథుఁ డింతకుమున్న వసంతునియొద్ద దాఁచిన పుష్పాస్త్రములను బ్రయోగించుట కిష్టపడఁడు. మధువొసంగిన గుణము వహించి మనస్వినుల మానభేదముఁ జేయంజాలుచున్న పుష్పమందును మన్మథచాపమునందును శిలీముఖశ్రేణి సంగమును వహించుచున్నది. సంగీతవిద్యయందాఱితేఱిన నీయెదుటికిఁ దనయంతేవాసియగు గండుంగోయిలను బంపించి పంచమరాగమును బాడించి నిన్నానందపఱచుచున్న మధుమాసలక్ష్మి గౌరవమభినందింపుము. భస్మీకృతుఁడైన వానిని గంటికిఁ గనఁబఱచిన మధులక్ష్మి చేతను సంపూర్ణావయవునిగాఁ జేసిన నీచేతను మదనుఁడు సనాథుఁడగుచున్నాఁడు." అని కర్ణరసాయనములు సరసములునగు సూక్తులచేత భార్యాకర్ణావతంసమును బునరుక్తముగాఁ జేసి కుంతలచక్రవర్తి యా లోలేక్షణను విలాసడోలపై కెక్కించెను. ముంగురులు కదలఁ గన్బొమ లదర నేత్రాబ్జములు బెదర నుయ్యాల యూఁగుచున్న యాయొయ్యారి సొంగసును మదనుండును

శరటంకములచేఁ దొలిచిన యారాజదేవేంద్రునిహృదయమునం దతికెను. త్రిలోకవీరుఁడగు నారాజవీరుని జయించుటకై మన్మథున కారాజాంగన యుయ్యేల పాట యొకటియు విలాసదృష్టి యొకటియు నూపురారవ మొకటియు శస్త్రము లయ్యెను. నితంబభారముచేఁ గ్రిక్కిఱిసియున్న యుయ్యాలపీఁటతో నూఁగు నపుడు డోలారజ్జువులవలనఁ బొడము ధ్వనిలో తనశింజినీనాదమును మాటు పఱచి పుష్పబాణుఁడా నరేంద్రుని వేధింపసాగెను. ఆ పృథివీభుజంగుఁడు స్వయముగా వల్లభ నుయ్యాలయూఁచుటవలన నితరాంగనాసౌభాగ్యగుణము తెగిపోయెను. డోలావిలోలయగు లోలలోచన మొగముతోడి సఖ్యమును గోరి గతాగతము లొనరించు నరపాలునిదృష్టి కొక్కొక్క యూఁపునకు రెండు క్రోసులనడక సంభవించెను. ఇట్లుయ్యాలయూఁగి క్షణకాలము ప్రియుని తొడమీఁదఁ గూర్చుండి పరిశ్రమము వాపుకొన్న యా చంద్రలేఖ వసంతలక్ష్మీ సౌందర్యమును జూచుటకాసపడి పుష్పాపచయంబునకై వెడలెను.

కుంతలదేవేంద్రుండును బుష్పాపచయము చేయు భార్యను భ్రూసంజ్ఞ చేతనే వనమంతయుఁ ద్రిప్పెను. పతిప్రసాద ముత్సాహకారణము గదా! లెక్కలేని పూవులున్నను మదనుఁడైదుపూవులే బాణములనుగా గ్రహించె ననుకోపమునంబోలె నామె పువ్వు లన్నియుఁ గోయసాగెను. చిట్టచివర కొమ్మలమీఁది పూవులు గోయుటకై యారాజపురంధ్రి యెక్కినపుడు వకుళ వృక్షము నితంబభారముచేఁ బడునేమోయను భయముచేతంబోలె వడఁకెను. ఒక లత పుష్పములు కోయుటకై వంచినపుడు పరాగముచే నాదేవికనులు నిండించిన సమయమం దింకొకలత నృపాలింగనసౌఖ్య మనుభవించెను. అదృష్టము వచ్చినపుడు ప్రతిబంధకము లుండవుగదా! ఒక కాంత భర్తచేఁ జెట్టెక్కింపఁ బడియు నితంబభారముచే నసమర్థురాలై స్కంధమునుండి కాళ్ళుజాఱి క్రిందకుఁ బడెను. పైకెక్కి పువ్వులు రాల్చుటకై కొమ్మలాడించుచున్న కొమ్మలు నితంబభారముచేఁ గ్రిందఁబడుదురని యూహించి చెట్లన్నియు లఘుత్వము కొఱకై నిజోత్తమాంగమునుండి పుష్పభారమును వదలసాగినవి. పూవులుకోసి క్రిందకు దిగిన నితంబవతులంజూచి కేళిద్రుమము లన్నియుఁ గ్రిందఁబడఁ ద్రోయకుండ మనకు మాటదక్కెఁగదా యని తలయెత్తసాగినవి. పుప్పొడిచేతను జెమ్మటచేతను శరీరమం దంతట బురదవారిన యా కాంతల దేహముల న్నిలుపలేక రతిపతి కఠినములై యున్నతములైన వారికుచమండలములమీఁదఁ గూర్చుండెను. పుష్పపరాగముచే నాభిభాగములు పూడిపోవుటచేతఁ గాంతలమధ్య

ప్రదేశము కందర్పుఁడు విలాసగమనము సేయుటకై యుపయోగించెను. రాజకాంత లెల్లరుఁ దమకాహారమగు మకరందముగల పువ్వులు కోయుటచేత యుద్ధమునకు వెడలెనోయనఁ దుమ్మెదలగుంపు ఝుమ్మని కోలాహలము సేయసాగెను. ఒక యువిద క్రీడామిషంబున సపత్ని కనులలోఁ బరాగముఁ జల్లి ప్రియునిచే ముద్దు వెట్టించుకొనియెను. నేర్పుగలవారి కసాధ్య మగుకార్య మేమున్నది. ఒక కాంత కోపగించుటకుఁ దగినకారణము వెదకు తలంపుతోఁ దనసవతుల బాహుమూలములు నఖక్షతాంకితము లైనవేమోయని పరీక్షించుచుఁ బువ్వులుకోయుటయందైన నభిలాష పడకపోయెను. మఱియొకనాతి భర్తచే వంచి చేతికందింపఁబడిన కొమ్మను బట్టుకొనినంత మాత్రమున నది దాని నితంబ భారముచేఁ బెళుక్కున విఱిగిపోయెను. దానిచే సవతులమనంబులును విఱిగి పోయినవి. ఇంకొకర్తుక భర్త తనచెవిలో నొకపల్లవముఁ దెచ్చి యవతంస ముగాఁ జేసినంతమాత్రమువనకె యితరకాంతలను గడ్డిపఱకకంటె నీచముగాఁ జూడసాగెను. స్త్రీలకు భర్తృప్రసాదము మదిరాపానముకంటె వేయిమడుంగులు మదమును గలుగఁజేయును. పుష్పపరాగము కాంత లందఱికిని నేత్రావరోధము కలుగఁజేసిన యాకాలమున మదనుఁడు గుఱితప్పకుండ దగ్గఱకే వచ్చి నిరర్గళముగా నామదవతులను దాడింపసాగెను. పొదలో నున్నకోఁతిచేఁ బైఁటకొంగు లాగఁబడిన యొకగోతి భయమును నటించుచు వచ్చిభర్తను గౌఁగిలించుకొనుట సపత్నీసముదాయమున కసూయాహేతువు కాకపోయెను. ఒకర్తు కొమ్మవంచి శ్రోణిభారముచే నది భగ్నమగుటవలన దొరలివచ్చి భర్తపైఁ బడెను గాని యాపడుటమాత్రము సవతులకుఁ గిన్కపుట్టించెను. భూనాయకుండును నొకపొలఁతి ధమ్మిల్లమునందుఁ జంపకపుష్పములు బంధించెను గాని యవి తక్కినకాంతల చిత్తములందు మానము బంధించుట యయ్యెను. పరాగపరంపరచే నిండియున్న యాయండజయాన లందఱును మదనుఁడు తన ప్రతాపనాటక మాడింప వేసములు వేయించిన నర్తకాంగనలవలెను మన్మథ ప్రళయవారిదము కురిసిన శస్త్రవర్షధారావలెను జెలువారిరి. ఝుమ్మనికూయుచుఁ గాంతలవెనువెంటఁ దగిలిన చంచరీకములు వారుచేసిన పుష్పాపచయాపరాధమును గోత్రగురువగు మరునకుఁ దెల్పుచున్నట్లుండెను. కింజల్కమండలముచే నిండి యున్న యొడలునిండఁ జెమ్మటపట్టిన ముద్దుగుమ్మల శరీరములు కరఁగుచున్న పదాఱువన్నె బంగరువలె మెఱయసాగెను. కొందఱు మందయానలు బాల్యమునఁ గందుకక్రీడాపరిశ్రమము చేసిన కౌశలము నిట్టట్టు లెగురుచున్న తుమ్మె

దళ గరవారిజమునఁ గొట్టఁగలుగుటచే సార్థకపఱచుకొనిరి. ఒక తుమ్మెద ముఖమునుండి పాఱఁద్రోలినఁ జేతిపద్మమునందునా, జేతితమ్మినుండి తోలిన ముఖమునందును వాలుచు నొకకాంత నాయాసపఱచెను. స్వార్థపరాయణులకు సిగ్గుండదుకదా !

పిదప హంసలచేఁ బిలువఁబడిరో యన, సౌందర్యముచే నాకర్షింపఁ బడిరో యనఁ బూఁబోఁడు లందఱు వనకేళి పరిశ్రమము వాపుకొనుటకై లీలా సరోవరము చెంతకుఁ జేరిరి. కుచములబరువే తలపెట్టెదవు గాని నడుము తేలిక తలపెట్టవేమని పుడమినోదార్చు చున్నవో యనఁ గాంతలగజ్జెలు మొఱయసాగెను. నడచుచున్నపుడు కుచౌన్నత్యముచేత నొక్కకాంతకును బుడమి కన్పడుటయే లేదు కాని వారియడుగు తులాకోటిరవాకృష్టములగు రాయంచలమీఁదఁ బడ కుండుట కాహంసల పూర్వపుణ్యమే కారణ మని నుడువవలయును. హిమశీత లములగు నిట్టూర్పు తెమ్మెరలు సేవించుటకుం బోలె ముఖాగ్రమును ముద్దు గొనుచున్న కుచాగ్రములతోడను, నెండవేఁడిమి మీఁగాళ్ళకుఁ దగులకుండఁ గాపాడు జీరాడుకుచ్చెలలతోడను గండస్థలములయందలి స్వేదజలమునుదమవలనఁ బొడముగాలిచే నపనయించు చలకర్ణపూరములతోడను వలపులుపుట్టించు కులుకు లాఁడులతోఁగూడఁ జాలుక్యనృపాలకుండు కరిణీబృందముతోఁ గూడిన మత్తకరి ననుకరించుచుఁ బూచిన తామరతీఁగలచేఁ గలకలలాడుచున్న లీలాసరోవరముం బ్రవేశించెను. స్త్రీలవాతెఱలమీఁది లత్తుకపూఁతయుఁ గన్నులమీఁది కాటు కయుఁ దగిలి రక్తాంబుజంబులు నీలోత్పలంబులు, నీలోత్పలంబులు రక్తాంబుజం బులు నగు విపరీతకార్యమొకటి ప్రవేశించిన వెంటనే పుట్టెను. పిమ్మట విలాస యుద్ధము మొదలిడి యువిద లందఱును సరోజములను నిర్మూలముగావించిరి. ఇట్టి వైపరీత్యము రాకుండ మునుముందె బుద్ధిమంతురాలు గావునఁ బద్మనివాసిని యగు లక్ష్మి చాళుక్యనృపాలు నాశ్రయించెను పైకెగురుచున్న శీకరములు చూచిన సరస్సు భూపాలపురంధ్రిల కాళ్ళు కడిగి శిరమునఁజల్లుకొనుచున్నదో యన్నట్లు కనఁబడెను. తనబిడ్డలగు సరోజములను దిరస్కరించు కాంతల పాదములకుంగల నిసర్గకాంతి యెట్టిదో పరీక్షించుటకుంబోలె సరోవరము వారి యడుగులయందుఁ గించిత్తైన లాక్షారాగము లేకుండునటుల శుభ్రపఱచెను. ప్రమాదమున లోతునీఁటిలోఁబడి మునిఁగి పోవుచున్న యొకయన్ను నుద్ధరించిన భర్తంజూచి కొందఱు దానిసవతులు సంభ్రమపడిరి. కొంద రసూయపడిరి. కామినీవదనములచే సిరి యపహరింపఁ బడిన సరోజగృహములందు బాటసారుల

వలె బూడిదబ్రుంగుడువడు తుమ్మెదలు నివాసము చేయసాగినవి. తుమ్మెదలకుఁ జలిపందిరులగు తామరపూవులయందున్న సిరి యందము గల రాజసుందరుల ముందఱఁ బ్రపాపాలికవలెఁ దనరెను. చాపజాళ్లవంటి కాంతానితంబముల తాఁకునఁ బొంగుచున్న తటాకముఁ జూడఁ గామినీశరీరలావణ్యప్రవాహము కొంత యందుఁ గలయుచున్నదేమో యని యూహ పుట్టఁజొచ్చెను. కుంభికుంభములఁబోలు కామినీకుచద్వయముపైఁ జిమ్మనగ్రోవిచేఁ బ్రియుఁడు ప్రయోగించిన యుదకధార దర్పకుఁడు విడిచిన బాకువలెఁ జూపట్టెను. చెదరి ముంగురులపైఁ బడిన జలబిందువులు ముత్యాల ననుకరించెను. నరనాథుఁ డొక కాంతమైఁదీఁగెపై నీరుచల్ల వేఱొక కామిని యసూయాలత చిగిరించెను. ఈగతిఁ గొంతతడవు జలకేళిఁ గావించి యాహవమల్లదేవకుమారుఁడువిడలతో నొడ్డెక్కెను. కార్యమెంత రమ్యమైనదైన నతిప్రసంగము గావించిన రసభంగమగును గదా ! కాటుకలేని కందోయితో లత్తుకలేని పాదములతోఁ గుంకుమపూఁతలేని చందోయితో నెఱుపువాసిన పెదవులతోఁ జందనములేని మేనులతో నున్న యాతలోదరుల సహజావయవసౌందర్య మా భూపాలుని కన్నులకుఁ బండువయ్యెను. జలకేళివేళఁ దలనిండఁ బడిన జలబిందువులు పూవులుముడిచినట్లుండెను. మదనుని స్నానగృహమువలెఁ గుచతటము చల్లఁబడెను. ఆ సన్నుతాంగులకును సహజావయవసౌందర్యమునందును బరిష్కృతావయవరామణీయకమునందును గల భేదము తేటపడియెను. వారందఱు వలువలు ధరించుకొని శరీరము లలంకరించుకొనిన పిదప మరలఁ బుష్పచాపుఁ డాచాళుక్యనరేంద్రునిపై విరితూపులు విడువ నారంభించెను.

గద్య.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవిరచితంబగు
విక్రమాంకదేవచరిత్రంబను మహాకావ్యమున దశమ సర్గము.

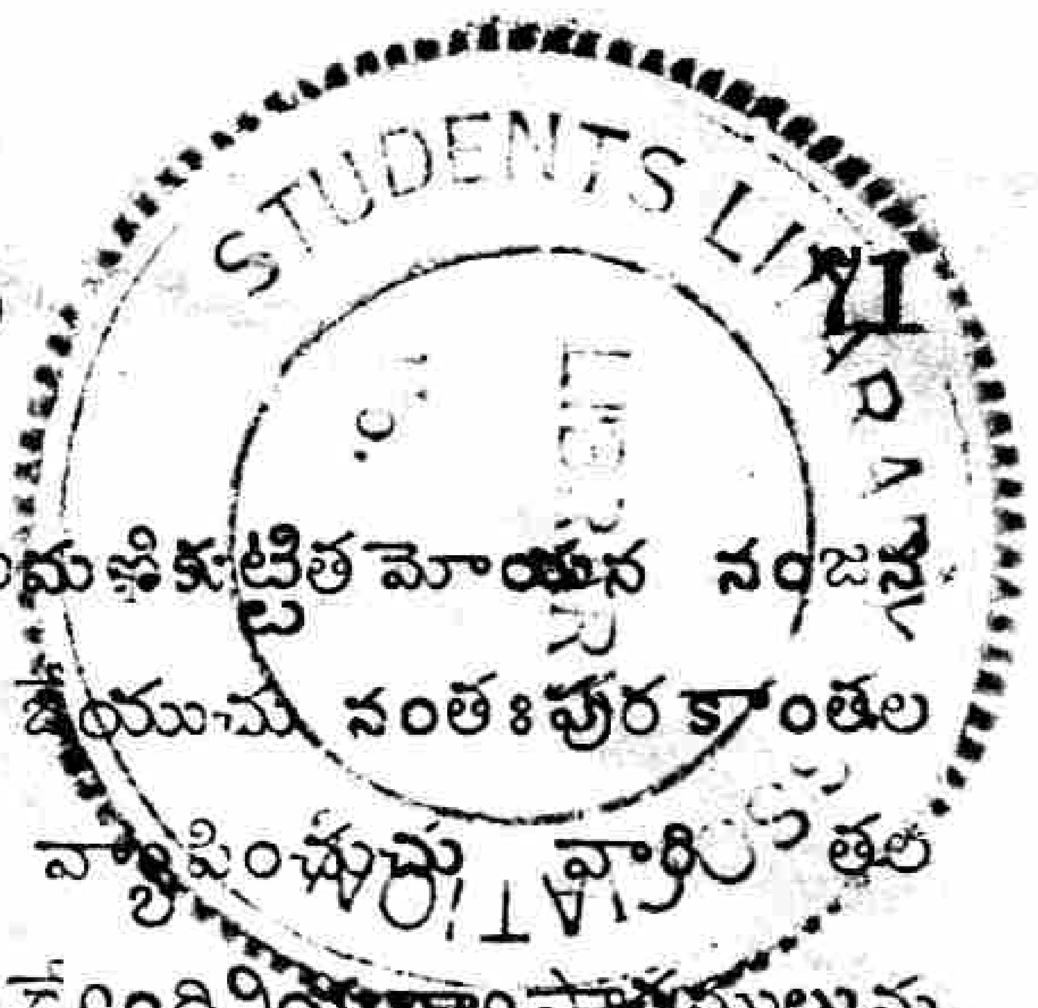

ఏ కా ద శ స ర్గ ము

అంతట స్నానమువలనఁ బోఁగా మిగిలిన కుంకుమపువలన నెఱ్ఱఁబడిన రాజకాంతలం దాఁకుట చేతనో యన సూర్యుని కిరణము లెఱ్ఱఁబడినవి. ఉదయించినది మొదలు పద్మినీకంటకములచే క్షతపాదుఁడై నడువలేక పశ్చిమ సముద్ర

తీరమునకుం బోవుటకై యపరాద్రిస్కంధము నెక్కి యాకాశముం బట్టుకొని సముద్రమున మునుఁగఁబోవుచున్న దినకరుని కాంతి పొట్టు చెరిగిన గోదుమనూక వంటి దయ్యెను. కాంతిని బాయుటంజేసి రత్నాకరములోని రత్నముల నడిగి తెచ్చుకొనుటకై సూర్యుఁడు సముద్రమున మునుఁగుచున్నాఁడని నేను తలంచెదను. ఉన్నత పదమునుండి పడినచో మహాత్ములకైనను వెనుకటి తేజము నిలువదు. చక్రవాకము నోటఁ గఱచుకొనిన తామరతూఁటి దారములు చూచిన విరహమునకు భయంపడు భార్యమెడ కుఱివేయఁదలఁచుచున్నదో యనునట్లగ పడెను. దయితావియోగమునకు జడిసి రథాంగమేడ్వసాగెను. నోటనుండి జాఱిపోయిన తామరతూఁడే యెఱుఁగకపోయెను. దొరలసాగెను. చండకిరణుఁడై పవలంతయు వెలింగిన సూర్యుని కాంతికిఁ బొడుగుపాటిచెట్ల చిట్టచివర కొమ్మలమీఁదను గిరిమస్తకములమీఁదను గృహశిఖరములమీఁదను దునుకతునుకలై పడుదురవస్థ కాలచండాలుని వలనఁగలిగెను. 'దేవేంద్రుని కూరకే యొక యశ్వరత్నము నిచ్చెఁగదా! నాకు గుఱ్ఱమునకు బదులు గుఱ్ఱమైననొసఁగఁడా!' యను నాసతో భాస్కరుఁడు తనగుఱ్ఱమును మార్చఁదలంచి యోయన సముద్రము బ్రవేశించెను. రాగము బైటఁబడఁ ద్రయీమూర్తియగు సూర్యుఁడపరదిగ్వనిత మొగము ముద్దువెట్టుకొనఁగాఁ జూడలేక సరోజనేత్రములు మూసికొనుట తప్పఁ బాపమా పద్మినీకాంత యేమిచేయఁగలదు! ఆకసమందు నడచినడచి యాయాసపడిన తన వారువములకొకింత మదిరారసముఁ బ్రాగించి యాపరిశ్రమముఁ బాపుటకుంబోలె వారుణీప్రభవమగు సంద్రముంజేరిన భాస్కరుని ప్రతిబింబము పావరాపాన్పుమీఁదఁ బవ్వళించిన లక్ష్మీపతి యొమ్మమీఁది కౌస్తుభమువలెఁ దనరారెను. మున్నీటినీటిలోఁ దిరుగుటకు భయపడు తన ఘోట్టాణంబుల కన్నులకుఁ గటికచీఁకటి చిప్పలు కట్టుటకుంబోలె దినకరుఁ డాతపమును నామావశిష్టముఁ గావించెను. బ్రహ్మదేవుఁడు సూర్యుఁడను త్రిభువనాంగణదీపమార్పిన వెంటనే వెడలు పొగయోయనఁ జీఁకటి నలుదెసల నాక్రమించెను. నిండఁ జమురున్న కడలియను ప్రమిదయందు వెలుఁగు రత్నదీపములార్పుటకుంబోవుట పతంగధర్మమేకదా! సముద్రతీరమునందలి ముత్తెపుఁజిప్పలు భాస్కరతురంగమఖురక్షుణ్ణంబులు కాఁగా నందుండి వెడలిన ముత్తెములోయన నచ్చటచ్చట నొకటి రెండు మూఁడు నక్షత్రములు వెలుఁగసాగెను. పద్మకోటర కుటీరములయందున్న కబంధములు చూచి భీతిల్లిపాఱిపోయినతుమ్మెదగుంపులవలెఁ దనరుచు నిరంకుశముగా వ్యాపించి కటికచీఁకటి సమస్తజనులకు నేత్రాప

ఏకాదశ సర్గము

క్రోధముఁ గావించెను. భువనమునంతయు నింద్రనీలమణికుట్టితమోయన నంజన పుంజపీడితమోయన జలరాశితరంగప్లావితమోయనఁ జేయుచు నంతఃపుర కాంతల లలాటముల యందును జూర్ణకుంతలవ్యాజంబున వ్యాపించుచు వారి తల వెండ్రుకల నైల్యముచే మఱింత ఘనీభూతమై సర్వేంద్రియవ్యాపారములను నశింపఁజేయుటకై కంకణముఁ గట్టుకొనిన చీఁకటికొక త్వగింద్రియము మాత్రము ప్రతికూలమైయుండెను. తుంటవిల్కాని ప్రభావముచే నభిసారికాంగనల నేత్రేంద్రియములు కూడ ప్రతికూలములే యయ్యెను. కుసుమతల్పంబులయందు శయనించి క్రీడించు కాముకులలో మగఁడుగాని మగువగాని పాలయల్క నొకింత మార్గ్మాగమైనంతనే మరలఁగన్పడుట దుర్లభమయ్యెను. తరువాత పడమటికొండపైఁ బడునపుడు దెబ్బలుతగులునని భయపడి పాఱిపోయిన రవికిరణాంకురములోయన నచ్చటచ్చట వెలిఁగింపఁబడిన రథ్యాదీపములచేఁ గొంత కొంత తిమిరమే తగ్గిపోసాగెను, గాని ప్రియసంగమమునకై యభిసరించు వ్యభిచారిణుల ఫూత్కారము లాదీపములఁగొన్నిటి నార్పుచున్నచోఁ జీఁకటియంతయు మాయము కావలసినదే. ఆహా తియ్యవిల్కాని చాతుర్యము! అయ్యారే తియ్యంబోఁడులచాపల్యము! ఒకతె చాఁకలిదాని వేసముతో నొక గాడిదను దఱుముకొనిపోవుచు జనుల కన్నులకు గంతలుకట్టి యభిసారికయై వ్యభిచరింపఁ బోయెను. పువ్వుతూపులవజీరెవ్వని మాయచేయలేఁడు! మఱియొకత్తె చెలికత్తెతోఁగూడఁ జేతనొక దీపముఁదాల్చి విటగేహమునకు రాజమార్గముననే పోయెను. మన్మథుని మాయోపాయము లత్యద్భుతములు! తరువాత పురందరపాలితయగు దిక్కాంత పండిన జెల్లుపూవువంటి దేహముతోఁ జందమామచూలు పరిపక్వము కాఁగఁ బ్రసవవేదన పడసాగెను. పిమ్మట దేవేంద్రునివంటి పెంపుడుచకోరములు తినఁగా మిగిలిన ముదిరిన మొగలిపువ్వుపొడివంటి కాంతి పూర్వాద్రిపర్యంతారణ్యముల యందుం బ్రసరించెను. పదంపడి శిఖరమునుండి కొంచెము పైకి వెడలిన యుడుపతివలనఁ బూర్వాద్రిమొగము కనుబొమ్మలనడుమ నుంచిగంధపుఁజుక్క బొట్టు కలదిగాఁ బ్రకాశించెను తదనంతరము బాలచంద్రుఁడు పాటలవర్ణముకల చీఁకటిచేఁ బూర్వాద్రియందలి జేగురుఱాళ్ల బూడిదచే బ్రుంగుడువడిన పడువునఁ దనరారెను. చంద్రుఁడు పాటలచ్ఛవితో నుదయించిన తన్నుంజూచి సూర్యుఁడనుకొని పద్మిని ప్రేమించు ననుకొనియెంగాని పతివ్రతయగు నామెకడ నా పనికిమాలిన నేఁతలు పనికిరావయ్యెను. విధుకిరణములచేఁ దర్జింపఁబడిన చీఁకటియంతయుఁ బర్వతగుహలయందును మానినీజనమనంబుల

యందును బ్రవేశించెను. పూర్వవేలావనాంతములనిండ రాలియున్న నల్లతాటి పండ్లు జాబిల్లి వెలుంగుకత్తులచే నఱకఁబడిన చీఁకటి తలకాయలవలె నలరారెను. తినుటకు వచ్చిన చకోరపురంధ్రుల యరుణనయనాంచలంబులచే రంజింపఁజేయఁ బడినవోయనఁ జంద్రమయూఖములు రక్తకంబళముల పగిది వెలుఁగసాగెను. పిదపఁ బూర్వదిశాతిలకబిందు వగు నిందుఁడు మానవతుల తెలికన్నీటివఱదలచేతం గడుగఁబడినవాఁడుంబోలె నుదయరాగమంతయుఁ బాసి తెల్లఁబడి "నావెలుఁగు సమస్తజగద్రమణీయముకదా! నన్నేకాంత వలవ" దను గర్వంబునంబోలె నిద్రఁబోవు కుముదినీకాంతకుఁ బాదములచే గిలిగింతఁగొలిపి లేపెను. వెండి యద్దమువలె స్వచ్ఛమైన చంద్రమండలమునడుమఁ బ్రతిఫలించిన గగనప్రతిబింబ చ్ఛాయయోయనఁ గళంకమొకటి కానవయ్యెను. కరఁగింపఁబడిన చంద్రకాంతశైలములనుండి వెడలిన పయఃపూరము చంద్రికారూపమున జగమంతయు నిండి ప్రమదల పాలయల్కబురదనుగూడఁ ద్రోసివేసెను. లోకమంతయు మొగలిపూరేకులచే చేయఁబడిన చాఁపచే నలంకరింపఁబడినట్లుండెను. సహజశీతలంబులగు రేవెలుంగు వెల్లికలు కాంతిచేతను గుణముచేతను చందనలేపముకన్న మిన్నలై సమస్తప్రజల నానందపఱచసాగెను. ప్రియుల నెడఁబాసిన మగువలందఱును జెలికత్తియల కాళ్ళపైఁబడి "ఓ చెలులారా! యీ చంద్రికాపయఃపూరమును జెంబులతోఁ దోడి యెచ్చటనైనఁ బాఱఁబోయుఁ" డని బతిమాలఁ జొచ్చిరి. ఒక యుగ్మలి వెన్నెలలు బాధింపకమున్న ప్రణయకలహము వదలి ప్రియునింటికిం బోవుటచే దానికెదురుగా వచ్చిన మలయమారుతము వలని లాఘవముఁగూడ లేకపోయెను. ఈ పగిదిఁ బూవిల్కానికిఁ జుట్టంబగు తారానాథుఁడు బాల్యము దాఁటి ప్రబలినతరువాత విక్రమాంకదేవుఁడు కృతాలంకారలగు మగువలనెల్లఁ బానకేళికొఱకై పిలిపించెను. చిలుకతేజీదొరయంపపామును విభ్రమద్విరదంబునకు బంధనభూమియు నగు పానోద్యోగము కుంతలక్షితిపాలవల్లభలకుఁగూడ విజృంభించెను. బోదులు కట్టి పెంచిన యనురాగలతలోయన బంగారుగిన్నెలతో మధుధారలు తెచ్చి యాయత్తపఱచిరి. రత్నమయంబులగు గిన్నెలలోఁ బోసియుంచిన మద్యము రాజదారల ముఖచుంబనము సేయుటకు జడిసినవోయనఁ గదలఁదొడఁగెను. ఆ కుంతలక్షితిపతికాంత లుపయోగించు మద్యములో మదనుండు జగమంతయు లోఁగొనుటకై సిద్ధముగావించిన చూర్ణమోయనగు కర్పూరపరాగముఁగూడఁ గలిపిరి. విశదమైన సీధురసముచే నిండింపఁబడిన బంగరుగిన్నెలలోఁ బ్రతిఫలించిన చంద్రమండలము లోపలకు

జాఱిపోయిన పటికపుటాలిమాఁతవలెఁ గన్పడెను. మద్యసౌరభమునకై పైపైనఁ దిరుగు తుమ్మెదమూఁకలు మద్యమునుండి యావిరిపోగవలె నెగడసాగెను. పిదపఁ బ్రమదలందఱును జేతులతో గిన్నెలెత్తి ధార యధరదళములమీఁదం బడునట్లు కడుపునిండఁ గ్రోలిరి. ఆ పడుచల వదనములయందుఁ బ్రవేశించు మదిరాధార దంతకాంతులచేఁ దెల్లనగుటంజేసి మదనకీర్తిలత ననుకరింపఁదొడఁగెను. ప్రాంతములయం దెఱ్ఱఁబడిన కపోలతలంబులును దప్పుతప్పుమాటలును గల యా లలనల మొగములే యాకుంతలేంద్రునకు మదనాస్త్రము లయ్యెను. దర్పకుండు సురలోఁ బ్రవేశించెను. ఆసురకాంతల మొగములందుఁ జేరెను. ఆ మొగములు రాజుహృదయము నలంకరించెను. ఆహృదయ మనురాగపయోనిధిలో మునిఁగిపోయెను. "ఓ చంద్రుఁడా! యేల మా మధుపాత్రలలోఁ బ్రతిఫలించెదవు. కుంతలనాథు నెఱుఁగవా యేమి! మీ రోహిణీదేవినిఁ బలవెంట్రుకలు లేనిదానిఁగాఁ జేయించెదఁ జుమీ! నేను కుముదిని ననుకొంటివేమో! కాను కాను. నా సురాభాండమున కభిముఖముగా రాకుము. రోహిణీదేవి కంటికాటుక మచ్చయగు నీకళంకముఁ జూచిన మాకు సిగ్గగుచున్నది. నీకు సిగ్గులేదా! నీయందు మానవతులకుఁ గులశత్రువ వను దోషమొకటి యింతకుముందే కలదు. ద్విజరాజవయ్యును నామధుపాత్రజోలికి వచ్చితివా! యిది రెండవతప్పగును. ఈ యపరాధముగూడఁ గావించితివేని నీ యసువులు దక్కవుసుమీ! ఈ మద్యముతోఁ గలపి నిన్నుఁ గూడ మ్రింగివైచెదను కావున దీనిదగ్గఱకు రాకుము. ఇచ్చట మా రాజుకోపమునకును నచ్చట రోహిణి కోపమునకుఁగూడఁ బాత్రుఁడ వగుదువు. మాగుంపులో దేనినో కామించి వచ్చుచున్నావు కాఁబోలు. మానహీనుఁడా! మాకుఁ దెలిసినది, లేదేని నీకీ క్షయరోగమెట్లు సంభవించినది. నీవిట్టిచాపల్యము కలవాఁడవగుటనే ప్రతిదినము గగనసీమనుండి సముద్రములోనికిఁ ద్రోసివేయఁ బడుచున్నావు. లేదేని చల్లని వాఁడవు, నీయం దేమి దోషమున్నది? నీయం దితరస్త్రీలంపటుఁడ వను ననుమానము నీభార్యలకుఁ గలదు కాఁబోలు కాదేని మధుపాత్రికలోఁ బ్రతిబింబించిన నిన్ను నీదారలు తారలనుసరించునా! నిన్నెవ్వతెయో రమ్మని యాశపెట్టుచున్నదా యేమి! ప్రతిరాత్రియందును బశ్చిమదిక్కువైపున కరుగుచున్నావు. మదిరతోఁగూడ లోనికిం బోయి హృదయమం దున్న మాప్రాణనాథునకు నీకాలుష్య మేల యంటించెదవు. అతఁడు మిగుల నిర్మలమయినవాఁడు. నీయంకమందున్న కళంకమునే నీవెఱుఁగకున్నావు. కావున నామద్యచషక

ముందుం జొరకుము వాయువుచేఁ జంచలంబగు నామద్యములోఁ గొంతసేపు
కన్పడకున్నావు, దేనినైన వెదకుచున్నావా యేమి! యేకాంతయైన నిన్ను సంకేతము
నకు రమ్మనియెనా యేమి! ఎంత కూర్మికలవాఁడవైన నేమి. నీచే దివి వంచిం
పఁబడియె. రాత్రి తెల్లవాఱుదనుక రాత్రినే కనిపెట్టుకొనియుంటివి." అని
పెక్కువితములఁ దప్పుడుమాటలాడఁజొచ్చిరి. గండములయందలి యారుణ్యంబును
నేత్రములయందలి వికారంబును కనుబొమలయందలి వక్రత్వంబును గనుఁ
గొన సురామదమె కాంతలకందఱ కకారణప్రణయకలహమును దెచ్చిపెట్టెను.
ఈ ప్రకారముగా నరమోడ్పుగన్నుఁగవలతో నుదంచితవిలాసరసంబులతోఁ
దుదయు మొదలులేని వికృతప్రలాపములుసేయు కాంత లాకుంతల నరేంద్రున
కపరిమితానందముం గూర్చిరి. పిదపఁ దానును బానకేళి ననుభవించి కాంతల
వికారములన్నియు నీక్షించి విక్రమాంకనృపాలుఁడు చందలదేవియని పిలువఁబడు
చంద్రలేఖతో శయనాగారముం జేరెను. ఏముగుద మదనునిఁ జిరాయువును జేయఁ
దగినదో, యేకాంత యౌవనవృక్షమును బండించునో, యేతరుణి రాగజలనిధి తఱ
చఁగాఁ బొడమిన యమృతమో యాచంద్రలేఖయందే యారాజదేవేంద్రుఁడు
సురతోత్సవ మనుభవించెను. కేళికాగారమున నారాజదంపతుల కన్యోన్య
ముఖ దర్శనమునలనఁ గలిగిన యానంద మింతని నిర్ణయించుటకు దరముకాదు.
మన్మథుఁడు త్రాసునఁ దూఁచియిచ్చిన గతి సమానానురాగముప్పతిల్లెను. వారి
యవ్యాజమనోహరమగు ప్రేమరసముఁ జూచుటయం దభిలాషపడినదోయన
నిద్రాదేవియుఁ గనుఱెప్పల నాశ్రయింపదాయెను. అద్భుతవిలాసనిధానమై
యందఱి యాల్మగల కూరిమికన్న గౌరవమువహించిన యన్యోన్యసమానానురాగ
మును బరీక్షించుటకుం బోలె మదనుఁడు వారిచిత్తములయందు నూఱుసారులు
మానముదయుంపఁజేసెను. నిద్రయో మెలఁకువయో యెఱుఁగకుండ నిప్పగిది
నా రాజదంపతు లనిర్వాచ్యానంద మనుభవించుచుండ నమృతరస ప్రవాహము
కంటె మార్దవంబును మాధుర్యంబును గల జిలిబిలిపలుకులతో మాగధస్త్రీలు
ప్రభాతమంగళగీతములు పాడ నారంభించిరి.

"రాజేంద్రా! రాత్రి తెల్లవాఱుచున్నది, నిద్రారసమును బరిత్యజించుము.
ఆకాశవృక్షము పుష్పశూన్యమైనది. నేలరాలిన పువ్వులవలె నక్షత్రములు
రెండవకాంతిని దాల్చుచున్నవి. కుసుమాయుధమిత్రమగు చంద్రుఁ డైదాఱు
క్షణములకు సముద్రతీరసైకతములందుఁ దిరుగు రాజహంసము కాఁగలఁడు.
లీలాశుకముల నోటనుండి శృతిగలియని షడ్జస్వరమువంటి పలుకులు వెడలు

చున్నవి. వెన్నెల దంతపుఁబెట్టెఁబోలు చంద్రునియందే లీనమగుచున్నది. శీఘ్రకాలములోఁ బూర్వదిగ్వనితా ముఖాలంకార మగు సూర్యుఁ డుదయింపఁ గలఁడు; కావున నో చందలాదేవీ! తమ్మిరేకులఁబోలు లోచనములు వికసింపఁ జేయుము. కామినులకు మన్మథలేఖలు వ్రాయుటయం దుపయోగించి కుసు మాస్త్రునకు బాణములకంటె నెక్కువ సాహాయ్యకంబుఁ గావించిన దీపములు ధూళిధూసరితంబు లగు కోడిపిట్టల జుట్లువలె రంగుమాయుచున్నవి; విరహవంతు లగు స్త్రీపురుషులమీఁదికి దాడివెడలించిన మదనసేనకెల్ల నాయకుఁడై సమస్త జగములకుఁ దాపనిర్వాపకమైన చంద్రికాప్రవాహమున కడ్డకట్టతీసి ప్రవహింపఁజేయుటయేకాక శృంగారరసంబునకుం బ్రాణాధారమైన యమృతకరుఁడు ముదిరిన బూడిదగుమ్మడికాయవలెఁ దెల్లఁబడుచున్నాఁడు! కొన్ని రాత్రులం దనంగుని గొడ్డలివంటి యాకృతి వహించి వహించి తుదకు రాత్రియనుకాంత నొసలిమీఁదిచందనబిందువగుచున్న చంద్రుఁడు సముద్రమందు మునుఁగుచున్నాఁడు పరిచారికల యెత్తిపొడుపుమాటలచే మఱింత సిగ్గుహెచ్చి ఖండిత లందఱు తలలువంచుకొని విచారించుచు నగలు త్రెంపుకొనునప్పటి సంపర్కమువలన వాఁచిన గండస్థలములనుండి దిగజాఱు కన్నీటివఱదలచేఁ బడకటిల్లు ముంచు సమయమైనది. మానద్విరదమున కంకుశంబులై విరహవతుల కంఠములందుఁ బ్రసూనచాపుఁడు తగిల్చిన పాశంబులై చక్రవాకదంపతుల రహస్యక్రీడావిశేషంబులకు సాక్షులై యొప్పుచెందిన చంద్రికిరణంబుల కో జగతీనాథా! కాలవశంబునం దామరతూఁటి దారములకంటెను సూక్ష్మత్వమనుభవించు దుర్దశవచ్చినది. సుకవులకుఁగూడ గంభీరార్థములతో నను గుణద్రాక్షాదిపాకములతో సమంజసవృత్తులతోఁ గూడిన పదగుంభమును దోఁపించు సారస్వతముహూర్తము డాయువచ్చెనదో సుకవీశ్వరా! కుంతలరాజదేవేంద్ర! యవధానచిత్తమునం గవిత్వముఁ జెప్ప నారంభింపుము. మహారాజుల గృహప్రాంగణములయందు సైతము లేని సంపదలను మదప్రవాహపంకమునం జూపించు గజాగారములయందలి నీభద్రగజములు కాళ్లయందలి యినుపగొలుసులను గలగల మ్రోగించుచుఁ బుప్పొడి తిప్పలమీఁదనుండి లేచుచున్నవి. మన్మథుని యంపబాకులచేఁ గోయఁబడక చంద్రుని కరములచే విప్పఁబడక భర్తల నమస్కారముకైన లోపడక యున్న మానవతుల పొలయలుకముళ్లు కుక్కుటముల దవుడలనుండి నిశ్శంకముగాఁ బ్లుతస్వరముతో వెడలిన కూకూరావంబులు వినినంతనే విడిపోయినవి. ఉదయగిరికి శిరోభూషణము కాఁబోవు సూర్యుఁడు తిమిరభారమంతయుఁ గలు

వలమీఁదఁ బడవేయుచున్నాఁడు. చకోరములు త్రాగఁగా మిగిలినకాంతితో శీతరోచి కడుఁగునీళ్లవంటి రంగుగలవాఁడై కృశించుచున్నాఁడు. ఒడలు లేని దొరయానతి కడుగుదాఁటనివారి కుత్సాహముఁ గలిగించునవియు, మానవతీజనుల చిత్తమునం దడలు పుట్టించునవియు, మదనునిచేఁ బడుచువాండ్రను శిక్షించుటకై నియోగింపఁబడినవియు నగు ప్రాభాతికమందమారుతములు తిరుగుచున్నవి. ఆకసమునం దుభయతటము లొరసి ప్రవహించు రెండవ మందాకినియై భూమి యందుఁ గొండలమీఁది గండోపలములయందు మంచిగందపు బురదయై తెలుఁగు నాఁటిపువుఁబోఁడుల నేత్రములయం దుంచుకొనఁబడిన దేవరకు లోకత్రయీ కాముకక్రీడకొఱకైన యోగచూర్ణమగు వెన్నెల నిద్ర వోవుచున్నది. దీపములు తమకాంతిని ఖండితాగండస్థలముల కప్పగించి వెల్లఁబడుచున్నవి. నెలబాళ్ళు తమనీరు వియోగవతుల కన్నుల కప్పగించి యెండిపోవుచున్నవి. మావటీనికిం జడిసి విచ్చలవిడి తిరుగు నైరావతంబు బారినుండి యతికష్టమున విడివడి వన్య గజములు క్షోభలేకుండ పిచ్చుకకుంటుచే రక్షింపఁబడి కొంచె మఱచు వనమహి షంబుల యార్పులకుం జ్వరపడిన వేఁడివెలుఁగురాయుని వారువంబులు పొడుపుఁ గొండ మీఁది కెక్కుచున్నవి. చీఁకటిని తమ గుహలలో దాఁచిన యపరాధము వాయుటకై పర్వతములన్నియు రవి పాదములను శిరసావహించుచున్నవి. రవియు నభయమిచ్చువాఁడుంబోలె కరములు వాని శిరములయం దుంచుచు న్నాఁడు. చంద్రుఁడను తెల్లతాటి పలకయందు నూఁటి వాఁడిచేసిన వెడవింటి వాని తూపులైదు నేకాంతలమీఁదం బ్రయోగింపఁబడి మొక్కవోయెనో, కాళ్ల మీఁదఁబడిన భర్తృకర్ణపూరములైనను కార్యకారులు కాకపోయెనో యట్టి మాన వతులు తమంతటఁ దాము గాఢాలింగన సౌఖ్యమును భర్తలకొసంగుచున్నారు.

ఇవియే రవితురంగములైనచో నివి యిచ్చటనుండఁగనే రవి యెట్లాకసం బున గతాగతములు సేయఁగలఁడను నూహంజేసి లోకులచే రవితురంగములు కావని నిర్ధారణచేయఁబడిన నీగుఱ్ఱములు మందురయందు లక్ష్మీమంగళదుం దుభిస్వరములఁబోలు హేషారవములచే నిద్రాపరిసమాప్తిం దెలుపుచున్నవి. రాక్షసులను జంపు రాచకొలమునకుం గూటస్థుఁడగుటంజేసి సముద్రమునకు బంధకుండును యమునాతాపీనదులకుఁ దండ్రియగుటంజేసి మామయు నగు దివా కరుఁ డప్పుడే జన్మించిన పసిబిడ్డసైతము కన్నెత్తిచూడఁదగిన దేహకాంతితో నుదయగిరిమీఁదం దుదయించుచున్నాఁడు. మానవతులు కోపమున శయ్యవదలి లేచి పోవుచుఁ గోడికూఁతవిని యెవరో తుమ్మిరనియో దగ్గిరనియో యొక యపశకు

నము నెపముగాఁజేసికొని మరలఁ బ్రాణనాథుల ప్రక్కలం బవళించుచున్నారు. ఈశ్వరుని లలాటాగ్నిచే దహింపఁబడిన మదనునికొఱకై తీయించిన మంచిగంధపుముద్దయగు చంద్రుఁడు తేనె కలపిన. గేదెపెరుగువంటి కాంతితో నస్తాద్రి మస్తకముపైఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు.'' అని శ్రీమాగధులు నుడివిన పల్కులు విని సమస్తరాజులచేతను దనశాసనము మోయించుచున్నను మదనమహారాజశాసనము మాత్రము శిరసావహించుచున్న విక్రమాంకదేవనృపాలుండు చందలాదేవికిఁ దలాడయగు భుజమును లాగికొనెను.

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువన మల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవి విరచితంబగు విక్రమాంకదేవ చరిత్రం బను మహాకావ్యంబునం దేకాదశసర్గము.

ద్వాదశసర్గము

ఇప్పగిదిఁ బెక్కుదినము లక్కుంతలేంద్రుం డత్తవారింట నిమునముగా నామనియామునోముతోఁ గడపి వేఁడివెలుంగునాళ్ళు దొరసిన వెంటనే రాజధాని యగు కళ్యాణపురమునకు విచ్చేసెను. రాకరాక శరద్రాకాచంద్రుని వలెఁ జిరకాలమునకు వచ్చిన యొడయనిరాక విన్న యప్పౌటి యన్నుమిన్నకుఁ గన్నులవిల్కాని యానతిచొప్పునఁ బెక్కు తీరిమిచ్చైదము లిప్పగిది నుప్పతిల్లెను. మెడనుండి జాఱిన గతనంపుసలాక గ్రుచ్చికొని నొప్పివాఱుటంజేసి యది నేలమోపఁజాలక యొంటికాలనే వచ్చి చూచుచు నిలువంబడియున్న యొక లలనామణి నరేశ్వరారాధనమునకై యేకపాదతపోదీక్షఁ గైకొన్నయట్లగపడెను. మఱియొకకలువకంటి చెవిలోని కలువపుప్పొడి పడిన యొక కంటఁ గన్నీరోడ్చుచు రెండవకంటఁ గుంతలేంద్రుని మీఁదితూరిమి పిచ్చలించు జిలుగుఁ గ్రీఁగంటిచూపులు గ్రుమ్మరించుచు నేకకాలంబునం గరుణశృంగార

రసభావములు రెండు నభినయించు మదనరతికివలెఁ జూపట్టెను. వేఱొక మచ్చెకంటి సోరణగండ్లలో వంగి తొంగితొంగి కనుంగొనుచుఁ జెఱకువిల్కాని చులుకుఁదూపులకుం గుఱియై యతని కోదండపాండిత్యమును వెల్లడిపఱచెను. ఒడలినిండఁ గుంకుమపూఁత పూసికొనిన యింకొకభాసురాంగి సవిలాసముగఁ జేతులు మింటికెత్తి రాజు నరయుచు రాగప్రవాహమునం దలమున్కలుగాఁగ మునిఁగియున్న నన్నుద్ధరింపు మని చేతు లందిచ్చుచున్నదో యన నూహింపఁ బడియెను. కొండొక యండజయాన "మదనా! యనద లగు నువిదలమీఁద నేల నీభుజశౌర్య మగపఱచెదవు. వాఁడె! శూరాగ్రణి యగు విక్రమాంక దేవుఁ డెదుట నున్నాఁ డతనిమీఁద నీమగంటిమి చూపింపుము. లేదా, సిగ్గువడి పాఱిపొమ్ము" అని బిగ్గరగా నుపన్యసించెను. ఒకతలోదరి విలోలమగు నరేంద్రలీలాతపత్రాంచలంబునం బొడమిన పయ్యెర ముమ్మరమగు చెమ్మటఁగ్రమ్మిన నెమ్మనిపై నిసుమంత సోఁకినంతనే 'హాయి హాయి' యనుచు నందఱుసుందరులలోఁ దన్నుఁ గృతార్థురాలింగాఁ దలపోసెను. పట్టపుటేనుఁగు నెక్కి యూరేగుటేనితో సమానప్రతిపత్తి కన్పఱచుటకుంబోలె నొకమత్తద్విరదగామిని తానును గందర్పమత్తద్విరదము నెక్కెను. తన దెసకుం జూడక నిరాదరము సూచించిన రాజుపై నలుకచేతంబోలె భీతమృగాక్షి యోర్తు తలవంచుకొని తన మేనం గీలించిన వాలుందూపుఁ బెకలింపు మని యెందమందున్న కందర్పుని వేఁడుకొనుచున్నట్లుండెను. మొలనూలి గంటలు మొఱయఁ, గంకణంబు లఱవ, నులువడిఁ బఱతెంచు నొకతెఱవ నరేశ్వరుండు తన్నుం గన్నెత్తి చూచినంత మాత్రముననే గరువమున మెడఁద్రిప్పుకొనసాగెను. చెవినుండి జాఱి నిట్టూర్పు గాలిచే దూరముగా నెగురఁగొట్టఁబడిన తాడీదళము నే నిండఱలో నందగత్తె నని యొకమందయాన తెమ్మెరకుం బెనకానిచే నంపిన శృంగారలేఖవలె నుండెను. సహజముగ మందయానను, బరువైన యీపిఱుందులకుఁ దోడుగంటలయొడ్డాణ మొకటియేల యని దానినొడ్డాణించియే యొకర్తు చనుదెంచెను. మహారాజు ప్రక్కనున్న చందలాదేవితో మాటలాడుటఁ గని యొకకోపన యంతకుముం దతనిమీఁదికిం బఱపిన కటాక్షమును మార్గమధ్యమునుండియే మరలించెను. రాజునవలోకించు భాగ్యమబ్బఁజేసిన తోత్రవను రక్తాంభోజములచేఁ బూజించెనో యన నొకమృగాక్షి నడచివచ్చినదారిలో నంటుకొన్న యడుగు పారాణిచిన్నంబులూహింపఁబడెను. మహీపతిచే గిరుక్కున మెడద్రిప్పి కనుంగొనఁబడిన పడఁతియొకతె సిరివింటిజోదులకోరీసలాకలకు నొచ్చి నెఱకులు గాఁడనేసిన

శేటిముద్దరాలువలె మూర్ఛిల్లెను. ఒడలెఱుంగనీని రసావేశముతోఁ గనుబొమలాడించుచు నొకవరారోహ మదననర్తకునిఁ గ్రీఁగంటిచూపుటాలయం దాడింపసాగెను. తనయెడల రాజున కనురాగముఁగలిగింపఁ డనునలుకమెయి మదనుని భయపెట్టుచున్నదో యన నొకర్తావలించుచుఁ జిట్టమిడిచెను. శోణాశ్మకల్పితంబగు గవాక్షంబున నిలువంబడిన సితాంశువర్ణయగు నలినాక్షి యొర్తు కామాగ్నియందుఁ దనశరీరమును క్షీరాహుతిఁ జేయుచున్నపగిది నలరారెను. "కుంతళదేవేంద్రుఁడు చనుదెంచుచున్నవాఁ డీ పతనికి నాతిథ్యముగావింపుమా" యని మారునిచే నియోగింపఁబడిన దానివలె నొకవలంతియగు మడంతి కటాక్షస్రజములను గుచ్చసాగెను. "హారములు తెగి జాఱుచున్న వనిరైనఁ దలంపక కుచముల నుండి తొలఁగు పయ్యెదయైన సవరించుకొనక వదలిపోయిన కట్టుపుట్టమైన బిగించుకొనక పోయెదవేమే! నగలు దాల్పకుండ రాజుం గాంచుటకై చనుట దోషము కాదు కాని యున్నతకుచములు కలదాన ననుగర్వమునఁ దొడుగుకొన్న రవికగూడ విడుచుట తప్పుసుమీ! ఎగుడుదిగుడు కాని తెరువునందుఁ గూడఁ దొట్రుపాటువడుచు బిగ్గరగా నఱచెదవేమే! తక్కిన చక్కెరబొమ్మలు నీవంటి సౌందర్యవతులుకారా? మన్మథపత్నినైన నిరాకరింపఁజాలినవారు. నీపై మన్మథుఁ డెక్కనా యేమి? కశాఘాతములకుఁ బరువెత్తు నాఁడుగుఱ్ఱము వలెఁ బరువెత్తుచున్నావు. మాయందఱికిం గనుపడకుండ దారి కడ్డము వత్తువేమే! క్రిందనున్నవారము కావున మాకడ్డపడియెదవు గాని సోరణగండ్లలో నుండి చూచినవారి నేమిచేయఁగలవు. ఎంత సిగ్గులేదే చండీ! నఖక్షతములు బయల్పడఁజేసి నడచెదవు, మన్మథుండు నీకంటెఁ దక్కువగా నెవ్వరిని దాడించుచున్నాఁడు? నీకంత సౌందర్యవతి నను గర్వంబున్న యెడల నీవే యనుభవించుము. నీనామాంకిత మగు కమ్మయొకటి వ్రాసి రాజసన్నిధి కంపుము" అనుచుఁ గుంతలేంద్రునిఁ జూడవచ్చిన యచ్చిగురుబోండ్లంపెఱును బోరాటము లారంభించిరి. రాజేంద్రుండును వారికలహాలాపములు వినుచు నానందించెను. అనరాని, వినరాని మాటలనుచు వెనువెంట వచ్చునత్తం జూచి యొక క్రొత్తకోడలు పూర్వభవంబున మిగుల సుకృతమాచరించినవారికిఁ గాని వారాంగనాజన్మము లభింప దని తలపోయసాగెను.

ఈ పగిదిఁ బురాంగన లందఱు మరుపూవుటమ్ములచేఁ జిందరవందరై చూచుచుండ నా రాజహంసము నగరాంగనల చూపుటమ్ములలోఁ బడకుండ దాఁటి యాటదిగుడుబావిలోని రాయంచలచే నలంకృతం బగునిజసౌధాంగణముం

బ్రవేశించి యటఁబరివారమున కనుమతి యొసఁగి పుణ్యాంగనలచే నివాళింపఁబడుచు సౌధాంతరమున కేగి ప్రతిదినము గ్రీష్మోపభోగ మనుభవించుచు నా కళ్యాణపురంబు నలంకరించియుండెను. లావణ్యలీలాపాదపమునఁ బూచిన పూవు మొగ్గలవలె నుండు ముత్యాలదండలచే నలంకృతుం డగు నాభూవరుండు శీకరములు చిమ్ము త్రైలోక్యనేత్రామృతప్రవాహమువలెఁ జూపట్టెను. ముక్తాఫలములవంటి చెమ్మటబిందువులచే నిండిన యారాజేంద్రుని నెమ్మేని లావణ్యరసప్రవాహము తామ్రపర్ణీనదీసంగతమగు మున్నీటిచెలువు నిరాకరింపఁదొడఁగెను. ఆ గ్రీష్మఋతువునందు మంచిగందము శరీరమునిండ నలందుకొనిన సుందరులచే నాలింగితుండగు పుడమిఱేఁ డొకమదనతాపమునే కాక గ్రీష్మతాపమును గూడ జయించెను. చందనలేపశీతలం బగు గాత్రముతో సరోజనేత్రల హృదయంబులందుఁ బ్రవేశించిన యారాజేంద్రుఁడు వారికిఁ దాపమెక్కుడుగాఁ జేయుట మాత్రము విచిత్రముగానుండెను. నొసలుమీఁదను కనుబొమ్మల నడుమను విక్రమాంకదేవుండు ధరించిన చందనతిలకంబులు రెండును సామ్రాజ్యలక్ష్మి జయామృతముఁ గ్రోలుటకై యమర్చిన వెండిగిన్నెలవలె విన్నువుఁ జూపెను. పంచుకొని చేతికొంతభూభారమును మోయుచున్న యన్నరేంద్రుని భుజస్కంధంబులు రెండును జందనాలేపపాండురములై మంచుఁగొండ వెండికొండల శిఖరములతోడి యుపమానమును సంపాదించుకొనెను. తుషారాచలసమున్నతంబగు నృపాలునియొడలునిండఁ బూసికొనిన శ్రీఖండపంకము పవల్లెల్ల నుడికించిన సూర్యకిరణముల యుడుకుఁ బోఁగొట్టుటకై కౌఁగిలించుకొన్న చంద్రకిరణచ్ఛవి యనఁ దనరారెను శృంగారసముద్రమునం బొడమిన తరగల చాలునా, మదనమహారాజుచేతి తళతళమను తరవారియో నగుచండళాదేవి కేశపాశమును స్నానానంతరమునఁ దానే చిక్కుడలించి సంస్కరించుచున్న యాభూపతికింగల ప్రియావాల్లభ్యము తెల్లమయ్యెను. చలువకై కెంగేల ధరించిన తామరాకును కరాంతరమునఁదాల్చిన తామరపూవును గళ్యాణపురవరాధీశ్వరునకుఁ బాంచజన్యమును గేలఁబూనిన తామరసాక్షుని సొంపు సంపాదించెను. వక్షస్థలంబునం దలంకరించుకొనిన చందనలేఖ మొగమునం దున్నవాగ్దేవత యొక్కరింత యగు రాయంచ నోటినుండి జాఱినతామరతూఁడువలెఁ బ్రకాశించెను. మంచువాన కురియుచున్నట్లు కేళాకూళినుండి శీకరాసారము పడున ట్లమర్చిన పటికంపు ఱాతిచేలలయందు నిర్మింపఁబడి సూర్యుని మొగమైనను గన్పడకుండునట్లు మబ్బువలె నున్న లేయనంటియాకులచేఁ గప్పఁబడి తోరణములుగా

క్రుచ్చికట్టఁబడిన మొగలిఱేకులతావి గ్రమ్మ నిదాఘాతపమును సంహరించుటకై
విడుచుతూపుల వడువున గవాక్షరంధ్రంబులనుండి జలధార లీవలకు వెడల,
గ్రీష్మఋతువువలని చావుఁ దప్పించుకొనుటకై శరణుఁ జెందిన హిమర్తువున
కభయమిచ్చి ప్రాణరక్షణము సేయుచున్నవో యనఁ దనరారు ధారాగృహంబుల
యందు భార్యలతోఁ గూడ మట్టమధ్యాహ్నమున మదనమహారాజసామ్రాజ్య
భార మంతయు మోయుచుఁ జందనసుందరములగు కతన మంచుంగొండం బుర
ణించుచున్న కాంతాస్తనమండలంబు లక్కువం గదియించుచుఁ, జిఱునవ్వుల
వికసితమల్లికాకాయమానంబులు సృజించుచు, లీలావతులకు మందగమనంబులు
నేర్పి వారివలన నభ్యసించిన మంజీరనాదములను సరోరుహముల పజ్జఁ
గూర్చుండి వల్లించుకొనుచున్న రాయంచల మనోహరనాదంబులకును గాంతా
మంజీరనాదంబులకుం గల తారతమ్య మరయుచు, మాముఖచంద్రులతో మీకు
విరోధము లేకుండ సఖ్య మొనరింతు మని తామరపువ్వులచే సిరియంతయు ముందే
కాళ్ళమీఁదఁ బడవేయించుకొని స్నానవినోదంబునకై తివురు కాంతచరణసౌకు
మార్యము నిరీక్షించుచుఁ గొంతతడవు జలక్రీడఁ గావించుచు, శరీరలావణ్యంబునం
దిరుగు మదనకేతనమీనమును బట్టుకొనుటకై యొగ్గుచున్న గాలములో యన
వెలందులచేఁ జిమ్మఁబడు చిమ్మనగ్రోవి ధారలవలని యానంద మనుభవించుచు,
నా కరయంత్రిధారల నడుమ నున్నపు డాకామినులందఱు మన్మథున కుప
[illegible]గాఁ దెచ్చిన పంజరములోని రాయంచసింగారముఁ బూనుచుఁ, గాంతాకర
యంత్రిశరధారలకును మదనశరధారలకును వ్యాకులపడుచు మరలఁ దానును
జిమ్మనగ్రోవిచేఁ గాంతల నందఱం దాడించుచు నెంతసేపు జలక్రీడఁ గావించి
నను జెడిపోని రాగము డెందములం దద్దిన మనోభవుని నైపుణ్యమున కచ్చెరువు
పడుచుఁ, గాంతాకపోలములయందుఁ గరధార చిలుకునపుడు చందురునియందుఁ
గిరణములు సంక్రమింపంజేయు దిననాథుని చెలువుగనుచుఁ, గంఠమునకు గుఱి
చేసి విడచిన కరయంత్రధార నవలీల సలీలముగాఁ దప్పించుకొనిన యొక
యొప్పులకుప్పం దఱిమి తఱిమి ధారావిలోలం జేయుచు, జవరాండ్ర గబ్బిగుబ్బల
మీఁది సంకుమదము కలసి బురదవాఱిన వాపీజలముం జూచి వర్షోదక మని
భ్రాంతివడి తొందరపడుచున్న సారసంబుల గందరగోళము సుందరులకు నిరూ
పించుచుఁ గామినీకుచకుంకుమపంకకళంకితంబగు నీరు నిమగ్నస్మరకుంభికుంభ
గళితసిందూరరాగకలుషితం బనియుఁ దరంగములమీఁదఁ దేలియాడు కర్పూర
పరాగమును ముక్కంటి చిచ్చుకంటిమంటఁ గలిసిన చిలుక తేజీవజీరు నొడలి

బూడిద యనియుఁ దలపోయుచు, జలక్రీడ ముగిసినతరువాత సాంద్రాణిపొగచేఁ దడియాఱుచున్న కాంతాశిరోజములం దున్న మదనుం డార్ద్రత్వముఁ జెందుటకు వింతపడుచు, వసంతసాహాయ్యకంబు లేమింజేసి విరితూపులు దొరకుట కఱవైన చెఱకువింటివాఁ డీకాంతాశిరోజములు చూచియే ధైర్యమవలంబించుచున్నాఁ డని యెఱుంగుచుఁ, గాటుకఁ బాయుటంజేసి సాన నిడిన విరివింటివాని తూపులనఁ దనరు కాంతావిలోచనంబుల సౌ గభినందించుచుఁ దెల్లని గల్లములనుండి దిగ జాఱు కన్నీటివెచ్చఁదనము దవిలిన కటాక్షములతో నితరకాంతలందఱును జుఱుకు చుఱుక్కునఁ జూడఁ బులకితంబైన శరీరముతోఁ జంద్రలేఖాకపోలములయందు మాత్రము మకరికాపత్రములు వ్రాయుచుఁ, జింతాతాపముచే వాఁడిన కపోలములయందుఁ గరసరోజములఁ జేర్చి వాఁడింపఁజేయుచు నుస్సురని నిట్టూర్పుచు, నితరకామినులకు దుర్లభమైన కబరీబంధమును చందలాదేవికి మాత్రమే సంఘటించుచు నేతాదృశములగు చిత్రవిచిత్రవ్యాపారములవలన మధుసమయవిరామముచే వీర్యము చెడియున్న మదనునకు మరల శౌర్యముఁ బురికొల్పుచు గ్రీష్మఋతు వంతయుఁ గడపెను.

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవి విరచితంబగు విక్రమాంకదేవ చరిత్రం బను మహాకావ్యంబున ద్వాదశసర్గము.

త్రయోదశ సర్గము

ఈ పగిది గ్రీష్మఋతువు మిగుల హెచ్చి హెచ్చి దావభస్మరూప మగు యశంబు నలుదిక్కుల వెదఁజల్లి తనపౌరుషంబుఁ దుదముట్టఁ జూపి చిట్టచివరకుఁ గొలఁదిదినములలోనే పరితాపహానికిఁ బాత్రము కాఁగల దుర్దశకు వచ్చెను. పరులకు సంతాపముఁ గలుగఁజేయువారి యభ్యుదయ మెన్నాళ్ళు స్థిరముగా నుండును? కార్చిచ్చు మంటంగలసిన చెట్ల బూడిదచేఁ బ్రుంగుడువడ్డ కొండ

లన్నియు నంకగతంబు లగు బాలవృక్షంబులు మడియుటం జేసి తద్దుఃఖజనితం బగువైరాగ్యమునం దపముఁ గావించుచున్నవో యనునట్లుండెను. నదీసైకతంబులందుఁ దిరుగు రాయంచల బారులు తపనసంతప్తలై కృశించిన నదీకాంతల మొలలనుండి జాఱిన గంటలయొడ్డాణములవలెఁ దనరారెను. భూమియందుఁ గనంబడిన నీరంతయుఁ ద్రావి బలిసిన సూర్యుని లాగలేక రవితురంగములు మెల్లమెల్ల నడుచుటచేతం గాఁబోలుఁ బవళ్ళు దీర్ఘములయ్యెను. కొన్నినదులు కృశించియుండుటంబట్టి యుడుగైనను నడువలేక సముద్రుని కౌఁగిలియేనిఁ బొందఁ జాలని వలవంతచే మఱింత కృశింపసాగెను. ఉత్తరభూములయందుఁ బ్రవహించు కొన్నినదులు మాత్ర మనేకధునీవియోగతప్తుండగు సముద్రునకు శిశిరోపచారములు చేయుటకుంబోలె మంచుగొండనుండి కరఁగి జాలువాఱు మంచునీరు గొంపోవఁ దొడంగినవి. దప్పికవడి చలిపందిరులు చేరిన పాంథులు సైతము ప్రపాపాలికాకుచకుంభములమీఁదఁ దగుల్కొనిన దృష్టిచే ధార క్రిందఁ బడుచున్నదో నోటఁ బడుచున్నదో యెఱుఁగకుండఁ జలినీరు త్రావఁజొచ్చిరి. మఱికొందఱు పాంథులు తత్కాంతాధరపానము సేయఁదలఁచిన డెందమునఁ బాటలామోదితం బగు చలినీటియందును నరుచిఁ జూపింపసాగిరి. విలాసినులు కొంతకొంత గ్రీష్మాడంబరము తగ్గినకొలందిఁ బవలుఁగూడ మంచిగందపుఁ బూఁత చేతఁజల్లఁబడిన గబ్బిగుబ్బెతల యుబ్బుగుబ్బ లెదలం బొదలింపఁ దొడంగిరి. మఱికొంతమంది యొండొకళ్ల నిట్టూర్పు పయ్యెరలు పరస్పరగండస్థలఘర్మజల బిందువులు వారింపఁ బ్రదోషావసరమందుఁ గూడ నన్యోన్యభుజోపధానంబుగ రెండవచేయి యొకళ్లొకళ్ల ప్రక్కలకుం దార్చి యద్వైతమతమవలంబించి పవళింపసాగిరి. తమ్మిపూలు పఱవనిసెజ్జలందు మంచిగంధ మలందని శరీరములతో శయనించిన యువతులే నిదాఘక్షయమును సూచించిరి. తరువాత మహీపతి యొక్కనాఁ డస్తమించుచున్న సూర్యమండలముం గప్పిన చిన్నమబ్బును జూచెను. పిదప గ్రీష్మదినములలో నీరెండిపోయిన మందాకినిలో నీరూరుటకై త్రవ్వి గట్లమీఁదఁ బోసిన మట్టిదిబ్బలో యనఁ జిటిచిటి మొయిళ్లు గగనమున నిండి క్రమక్రమముగా వానలు కురియసాగెను.

నానాఁటికి జలదకాలము ముదిరినవెనుక నొకనాఁడు విక్రమాంకదేవ నృపాలుం డంకపర్యంకమందుఁ బవ్వళించియున్న కౌతూహలలోలలోచన యగు ప్రియురాలితోఁ "చెలీ! గగనారణ్యమునం బొడమిన చీఁకటిచెట్లగుంపును ధరణీభృత్తులకు శిరోజావళియు మెఱుపుదివ్వెల మీఁది యంజనపుంజము నగు నవ

మేఘమండలిం గనుంగొనుము. ఘనోపరోధమున నల్లఁబడిన సూర్యమండలము తటిద్దీపముమీఁదఁ గాటుకకై వర్షాంగన పట్టుకొనిన కర్పరమువలె నున్నది. కురంగనేత్రి! విమానములచే సంచరమాణులగు విద్యాధరాంగనలు సొగసుకై యంటించిన యగురువత్తులపొగఁ గలసినదో యనఁ జంచరీకనీలం బగు నల్లమబ్బు గగనమంతయుం గాఱుకమ్ముచున్న దవలోకింపుము. ఈ జలదంబులు నవవిధ రత్నాంకురములతోఁ గూడిన సముద్రోదకముఁ ద్రావంబోలు, లేదేని వీనివలన బయల్పడిన వేల్పురావింటికిఁ బెక్కురంగు లెట్లుకలుగును. నిజమారసిన నీయింద్రధనుస్సు జలదములవలన నేర్పడినది కానేకాదు. ఘనోన్ముఖంబులై తాండవంబొనరించు నీలకంఠంబులచేఁ గబళింపఁబడు పాముల పడగలమీఁది నవరత్నంబుల డంబున నేర్పడినది. తలిరుబోఁడీ! ఈకాలమేఘంబులు ధరణీధరనితంబబింబములయందు నీలచేలంబులపగిదిని, గొండలపైనున్న పక్కణంబుల వీథులలోఁ గిరాతులచే నిగ్రహింపఁబడి తిరుగు భల్లూకంబుల వడువునను, మెఱుంగుతీవబోణులు తళుక్కు-తళుక్కున నృత్యమాచరించు గగనరంగంబునకుం గట్టిన కాండపటంబుల చొప్పున, నిదాఘతప్తంబులై విసరికొనుచుం బొగలిపొరలి యెట్టకేలకు నిమురించు గ్రహగణంబులచేతులలోనుండి జాఱిపోయిన తాళవృంతంబులమాద్రిం గ్రాలుచున్నవి. చూచితివా, కృశోదరీ! యివి నీరదములు కావు. మదనుఁడు శరములు నూఱు సానరాళ్లు. లతాంగీ! యివి మెఱపులు కావు. వెడవింటివాఁడు తూపులు సానవట్టించుకొను నపుడు చెదరు స్ఫులింగముల కాంతులు. నీరు త్రాగుటకుం బోయినపుడు సముద్రములోనం డాఁగిన కొండలక్షేమ మరసి వచ్చి యావృత్తాంతము భూమియందలి కొండలకు నుడువుచున్నవో యనఁ జటియాలందు మేఘములు బిట్టు గర్జిల్లుచున్నవి. రాజీవవదనరో! యీ మయూరములు నీతలవెండ్రుకలుచూచి సిగ్గువడి ప్రాణముఁ బాయఁ దలంచినవో యన నింద్రచాపజ్యోతి కభిముఖముగాఁ బోవుచున్నవి. లోకములోని ధానుష్కుల శరాసనములన్నియు వర్షాకాలమున మూలఁబడును గాని యొక మన్మథునిశరాసనము మాత్రము విశ్రాంతి లేకుండఁ బనిజేయుచుండును. కురంగలోచనా! ఈయంభోదములు నిదాఘబాంధవుఁ డగు సూర్యుని వేఁడి కిరణములన్నియుఁ జల్లార్చి యతఁడు చంద్రమండలమందు దాఁచుకొన్న కిరణములను గూడఁ జల్లార్పుటకుం బోలెఁ దాని నెట్లు నిరోధించుచున్నవో చూడుము. వారిదకాలము తపనతుఱావుం బట్టుకొని మడియించి దానిమాంసమంతయుఁ గబళించి యిట్టటు పాఱవేసిన యెముకలో యనునట్లు ప్రకాశించు బెగ్గురులబారు లవలోకింపుము.

జగత్త్రయీదుర్లభములగు నీ గమనములయందలి సౌకుమార్యము నేర్చుకొన్న యీరాయంచలు వేలుపురాయంచలకుఁగూడ నేర్పుటకై పోవుచున్నవో, లేక యింద్రచాపము నంటియున్న పయోదగర్భమునుండి పడుచున్న జలబిందువులయందు వర్షాకాలకిరాతుఁడు తమ్ముం జంపుటకై విడచిన తెల్లమట్టియుండలను భ్రాంతిపడి యరుగుచున్నవో కాని మానససరస్సునకుఁ బోవుచున్నవి. నెమిలిముక్కులచేఁ బొడువఁబడినవో యన వానికూఁతలచే నపరింపఁబడినవో యన నెఱ్ఱవారిన ప్రోషితభర్తృకల నయనంబులనుండి గడియకొక బిందువుచొప్పున నేలపైఁబడుచున్న వెచ్చని నీటిబిందువులను దమచంచూపుటంబులు సాచి కబళింపఁ దలంచియుఁ జేతకాక యూరక నేలంబడి దొరలు నెమిలిపిల్లలం గనుంగొనుటకిదే సమయము సుమీ! వామలోచనా! యీ వారిదాగమము గర్జితములను డప్పులతోడను మెఱుపులను దీపములతోడను బయలుదేఱి భూభృత్కటకములయందు గడ్డి మొలపించుటఁ జూడ గ్రీష్మఋతువుమీఁదికి దాడివెడలినట్లు కాన్పించుచున్నది. నల్లనిపచ్చిక పట్లమీఁదం దిరుగు నింద్రగోపములు కల గిరితటంబులు చూచి యీ మేఘ మింద్రధనుస్సు జాఱి క్రిందఁబడినదేమో యను భ్రాంతిపడి తటిద్విలోచనంబులు చెదర నట్టిటుఁ దిరుగులాడుచున్నది. వారిజాక్షీ! మింటికొలంకునందలి నల్లకల్వకాడలవలె ననంగనారాచపరంపరలవలెఁ గ్రిందికి వ్రేలాడు నీరధారల నవలోకింపుము. లతాంగీ! యాకసమను కొలిమియందుం బయోదంబులను బొగ్గులు పోసి యందు మెఱుపు నిప్పుకలంటించి యూఁదుచు వానకాలమను కమ్మరి మదనశస్త్రములకుఁ బదునిడుచున్నాఁడు. మదవతీ! నిదాఘుఁడు శుండై భాస్కరుండు తన జలంబంతయుఁ దొంగిలించెనను కోపమునం బోలె బలాహకము వాని భార్యయగు పద్మినిమీఁదికి ధారాలగుడంబులు పఱపి వ్యాకులితంజేయుచున్నది. తమనాథుండగు సముద్రుండు క్షుద్రనదీ సమాగమంబునకుఁగూడ నోడఁబడుటఁగాంచి మహానదులుగూడ మంచిదారి వదలి నీచనదసంగమంబుఁ గావించుచున్నవి. పయోభారమువలన వంగి నల్లకల్వలబారువలె నింగినుండి వ్రేలాడుచున్న పయోదమాలిక భూమియంతయుఁ గర్దమమయమగుటచే గిరిసానువులమీఁదికిం దిగుచున్నది. పయోనిధి చేసిన దురాచరణమేదియో యొకటి గర్జితమను నెపంబునం బయోదములు నదులకుం దెల్పెఁబోలు, లేదేని యానదులీపగిదిఁ గలుషితహృదయంబులతోఁ దరంగములాకాశమునకంట నతివేగముగా సముద్రమునొద్ద కేలఁబోవుచున్నవి? తమనాథునిం గవయుటకై త్వరపడిచను వేగవతులగు నదులు నడుమనడుమ నివారించుచున్న కొండకాల్వలపైఁ గినుక

చేతంబోలె బిట్టు గర్జిల్లుచున్నవి. ఓయిందీవరలోచనా! శీకరము లను ముత్తియము లిట్టటుఁ జల్లుచు సముద్రవేషమున నానదీపురంధ్రులను మోసపుచ్చు నదంబుల మదంబులకు మేర లేకున్నయది. ఈదినములలో రాత్రులం దభిసరింపంబోవు నభిసారికాంగనలు కర్దమదుర్గరితం బగు నేలపై నడుగులు జాఱి బోరగిలంబడుచుఁ దటిన్మాలికలం జూచి సువర్ణదండంబు లనుభ్రాంతి వడి కరావలంబంబునకై చేతులు సాచుచుందురు. నతాంగీ! నీలీలాకమలాకరము తరంగదండములతోఁ గూడ మబ్బులోఁ బ్రతిఫలించుటచూడ నీరంతయుఁ గోల్పోయి మరల దానికొఱకు యాచించుచున్న యామబ్బును గఱ్ఱలతోఁ దఱుముచున్నటులున్నది. కాలాంతరంబున నీవలాహకంబు లపహరించిన సముద్రోదకం బంతయు మరల సముద్రుని భార్యలగు నదులు గొలయెత్తి లాగుచున్నవి. కాదు కాదు; సముద్రుఁడు మేఘములకుఁ దననీరు వడ్డికిచ్చెఁ గాఁబోలు. సముద్రునికాంతలా నీరు వడ్డితోఁ గూడ మహాగిరిప్రస్థంబులతోఁ గొలిచి పుచ్చుకొనుచున్నవి. తనదగ్గఱకు వచ్చు తరంగిణులను నధికరసోపబృంహితలఁగా నొనర్చుచున్నాఁడను సంతసమునఁ బయోధి రిక్తులై వచ్చిన యీపయోదములకు మరలఁ గావలసినంత నీర మొసంగుచున్నాఁడు. మృగాక్షీ! గ్రీష్మతాపమునం బట్టువారిన భూదేవిశిరస్సును బయోదవైద్యులు విద్యుచ్ఛక్తిచే సంస్కరింపంబోలు, లేదేని బడుచుదానికివలె నవనవనిగతిశతలవెండ్రుక లిప్పగిది సాంద్రముగా నేలమొలచును! ఏసమయమునన్నో సముద్రిన కట్టి యపకీర్తిఁ వచ్చెను గాని యాకుంభసంభవుఁడు నేఁడా సముద్రుని దగ్గఱ కాదుకదా యతనిభార్యల యొద్ద నిలువఁ గలిగినను నొకనమస్కారంబుఁ గావింతుము. గగనమునందుఁ బ్రోదిసేయఁబడిన తటిల్లతాలవాలమునందలి బురదయో, లేక గగనమునుండి పడునీటిని వడఁబోయుటంజేసి తత్కళంక మంటిన వడపోఁతగుడ్డయో యనఁ బయోదబృందము చెన్నొందుచున్నది. కంటివే, కలువకంటీ! స్వభావనీలంబు లగు తనగుఱ్ఱంబులు కొంచెమేమఱినచో నల్లనిపయోదమండలంబునందుఁ గలసిపోవునేమో యను భయమున ననూరుఁడు జాగ్రత్తగా నడుపుచున్నాఁడు. కనకాంగీ! క్షణకాలము భార్యయగు క్షణప్రభ కన్పడకుండిన నడుగడుగున మొఱ్ఱవెట్టు నీపయోదంబులకుఁ బ్రియవియోగదుఃఖిత లగు కాంతలపై నేల దయాదాక్షిణ్యములు లేకపోయెనో యబ్బురముగా నున్నదిసుమా! అచిరద్యుతి యైనను సౌదామిని పయోదాంకలాంఛిత యగుటంజేసి యొరుల దుఃఖ మెఱుంగకున్నది. లేకని ప్రోషితభర్తృకలను బాధపెట్టుచు పయోధరము నేల నివారింపదు?

ఎన్నఁడును బాధనెఱుఁగనివా రొరులబాధ నెట్లు కనిపెట్టఁగలరు? "నీరదమా! మాభర్త లెన్నటికే నింటికి వచ్చును గాని రాకమానఁడు కాని నీయందు మాత్రము మాకు విశ్వాసము పోయినది. నీవుమాత్రము విష్ణుపదము ముట్టి నీకార్యము సాధించుకొనుచున్నావు. నీవు బయటికే నల్లనిదానవుకావు. నీహృదయము సైతము మలిన మైనదే. విరహిణీవధమహాపాతకముఁ జేయుటకు సుమాస్త్రునకు నీవేకదా మంత్రివి. కాని యున్నసుగుణము మాత్రము కొనియాడవలయు. నీ వెంత దయలేనివాఁడ వయ్యును వియోగిజనభీకరం బగు చంద్రబింబమును మాటుపఱచుట ప్రోషితభర్తృకలకు మహోపకారముకదా! మకరాకర మగు సముద్రములోనికి దిగియు నీవు మకరములచే లాఁగఁబడకుండుట పథికకాంతల దురదృష్టముకాని వేఱొండుకాదు. నీవు పర్వతశిఖరములమీఁదఁ దిరుగుచున్నపు డేదేని విషనివర్తక మగుమూలిక సంపాదించితివా యేమి? సూర్యమండలమును మాటుపఱచినపుడు తద్రథతురంగములకుఁ ద్రాళ్ళుగా బంధించిన త్రాఁచుపాములు కఱచినను జావక బ్రతికియున్నావు! సముద్రుని క్షేమవార్త యైరావతమునకును, నైరావతము క్షేమవార్త సముద్రునకును దెల్పుచుఁ దండ్రికొడుకుల దయ సంపాదించితివికాఁబోలు. లేదేని గగనాంగణ మం దిప్పగిది విజృంభించిన నీచైదము లైరావతమున కిష్టము లగునా! సముద్రుఁడు లేనియప్పు డెల్ల నీకు నీరిచ్చుచుండునా! జీమూతమా! వేయిమాటలేల? ఉముకపాగవంటి రంగుతో వందలకొలఁది గండములు దాఁటి గర్జించుచున్నావు. పెరిఁగి గుట్టలై యున్న పథికకాంతల పాపమే నీకీతీఱున నుపకారముఁ గావించుచున్నది" అనుచు నోకళావతీ! ప్రోషితవల్లభలు బాష్పగద్గదము లగుపదములతో ఘుర్ఘురాయమానంబు లగునుఱుము లుఱుముచున్న పయోధరములను దిట్టుచున్నారు.

మన్మథోద్దీపక మైన నీమెఱుంగులు నీయంకమందే లాలింపఁబడుఁ గాత! నీగర్జిత మను డిండిమధ్వని వినకున్నచోఁ బరదేశములనుండి మామగ లింటికి రారు. వసంతర్తువునకు మన్మథబాంధవ మను ప్రసిద్ధిమాత్రమే కాని యది నీలోఁ బదియాఱవభాగము కాదు. మన్మథశాసనము శిరసా వహింపనివాఁడు వల్లని నీమొగమువంకఁ జూడలేఁడు. మగఁ డింటికి వచ్చుటంజేసి సంతసించి యధ్వగాంగన లందఱు నిన్నుఁ బూజింతురు. నీకంటెఁ బథికవనితలకుఁ బ్రియు లెవ్వరు? నీవే యాశుకవి వయినచో ననుభవసిద్ధముగా నీగుణములు నీవు వర్ణించుకోఁగలవు. ప్రోషితప్రియులకును బ్రోషితులకును సమాగమముఁ జేయించుటకుఁ దగిన దూతవు నీవ కాక మఱి యెవ్వరు? ఏ కులకాంతలు తమవియోగబాధ

నన్యులకుఁ జెప్ప సిగ్గుపడుదురో వారికొఱకుఁ గదా నీవు క్షణప్రభను ధరించు చున్నావు. అనంగసామ్రాజ్యమునకు మంత్రులై జడముడులు విడిపోవఁ బ్రియాంకపాళి యనుభవించు పురంధ్రులకుఁ దెలియును గాని నీప్రభావ మితరు లేమెఱుంగుదురు? స్మరాతుర లగు కురంగలోచనలు భర్తలయొద్ది కభిసరింపఁ బోవుటకై దుర్దినములు కల్పింతువు. రతోత్సవసమయమందుఁ గాంఢపటమ వగుదువు. నీకన్న నుపకారశీలము కలవా రెవరు? చంద్రికయు నీకాంతితోఁ దులఁదూఁగదు. వసంతర్తువు గాని మలయవాయువులు గాని కోకిలలుగాని పంచమ నాదంబులు గాని యనంగభూపతికి నీవంటి భటులు కారు. నీవు కన్పడినతరు వాతఁ గూడ నెవరిభర్తలు పరదేశమునుండి రారో వారికంటె దురదృష్టవతులు జగంబున లేరు. అనుచు నోవగలాఁడీ! ప్రియులతోఁ గలసికొని జిలిబిలిముద్దు పల్కులయందలి చిఱునవ్వుచేఁ జాటలాధరములకు వన్నెఁ దెచ్చుకొను కొందఱు జవరాండ్రు మాత్రము విమలాంతఃకరణంబులం బయోదమును భజించు చున్నారు.

గ్రీష్మదినములయందు రత్నాకరుని సంగమము దొరకక నీవు కృశించితి వెఱుంగవా? చెలియా! యొరులదుఃఖము సముల్లసత్తరంగమాలికలతో మిన్నం టుచు నేఁడు మాకుఁ బ్రియాలింగనము దొరకకుండఁ జేసెదవేలే! తరంగిణీ! నిగనిగలాడుచుఁ బయోదుం డెదుటఁ గనుపడినంతమాత్రముననే పాంసులవయ్యె దవు, నీ కిది యెక్కడి దుర్గుణము? కొందఱు కుండలు పట్టుకొని నీతరంగములు దాఁటి యావలి యొడ్డునకుఁ జేరుదురు గాని మాకంతటి పుణ్యము లేదు గదా! నావలమీఁదను బుట్టలమీఁదను దాఁటుద మన్నను మానితంబడంబరమే మాకుఁ బ్రతిబంధ మాచరించుచున్నది. కోలాహలమాచరించుచు మిన్నంటుచు నన్నమాట వినకుండ నేల పరువెత్తెదవు? స్త్రీవధమహాపాతకమున కొడిగట్టిన నీసమాగము నకుఁ బయోధి మాత్ర మేల యిష్టపడును? నీతరంగడోలిక మీఁద నెక్కిం చుకొని రెండుప్రక్కల నున్న యిసుకతిన్నెలను ముంచి ప్రవహించుచున్న నీయావలియొడ్డునకు దాఁటించుము. అనుగ్రహించుము. నీకీర్తిఁ గులటలందఱు వేనోళ్లఁ గీర్తింపవలయును. తెల్లవాఱిపోవుచున్నది. నీవు క్షీణదశయం దున్నప్పుడు కృష్ణపక్షరాత్రులందు వేయిసార్లు నీనెత్తిమీఁద నడుగు లిడి దాఁటి పోయితిని నేఁడు సంపద్గర్వముచేతఁ గన్నులు గానకున్నావు. క్రిమ్మఱ నీకు క్షీణదశ వచ్చునా గాని రాకమానదు వీచీదుకూలము గాలిచే నోసరిల్లుటయైనఁ దెలియక నీవు నీమగనియొద్దికిఁ బరువెత్తెదవా? మాబోఁటి బోటులకుఁ బ్రియ

సమాగమము నిరోధింతువా! చాలుఁజాలు. నీ వెంతమూఢురాలవైనను బరాపకారమునందుఁ బండితురాలవే. కుటిలురాలా! నితంబములమీఁదనుండి జలాంశుకము జాఱి నోడ లెఱుంగక పోవుచున్నావు గాని మహానదీసమాగమసంతుష్టాంతరంగుం డగు సముద్రునకు నీదాస్యమైనను బనికిరాదు. నీ కింత గర్వమేటికి? నేను చిన్ననాఁడుఁగూడ నొక్కరితనై పన్నుండలేదు. జారునితోఁ దక్క నితరులతో మాటలాడలేదు. కావున నాకులమర్యాద నిలుపుము. ప్రసన్నమతితో నన్ననుగ్రహింపుము' అనుచు 'నోకులుకులాఁడీ! స్మరార్తలైన యభిసారికలు నదులతో సంభాషింపుచుందురు. మదనుఁడు చేతిలోఁ జేయి వేయించుకొని యభిసరింపఁగఁ బంపిన కొండలు పడంతులు సాంద్రజలధారలచే పలుపలు తడియుచున్నను. జలిచే నొడలు గగుర్పొడుచుచున్నను. బురదలేని తావు నిలువఁబడుటకు దొరకకపోయినను ప్రియాలింగనసౌఖ్యముమాత్ర మనుభవించుచున్నారు. సౌదామిని యను వారాంగన నృత్యముఁ జేయుతఱి వాయించుచున్న మృదంగనాద మన, నెక్కువెట్టిన వేల్పుఱేనివింటి టంకారం బన, మత్తం బగు నైరావతము కంఠమునుండి వెడలు ఘీంకారం బన విరహిణీఘాతకొఱకుఁ బయోదగర్జారావము గగనాంగణంబునం బుట్టి ఘూర్ణిల్లుచున్నది. మెఱపు లను పంకజములు మొలచు బురదయు, గగనస్థలంబునందలి శాద్వలంబును, గలమాంకురంబులకుఁ బూటకాపు లగు ధారాలతలు వర్ధిల్లు పంటచేలయు, గిరిశిఖరంబులందలి నదులలోని శైవాలంబును, సూర్యాచంద్రములకుఁ గారాగారంబును, గందర్పోత్సవమునకుం గట్టిన వైజయంతియు నగు నంభోధర మో యంభోజాక్షీ నీకన్నుఁగవ కానందజనక మగుం గాత. నెమ్మిపడుచుల గళక్రోడంబులనుండి వెడలు కేకాంకురంబులకుం బ్రతిష్ఠ తెచ్చు దోహదంబును, ధారాలతావనంబులోని మధుకరనికరవ్యాపృతం బగు ననగుంపును, గగనతలంబను వద్దంబునకుం బైని దొడిగిన నల్లగవిసెనయు నగు నల్లమబ్బు రతికాలవిలోలంబు లగు చోళాంగనాకేశపాశము గతి మనోహరమగుచున్నది. కనుంగొనుమా, ప్రేయసీమణీ!" యనుచు నిఖిలలోకవల్లభుం డగు విక్రమాంకదేవుండు మదనదేవుని యానతి చొప్పున వల్లభ యగు చందలాదేవితోఁ బ్రకృతిమనోహరంబు లగు తేటమాటలతో జలదకాలశోభ నీరీతి వర్ణించెను.

గద్య

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవివిరచితంబగు విక్రమాంకదేవచరిత్రంబను మహాకావ్యమునఁ ద్రయోదశసర్గము.

చ తు ర్ద శ స ర్గ ము

ఇప్పగిది వారిదాగమంబు ప్రవృద్ధమై క్రమముగ వార్ధకంబు వహించిన కొలఁదిఁ బలితంబులగు శిరోరుహములవలె వారిదంబులు తెల్లఁబడఁ దొడఁగె. ఆ కాలంబునఁ గుంతలదేవేంద్రుని కడకు నిర్జనప్రదేశమున కొక యాప్తుఁ డగు చారుఁడు చనుదెంచి యిట్లని విన్నవింపం దొడంగెను. "దేవా! విక్రమాంక నృపాల! నీతో నొక నిష్ఠురమగు మాట మనవిచేయుచున్నాను. తప్పు క్షమించ వలయును. నీవు కేవలము వాత్సల్య మవలంబించి నీతిమార్గమును బరిత్యజించు చున్నావు. మంత్రగతి యనుకూలము కానిచో విషముకన్న నెక్కువ బాధకర మగును. నీ తమ్ముని బాగుఁ గోరి చెంగినాథుని జయించి యతని వనవాసమం డలమున నతని నిల్పితివిగదా! అతఁడు నేఁడు గావించు నీతివిపర్యయము నుడువ నలవికాకున్నది. న్యాయమార్గమును వదలి జనపీడఁ గావించుచు నతఁడు నిశ్శంకముగాఁ గోశాగారము నిండుటయే యోజించుచున్నాఁడు గాని భూములన్నియు హరిణవిహారశూన్యము లగుటయుఁ దలంచుటలేదు. దేవర చిరకాలము సంగరపరిశ్రమము గావించి యార్జించిన జయలక్ష్మిని దంతములకుఁ దొంతములు మెలివేసికొని మోయుచు, మత్తతచే మూఁతలువడిన కందోయిని లోలకర్ణానిలశీతలంబులగు దానజలశీకరంబులచే విప్పుచు, సుందరంబులగు దంత బిసకాండంబులు మొలచిన దానపంకమందుఁ బ్రతిఫలించిన సూర్యమండలము లక్ష్మీనివాసంబగు పుండరీకంబు సొంపు సంపాదింపఁ బ్రత్యనీకభటభేదనోద్భటం బగు తైక్ష్ణ్యమును వానికిం గొల్పఁ బూనినవో యనునట్లు, కొండచఱియలం దుద్ఘాత కేళి యొనర్చుచున్న మహాసింధురంబు లెన్నియేని దేవరయే వాత్సల్యంబున నప్పాపాత్మున కొసంగిరి. అతండు నా యేనుఁగుల బలంబుననే తలపెట్టినను బాతకము వచ్చుపని చేయఁదలఁచియున్నాఁడు. చీఁకటిరాత్రిని రాక్షసు లాశ్రయించినగతి దొంగలగు నడవి యెలుకవాండ్రతని నాశ్రయించిరి. తఱచు పాపాత్ములకును బాపాత్ములకును సావాసము కలియుచుండును గదా! ఎడతెగనికానుక లంపించుచు నతఁడు ద్రావిడభూపాలునిం గైవసము చేసికొనఁ దలంచుచున్నాఁడు. అట్లు కావించుకొని కొలఁది దినములలోనే నీ బలమును భేదజర్జరితముఁ గావించుటకుఁ గృష్ణానదీతీరమునకు రాఁగలఁడు." అనుచుఁ

జారుఁడు నివేదించిన పలుకులు విని శరత్కాలచంద్రునివంటి నిర్మలాంతఃకరణముగల యమ్మహారాజు తొందరపడి యేమియు ముందు నోట మాటరానీఁడాయెను. మహాత్ములు యోజింపకుండ నెందును సాహసింపరు "దైవమా! చపలమగు సంపదచే నన్నేల వంచించెదవు? నేను దురన్యాయప్రవర్తకుండగు సహోదరుని హృదయశల్యముగా భావించుచునేయున్నాను. నేఁటికి గొప్ప క్రౌర్యముగావించుటకు సిద్ధపడుచున్నాఁడు, డిన్నాళ్ళు సహించితినిగాని యిప్పుడెట్లు సహింతును?" అనుచు నంతములేనిచింతచేఁ బరితపించుచు ధరాపురందరుఁడప్పటికిఁ బశ్చాత్తాపపడియెనేకాని యనుజు దెసఁ గినియఁడాయె. తరువాతఁ జారముఖంబున ననుజుండు చేయఁదలఁచిన దుష్కృత్యమంతయు యథార్థమని పెక్కువితముల నిశ్చయించి యొకనాఁడు తనలోఁ దానిట్లు యోజింపఁదొడంగె. 'తమ్ముఁడా! దుర్ణయపతాకయగు సంపదచేత నిష్కారణముగ దుష్కార్యము చేయింపఁబడుచున్నావు. ఆసంపదను నీవెఱుంగవు. కలహము పెట్టుటయందు నారదమహామునికంటె నెక్కువది. నీకుఁగావలసిన దేశము నేలుటకై నీకొసంగితిని. కోరిన యేనుఁగుల నిచ్చితిని. రాజశబ్ద మొకటి తక్క నీకేమియుఁ గొదవ లేదు. ఏల యీదుర్ణయముఁ జేయఁ దలపెట్టితివో! ఓచాలుక్యకులదేవతలారా! నాతమ్ముని దుష్పథమునకుఁ జొరకుండ నివారింపుఁడు' అని తలపోసి, తగినవారిచే నతని యొద్దకు వార్తఁ బంపించియు నతని దుర్వర్తనమునుండి మఱలించుటకుఁ జాలఁడయ్యె. కాఁబోవునది కాకమానదుకదా! ఈ వ్యవహార మిట్లు జరుగుచుండ జలదాగమం బోసరిల్లెను. చంద్రికకు వన్నెతేగలిగిన శరత్కాలము ప్రవేశించెను. నీలనీరదములచేఁ గళంకితంబగు జగమంతయుఁ బాలచేఁ గడుగఁబడినట్లాయెను. పాంథసుందరులకుఁ బరితాపకారకంబగు వైద్యుతాగ్ని యాఱిపోయిన వెంటనే మానినీనివహములకుఁ గన్నీరు కాల్వలు గట్టించు జలదధూమములు సైతము రూపుమాసెను. ఆఱిపోయిన వైద్యుతాగ్నిభస్మమువలెఁ దెల్లని మబ్బు గగనముతోడి చెలికారము సంపాదించుకొనెను. సముద్రుఁడు తమకు ఖేదకారణమగు చిటిచిటి యేరులతోడి పొందు మానినతరువాత సంతసంబునం బోలె మహానదులన్నియు నిర్మలములైనవి.

సూర్యుండును గ్రమక్రమంబున వేఁడికిరణములు ప్రసరింపఁజేయఁ దొడఁగెను. శాలికాపాలికలు పండినచేలనడుమ నూతనముగా బయలుదేఱిన మెట్టతామర పూవులయందు వ్రాలు చిలుకలను బాటలంబులగు కరంబులచే లేవఁగొట్టనేరక యూరక చూచుచుండిరి. తటిద్దీపముల పొగచేఁ బొగచూరినదోయన

గుండ్రనికర్పరమువంటి యాకాశము నల్లఁబడెను. సముద్రోదకముఁ ద్రాగు
నపుడు నీటితోఁగలసి లోపలికింబోయి మరల నానీరు వర్షించునపుడు మేఘో
దరములనుండి జాఱి యాకాశముమీఁదం బడిన ముత్యములో యన రాత్రులందు
నక్షత్రములు మిగులఁ బ్రకాశింపసాగెను. శరత్కాలవలయ నేత్రనీలనీరదము
లను గవిసెన సడలించిన గగనదర్పణమునందుఁ గన్నులువికసింప నిజావనసౌంద
ర్యము నిరీక్షించుకొనుచో నందుఁ బ్రతిఫలింపఁజేసిన మొగమోయనఁ జంద్రుఁడు
మిన్నుల విరాజమానుఁ డయ్యెను. పవలెండలు జనులను మిక్కిలి పీడింపఁదొడం
గినకాలంది రాత్రులందు వెన్నెల లానందపరపసాగెను. ఖరకిరణుండును
శీతకిరణుండును దమతమ గుణములను బరస్పరస్పర్ధచేతంబోలెఁ బ్రకటింప
సాగిరి. జనులు గృహోపాంతములయందు మంచంబులపైఁ గూరుచుండి చందన
విలేపముకన్నను శీతలంబులగు వెన్నెలలవలని యానందమును దృప్తిలేకుండ
ననుభవింపసాగిరి. సుధాధారంబునఁ గ్రిందికి వ్రేలాడవేయఁబడిన చంద్రకిర
ణంబులో యనఁ దెల్లచెఱకుతోఁటలలోని చెఱకుకఱ్ఱలు కన్నులకుఁ బండువు
లయ్యెను. నెమిళ్ళు వానకాలములో నింద్రచాపమును జూచి భయంపడి
యఱవఁబోలు. లేదేని యది యంతరించినవెంటనే యవి కేకలు లేక యూరకుండ
నేటికి? జలధరకారాగారమునుండి విముక్తుఁడైన కుమారునిం జూచుటకై చను
దెంచిన పాలకడలియోయన నుగ్గుచేసిన ముత్యాల ముగ్గువంటి రంగుగల తెఱపి
వెన్నెల ప్రకాశించెను. నిరంతరముగ నీటిలో మునిఁగి యుండుటంజేసి పద్మ
లతలకు సంభవించిన శీతజ్వరమును బాపుటకువలె రవి తనకిరణములయందు
వేఁడిని విస్తరింపఁజేసెను. దృఢలక్ష్యవేధియగు పరశురాముని యశోవితతియో
యనఁ గ్రౌంచాద్రిరంధ్రంబుగుండ మానససరస్సు వదలిన రాజహంసావళి
రాఁదొడంగెను. భర్తలు ప్రతిక్షణమందు సందేహపడుచుండినను కుంకుమ
రంగుగల శరత్కాలదినములే ఱంకుమగలతోఁ గూడిసుఖించుటకై లంజలకుఁ
దగినయుపాయము లుపదేశింపఁదొడంగినవి.

“చంద్రుఁడా! కురంగము నీయొద్దనున్నను నీవు శక్రచాపమునకు
గుఱికాక పోవుటయు మెఱుపువేఁడికైనను జడిసి పాఱిపోక పోవుటయు మిగుల
నబ్బురముగానున్నది. జలదకర్దమంబునంబడి మలినమైన నీ చంద్రికను గ్రమ్మఱ
నెవ్వరు కడిగి విమలముఁగావించిరి ? వియోగవతీవధమహాపాతకమునకును
వెనుదీయనివాఁడవు నీకంటె కఠినహృదయు లెవ్వరు? నీకు మాత్రమాపదలు మూఁడ
కుండునా! ఐశ్వర్యము లెవ్వరికి శాశ్వతములు? కొన్నిదినంబులకు నీవు రాచ

యుచేరికపండువలె రాహువునోటఁ బడుదువు. నీ హృదయము సర్వదా మలినమ యియే యుండు, నెన్నటికిని నిర్మలముకాదు. కావుననే సర్వోపతాపియగు మదనమహారాజునకు నీవు ప్రియుఁడవైతివి" అనుచు వెన్నెలచే జగమంతయు ముంచిన కురంగాంకునిపై విరహజ్వరార్తలగు కాంతలు వాగ్బాణంబులు ప్రయోగింపసాగిరి.

సమస్తజగదానందకరంబగు నిట్టి శరత్కాలమందును దమ్ముని దుశ్చరిత్రము స్మరించుకొనుచుండుటంజేసి విక్రమాంకదేవుని మదికిమాత్ర మానందము లేకపోయెను. జగత్తంతయు నిర్మలముఁ గావించిన శరదృతువు దుష్పథసంచారియగు తమ్మునికై వందురు కుంతలేంద్రుని హృదయమును మాత్రము నిర్మలము చేయలేకపోయెను. తుట్టతుదకు దయాశాలియగు చంద్రలేఖామనోహరుఁడు రాజ్యమంతయు దమ్మునికై వసము చేయుటకైనను సమ్మతిపడి పంపినవార్తలన్నియు నక్కులపాంసనుని యెడల వ్యర్థములయ్యెను. కీర్తిని గోరు నిర్మలాంతఃకరణులకు సంపత్పరిత్యాగమన నెంతటిది? మూర్ఖుల మనమును రంజింపఁజేయుటకు రసికుల వాక్యము లెంతటివి? ఈ పోరకుఁడేపగిది దురుద్యోగము మానునోయని కృపావేశంబున రాజు యోజించుచుండఁగనే దుర్మార్గుఁడగు నతఁడు కృష్ణవేణీతటంబునకు వచ్చి యచట సేనను నిలిపెను. కొందఱు మండలాధిపతులు సైతము కుంతలేంద్రుని వదలి యా దుర్మార్గునే యాశ్రయించిరి. పరాభవము రానున్న సమయంబున మతిభ్రంశము కానివారెవరు? వాఁడును బాసటయైన రాజులయు,మదప్రవాహము స్రవించు గండములుగల యేనుగులయుఁ, జటులంబులగు తురంగంబులయు బలంబున నన్నగారిసముండగు నన్నగారిని జయించుటయు నెంతయని తృణీకరించుచుండెను. తచ్ఛమూసంపర్కముచేతఁ గృశించిన కృష్ణానదికిఁ గూడ నతనియెడల రోషమునంబోలెఁ గాలుష్యము తటస్థించెను. అతఁడట్లు కృష్ణాతటమును జేరి యచటి పల్లెలను దగులపెట్టుట, జనులను హింసించుట, బంధించుట మొదలగు పెక్కు దురంతకార్యములు చేయ నారంభించెను. వినియు విక్రమాంకనృపాలుండు చిరకాల మోరిమి వహించియే యుండెను. నిజముగా నట్టిమహాత్ముల నెదిరించుటకు సముద్రములైన నోపవు. కాని యా దురాత్మునికి మాత్రమది తృణప్రాయముగా నుండెను. మఱియు నతఁ డెన్నియో దుర్వార్తలను నిరంకుశుండై మహారాజునొద్దకిఁ బంపించెను. పెద్దమ్మచేఁ జూడఁబడిన నిర్భాగ్యులు చేయని దుష్కార్యము లుండవు. వాని చాపల్య మింతకన్న నెక్కువగా నేమి వర్ణింపఁగలను. పరమవాత్సల్య

పరిపూర్ణుఁడగు విక్రమాంకదేవుఁడా దురాత్ముఁడగు ననుజన్మునిపైకి దాడి వెడలుట తప్పినదికాదు. తరువాత దిగ్గజశ్రోత్రశంఖములయందుఁ బ్రసరించుటచేఁ బ్రబలిన ప్రతిధ్వనిచే విస్తరించిన ప్రయాణదుందుభి నిర్ఘోషము వ్యాపించెను. ఘీంకరించు తద్గజయూథములచే భూమి వర్షాకాలగగనమును బోలియుండెను. మదధార వర్షధారలయ్యెను. ఎగురఁగొట్టఁబడిన ధూళిచేఁ జులకపడియుఁ బుడమి గజదానధారోదకముచే బురదయై పన్నగేశ్వరఫణామండలమున కెప్పటియంత బరువు నిచ్చుచునే యుండెను. సముద్రము కూడఁ బూడిపోయినచో మనగమనకుతూహలము తీర్చుకొనవచ్చు నను నాశచేతంబోలెఁ దత్తురంగంబులు గొరిజలచే భూమినుండి దుమ్ము రేపసాగినవి.

ధూళిధూసరితంబులగు పృష్ఠభాగములతోఁ దనరారు తన్మతంగజము లెచటనో యొకచోటనుండి భూమి భేదించుకొనివచ్చిన దిగ్గజములవలెఁ దేజరిల్లెను. వెలుంగురాయని వారువంబులతోఁ బగఁగొన్నవోయన నా రాజన్యుని గుఱ్ఱములు భూమిం బాఁకకుండఁగనే నడచుచుండుటచే శేషాహి కేనుఁగులున్నచోటఁ దక్కఁ దురంగము లున్నచోటి బరువు తగ్గిపోయెను. భూపరాగముచే నిండియున్న తారాపథంబునం దారి తెలియక యడ్డదిడ్డముగా ననూరునిచేఁ దోలఁబడు సూర్యరథచక్రముచేఁ జూర్ణితములైన నక్షత్రములో యనునట్లు తద్గజ తుండవిక్షిప్తములగు జలశీకరంబు లంబరంబునం జూపట్టసాగినవి. ఏనుఁగులమీఁద నలంకరించిన స్వర్ణరత్నమయంబులగు చాందోళ్లు పుడమినుండి లేఁగి మీఁదఁబడిన బూడిదబరువుచేఁ గ్రింది కొరగుచున్న విమానములవలె విరాజిల్లెను. ఏనుఁగులను భ్రాంతివడి రవితురంగములచే మరలఁ గ్రిందికిఁ ద్రోయఁబడినవో యన రేణువిసరము కుంభికుంభస్థలములయందలి చీనపిష్టము నుండి క్రిందఁబడసాగెను. ఈ పగిది విక్రమాదిత్యనృపాలుఁడు దుర్మార్గుఁడగు తమ్మునిమీఁదికిఁ గోపమ్మునం దాడివెడలియు నతని బతిమాలుటయందే కృతనిశ్చయుఁ డయ్యెను. అకారణముగ సంపదకొఱకై పోరాడు కులపాంసనులగు రాజులు వేఱు. ఇట్లు పోవఁబోవఁ గృష్ణాతటము సమీపించుడు నచ్చటచ్చట శత్రుభటులు యుద్ధసన్నద్ధులై యుపశమించుచున్న యాతనిచిత్తమును గ్రోధావిలముఁ జేయుచువచ్చిరి. పిదపఁ జాళుక్యధురంధరుండును రక్తనదీప్రవాహమునం దీఁదులాట నభిలషించుచున్న మదస్తంబేరమము నెక్కి యేచోటఁ గృష్ణవేణీనది ప్రతిపదమునందు సుడివడుచున్న సుడిగుండముల యందుఁ బడి తిరుగు శత్రుభటకళేబరములచే సంకటమ్ముఁ జెందఁబోవునో యాచోటికిఁ

బోయి యానదియొడ్డున నివసించి తమ్ముని బతిమాలుటకుం దగినసామోపాయము లాలోచించుచు నందులకై మిగులఁ గష్టపడుచుండినను నా దుర్మార్గుఁ డన్న గారి సాంత్వవచనములను బరిగ్రహింపఁ డాయెను. దౌర్భాగ్యదశ రాఁబోవు సమయమ్మున బుద్ధి నిరంకుశముగాఁ బ్రవర్తించునుగదా!

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవి విరచితం బగు విక్రమాంకదేవచరిత్రం బనుమహాకావ్యంబునఁ జతుర్దశసర్గము.

పంచదశసర్గము

భుజబలమను నేనుఁగునకు డిండిమంబును, సమరోత్సాహమను నెమిలికి వారిదంబునునగు రణదుందుభి కుంతలభర్త విజయమును సూచించుచు మ్రోయ సాగెను. విజయోత్సుకలగు వీరసుందరులచే నలంకరింపఁబడిన చతుష్కములు గల భటులందఱు రాజమార్గావలోకనముచే రెండింతల పౌరుషము వహించిరి. రణదుందుభియను మేఘగర్జితము వినఁబడినవెంటనే సుభటశ్రేణి యను విదూరభూమియందుఁ దలతలలాడు కత్తులను రత్నాంకురములు మొలవఁ దొడఁగె. కొందఱు వీరభటుల పిడికెళ్లద్భుతరాగనిర్భరంబులై యసిలతలను గ్రహించుచుండ మఱికొందఱు భటుల ముష్టులును దాదృశంబులయి యసిలతా సమానంబులగు సమరసుందరీకబరీభారముల నలంకరింపసాగెను. మదగర్వితు లగు యోధులచేనిండిన యేనికలమీఁది యంబారులు చూచుచుండఁగనే చిలుకలు లేని పంజరములు కాసాగెను. ఒక భటుఁడు భార్యచే నొసంగఁబడిన తాంబూలవీటికాదళన మొనర్చుచు యుద్ధకుతూహలంబున రిపుదంతిఘటాఖండన మును దృణముగాఁ దలపోసికొనియెను. ముళ్లవంటి రత్నాంకురములచేఁ దాఁటుముచేయఁబడిన కిరీటములోఁగూడఁ దెగిపడియున్న రిపుశిరఃకరంకములమీఁద నడచుటకు నాడములు కట్టిన డెక్కలు కలవియగుటంజేసియే తురంగములు సమర్థములైనవి. రణలంపటములైన యేనుఁగులు వేలకొలఁది గుజ్జములును నానేక

భటులునుగల తద్బలము సంక్షోభముఁజెందిన పయోనిధితోడి సామ్యమును వహించెను. రాజమందిరములం దున్న యేనుఁగులు తుండములచే జలబిందువులు చిమ్ముచుఁ దనయొడయని జయలక్ష్మిని బువ్వులచేఁ బూజించుచున్నట్లగపడెను. కుంతలేంద్రుండును విజయశ్రీసమాలింగనముంగోరుచు మాటిమాటి కదరుచున్న బుజముపైఁ దమ్మిపువ్వుదండ లర్పించిన పగిది దృష్టినిలిపి పులకాంకురకంటకములచే నిండియున్నను రాగాంధత్వముచేఁ దెలియకుండ దృఢాలింగనకౌతుకమున మీఁదఁబడు వీరలక్ష్మి నాదరించుచు, శత్రురాజముఖపంకజములు వాఁడిపోవుటకు ధరించిన తుహినముంబోలె ముఖస్థితతాంబూలకర్పూరపరాగపాండురంబగు చిఱునవ్వుఁ దొలఁకించుచు, ముఱుగులమీఁది రత్నదర్పణములయందుఁ బ్రతిఫలించిన నిజాకృతినే శత్రుక్షయముఁ గావించుటకై తనకు బాసటవచ్చిన హరినిగా భావించుచు, మంచిగంధము పూయఁబడిన తనశరీరముచే జనలోచనంబులకుఁ బండువుగావించుచు, మంగళమాక్తికాక్షతలు చేత ధరించి పదాఱుకళలచే నిండినచంద్రునివలె మదవారణమందయానంబునఁ బటకుటీరమునుండి పూజితంబగు దంతిపై నెక్కి మంగళతూర్యధ్వనులతోఁగూడ యుద్ధమునకు బయలువెడలెను. ఉదయాద్రి నధిష్ఠించిన భాస్కరునిపగిది భద్రగజము నెక్కిన యా నేలఱేనిమీఁదఁ దరుణీజనసహస్రలోచనములు పడుటంజేసి యక్కాలంబున నమ్మహారాజైరావతముమీఁద నున్న పురందరునిం బురణించెను. యుద్ధము సమీపించినదని సంశయడోలిక నూఁగులాడుచున్న యా రాజేంద్రునింగరీంద్రము కరాస్ఫాలనంబున స్థిరాశకలవానింగా నొనరించెను. మఱియు నాజయకుంజరము తమ్మిపూఱేకు డాలుకలిగి మదవారిపూరితములగు పదచిహ్నములచేఁ బాశ్రితవజయశ్రీ భావితాపశాంతికై తటాక మొండు సిద్ధముగావించుచున్నట్లగపడెను. మఱియు రిపువారణడిండిమారావము వినఁబడకుండ మదపానముఁ గావించి జుంజుమ్మని నాదము సేయు తుమ్మెదలఁ గరాస్ఫాలనంబున నివారించుచున్నదియుంబోలెఁ దొండమాడించుచున్న పట్టపుటేనుఁగు జయసూచకములగు చైదములకు సంతసించుచు వీరరసస్థాయిభావ మంకురించుటం జేసి పల్లవితంబగుచిత్తంబులతో నీరేడులోకంబులకు నచ్చెరువు పుట్టించు సాహసంబున రణరంగములోనికిం దిగిన యా కుంతలేంద్రునకుఁ బ్రణయవతియగు విలాసిని పడుకటింటిలోనికిం బ్రవేశించునాఁటి యానంద మావిర్భవించెను.

ఇప్పగిది రణరంగంబునం బ్రమోదంబుతోఁ గొంతతడవు నడచి తూర్యారావముచే దిక్కులు ప్రతిక్రియింపఁ జేయుచున్న మార్తురబలగంబుం గనుంగొని

మహోదకమందు జనించిన నాచువలెఁ బైపైముసురు తుమ్మెదద్రిమ్మరీఁడుల మేనికాంతిచేఁ జీఁకటిపడిన ప్రదేశమును బ్రకాశింపఁజేయుటకై దంతములచే వెన్నెలకాయించుచు, మత్తతంజేసి యరమూసిన కన్నుదోయితో, మదపూరము చే బురదపడ్డ ప్రదేశమునం బతన భీతిచేతంబోలెఁ బదవిన్యాసము మందమందముగాఁ గావించుచు, సరోవరంబులం దిచ్చ వచ్చినరీతి నీఁదులాడునప్పు డరవిందములను ద్రుంపి యందున్న సిరి నపహరించినవో యన సిరిచేఁ గలకలలాడుచు, పఙ్క్రీడఁ గావించుతఱిఁ గొండకాల్వలనీరు తలమీఁదఁబడినదేమో లేకున్న నింతమదస్రావ మెక్కడిది యని జను లనుకొనునట్లు ధారాపాతముగా మదము స్రవించుచుఁ, జెవులకుంగట్టిన చంద్రునింబోలు ముత్తెపుఁజిప్పలను మదనదీతటంబునం దిరుగు రాయంచలుగా నూహింపంజేయుచు, యుద్ధసన్నద్ధములైయున్న వేలకొలఁది మత్తదంతావళంబుల నారసి యీ దిక్కుమాలిన భూమి సముద్రమును జుట్టవెట్టుకొని మాగతికిఁ బ్రతిబంధక మాచరించుచున్నదను కోపంబునంబోలెఁ గవికను గణకణకొలుకుచు, నడుమనడుమ నిలుచుట కీపుడమి యాధారమగుచుండుటచేతఁ గదా రవిహయంబులు మనలనవ్వుచున్నవను మాత్సర్యంబునంబోలెఁ బరువెత్తునపు డడుగులు నేలమోపుట తెలియనీకుండఁ బరువెత్తుచు, వైదూర్యనిభంబగు నభంబునం దిరుగు దివాకరతురంగంబులంగాంచి తాము నట్టివికాఁదలంచి పచ్చనిపచ్చికపట్లు గలప్రదేశముల నాకాశభ్రమచే సంచరించుచు. ముఖమునుండి వెడలు నురుఁగుఁ జూచి కుమారభ్రాంతిచేఁ బాల్కడలి ముద్దువెట్టుకొనుచున్నదాయని జనులచే నుత్ప్రేక్షింపఁబడుచు, వైరికుట్టిములందు డెక్కలతాఁకుచేఁ బొడము వహ్నికణంబులు నడుమనడుమఁ గొన్నిప్రదేశములయందే కన్పడఁజేయుచున్న తురంగమముల సౌరు విలోకించుచుఁ, బరవీరప్రహారచూర్ణితములగు నెముకల చూర్ణమునుంబోలె [illegible] మంచిగందపుఁబూఁత దనరారువారును, భుజద్వయంబుచేతనే యాహవమహార్ణవము దాఁటువారును, బెక్కుమంది విపక్షభటులను మర్దించుతఱిఁ గలిగిన శస్త్రవ్రణముల సంబంధులగు గోతులచే నిండిన శరీరము నిండ వీరరససమాశ్రయణముఁ దెలుపువారును నగు ద్విపద్బలముంజూచి పరాభవము కలుగునేమో యని భయముఁజెందియు మరల ధైర్యము డెందమునం గుదురుకొల్పుకొని తనసేవలను బురికొల్పుఁడు నిరుతెగల ఘోరయుద్ధ మారబ్ధమాయెను. ఉయ్యెలవలె నూఁగు విలద్వయదండాదిసాధనంబులు గొని సమరద్రుమమునుండి వీరభటమూర్ధంబులను ఫలములు రాలఁగొట్టఁదొడంగిరి. శత్రువుని చేతి శక్తిదెబ్బపడిన యొక భటునకు [illegible]ముతో [illegible]గాఁ

గన్గవయి నెత్తిఁబాఱెను. మఱియొకభటుఁడు తనచేయి యల్లల్లాడుచున్నను మరల రక్తముచే నదుకుకొనుటంజేసి జయాశను వదలఁడాయెను. తెగిపడిన రత్నముకుటంబులయందు పరమార్థామిషభ్రమచే శకుంతములు చంచూపుటములు పుండుపడునట్లు పొడువసాగినవి.

ఇట్లు క్రమముగాఁ బోరు ఘోరమగుడు మార్గముల నరికట్టుచు రక్తప్రవాహములు ప్రవహింప భటుల కొండొరులను దాఁకుటకై కొంతకొంతతడవు కాఁజొచ్చెను. వాక్కులు గుణవాదమును వర్ణించుచున్నను దృష్టులు స్మితసందిగ్ధవిరోధములగుచున్నను గరవాలములయందుమాత్రము వీరరసము దొరలుచుండెను. తెగి క్రిందదొరలు మానవంతుల శిరములమీఁదఁ బదాతులు నడచుట మాత్రము చూచువారికి మిగుల దుస్సహముగాఁ గన్పడఁజొచ్చెను. నేలఁబడియుఁ బగవానిమీఁదఁ బ్రసరింపఁజేసిన దృష్టిమరల్పకుండుట శిరలూనంబులగు శిరంబులయందొక మహాద్భుతంబుగాఁ గన్పడఁదొడఁగెను. కత్తులరాపిడివలన జనించిన వహ్నికణంబులు రణాంగణంబునం బిశాచకాంతలకు నంజుడు వంటకము వండుకొనుటకుపయోగించెను. గజకుంభములనుండి క్రిందరాలుచున్న ముత్యములు నక్షత్రములు క్షీణించుచున్నవనియు జయభాస్కరుఁ డింక నుదయించుచున్నాఁడనియు సూచింపఁదొడఁగినవి. హృదయములయందు శరములు గ్రుచ్చుకొని కరికుంభములయందే మూర్ఛపడిన మానవంతులకుఁ గరికర్ణవ్యజనానిలంబులు కొంచెము సేదదీర్చుచు నుపకారముఁ జేయఁజొచ్చినవి. ప్రతిపక్షగజపరిధావనంబున క్షుభితంబై పరుగిడు దంతావళంబు నింకొక కరిగాని తురంగముగాని భటుఁడుగాని మరలింపఁజాలకపోయిరి. చాళుక్యనరేంద్రుండును గండస్థలములయందలి పులకాంకురములు రణోత్సాహమును సూచింప మత్తగజేంద్రము నెక్కి రణలీలాసరసియందలి రిపుకీర్తిసరోజములను ముకుళింపఁజేయుచుఁ, గరిమేఘపటలంబులు దొలఁగించుచుఁ దనయద్భుతరాజహంసత్వమును బ్రకటించెను. మఱియు నమ్మహారాజు శాత్రవకీర్తికల్పద్రుమమును దనభుజబలంబుచే నట్టిట్టుఁ గదలించుటచే రాలిన పుష్పములో యన డొల్లనేసిన కరికుంభములనుండి ముత్యములు రాలసాగెను. మొదటఁ గరికుంభములు దిగనఱకియుఁ బిదప నరిప్రమదాఘనపీవరస్తనంబుల కుపమానకోటియని స్మరణవచ్చుటంజేసి నిర్భ్రాంతపడఁజొచ్చెను. తానెక్కిన గజశిరంబుమీఁదఁ బడు విరోధిశరంబులను జరణంబుచే మరలించుచుఁ, దత్క్రియాపరిదృష్టాంతరాత్ములగు దేవతలు కురియు పుష్పవర్షముచేఁ దడియుచుఁ, గరటిధ్వజంబులమీఁదఁ బడు ప్రతివీరశరావళిని జయకీలకమాలికఁగాఁ దలపోయుచుఁ, గత్తిచేతను శరముల

చేతను దోమరములచేతను గుంజరధావనములచేతను నొక్కఁడయ్యు వేయిమంది పెట్టునాఁ బోరుచు, సహస్రకరునింబోలె దుర్నిరీక్షుఁడై యవిచ్ఛిన్నంబు లగు నాధోరణశిరంబులచే భూమియుఁ, గీర్తిచే నాకాశంబును నిండించుచుఁ, బలాయమానంబులగు నరికరులకు దిగ్గజంబులు శరణంబులు కాకుండుటకై యవి కన్నడకుండుటకుంబోలె బాణములచే దిగంతములు మూయుచు, రిపుశరఘట్టితంబగు కవచంబునుండి వెడలు వహ్నికణంబులచే సమరసముద్రము నింకింపఁజేయు బడబాగ్నియను తలంపు వైరులకుం గలుగఁజేయుచుఁ, దనయేనిక కాళ్లచేఁబడిపోయిన పగఱతలలు దూరముగాఁ జిమ్మించుచు నాకుంతలేంద్రుండు రణభూమియందు నిశ్శంకముగాఁ దిరిగెను. శరవర్షమును గురిపించు నాపుడమిఱేని యెదుట క్షణమేని నిలువఁబడుట కొక్కఁడును సమర్థుఁడు కాకపోయెను. విపక్షబల మంతయుఁ ద్రుటికాలములోఁ బీనుంగుపెంటలు చేసిన యా చాలుక్య భూపాలుని శరీరంబున దేవవిముక్తంబులగుపుష్పంబులతోపాటు మరల శత్రుశిలీముఖములుగూడ పడెను. ఒక్కఁడు పెక్కుమందిభటులను గడతేర్చెననుట యెవ్వరికి వర్ణనాస్పదము కాదు! సమరాంగణరంగభూమియందాటలాడు కబంధనర్తకులంజూచి భయపడ్డదియుం బోలె విజయలక్ష్మి బలవంతమగు విక్రమాదిత్య భూపాలు భుజము నాశ్రయించెను. పిదపఁ గుంతలాధిపతియుఁ గవచముందును భుజములందును గుచ్చుకొనినబాణంబులను జిఱునవ్వు నవ్వుకొనుచుఁ గమలప్రతిమానం బగు పాణిచే నూడఁదీసికొనెను. తలపాగమీఁదఁ దగుల్కొనిన యమ్ములభారమ్మున వంగిన యాభూపురందరుని శిరంబు సంగరలక్ష్మికి నమస్కరించుచున్నట్లగపడెను. శోణితబిందుముద్రితంబులగు నతని బుజంబులు పాతులైనవైరుల శిరోముకుటంబులనుండి జాఱిన రత్నాంకురములచే దంతురితంబులుగాఁ గాన్పింపసాగెను. అచ్చటచ్చట నేనుఁగులమీఁదనున్న యాధోరణుల కళేబరంబులు విశిఖంబులచేఁ గీలితంబులగుటంజేసి యవి పరుగెత్తుచున్నను గ్రిందఁబడుటలేదు. 'నాథా! మూర్ఛామిషంబునఁ గనులు మూసికొంటివాయేమి? కైతవము వదలుము; ఇది యుపేక్షించుకాలము కాదు, నీవు సుభటుండవు, స్వామికిఁ బరాభవంబు రానీయకూడదు. స్వర్గలోకమునఁ బురుషులు దొరకక వేల్పులంజె లిచ్చటికే వచ్చుచున్నారు. ఈయుపాధిచేతనే నాయందు దయయుంచుము. నన్ను దిరస్కరింపకుము; శ్వాససమీరగోపనము చేయకుము. సురవారకాంతల ముఖచుంబనంబునం గాఁబోలు నీకిదే క్రొత్తపరిమళ ముప్పతిల్లుచున్నది. నాదురదృష్టవశంబున నీవీ యస్థైర్య మాశ్రయించితివి. అక్కటా!

నీస్వామి గృహంబునుండి సంపదలు లేచిపోవుచుండుటఁ జూచి యూరకుంటివా! నీవు నాయిల్లువిడిచి సురాంగనయింటికేగెదవా! స్మరాతురుఁడా! స్వామి నీయెడలఁ గనఁబఱచిన యితరదుర్లభంబగు సమ్మానము మఱచిపోయెదవా" యని బొమ్మబాఁదుకొనుచు నేడ్చు వీరవిలాసినుల కన్నీటిచే దుర్దినంబగు రణభూమిని విలోకించుచు, సమరాంబుధి యవలియొడ్డునకు దాఁటి శాత్రవుఁడు పలాయితుండాయె నను మాటవిని 'యకట! యీయపాత్రుఁడు కీర్తియుఁ బౌరుషమును గూడఁ బోఁగొట్టుకొనె'నని యాకుంతలేంద్రుఁడు వ్యథపడసాగెను. సహజసౌమ్యులకు దుర్మార్గులయందును గోపము చిరకాలస్థాయికాదు. కరితురగసమృద్ధమగు శాత్రవలక్ష్మి నంతఃపురకాంతలతోఁగూడఁ బరిగ్రహించి యా విక్రమాంకరాజదేవేంద్రుఁడు లలితగతియగు నేనుఁగు మీఁది సింహాసన మారోహించి జయపతాకావిరాజితమగు శత్రురాజధానిం బ్రవేశించి, కులకంటకుండగు ననుజుని నడవినడుమనుండి రప్పించి కారుణ్యముచే నెలుఁగు గద్గదపడునట్లు ప్రియసంభాషణంబుఁ గావించి యతని సంతోషపఱచి శిఖరములకు వ్రేలాడఁ గట్టిన ముత్యాలదండలను మిషంబున యశోగుచ్ఛంబులను గనఁబఱచుచున్న నిజరాజధానిం బ్రవేశించెను.

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువన మల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవి విరచితంబగు విక్రమాంకదేవ చరిత్రం బను మహాకావ్యంబునఁ బంచదశసర్గము.

షోడశసర్గము

కుంకుమపువ్వులను ముకుళింపఁ జేయుచుఁ, గ్రాంచాంగనల మదనార్తులఁ గావించుచు, నుత్తరవాయువులకు మిత్రమై, వియల్లావణ్య మపహరించి శరత్కాలాతపముచే వాఁడిపోయిన చక్కనిచుక్కలరాయని వంకరేకకు వల్లభంబై, స్మరభూపతికి సామంతరాజైన హేమంతరాజము పిదపఁ గన్పట్టుచుండెను. సౌభాగ్యగర్వముచేఁ బొగరుకొనిన శారదచంద్రుని సౌరంతయు నీరసింపఁజేసి

కాంతాముఖములకు సేవకునిగావించిన యీ హేమంతర్తువునందు రాత్రులింతకు
మున్ను తమనుండి కొంతయంశము నపహరించిన పగళ్లనుండి మరలఁ దమయంశ
మును దాము క్రమముగా లాగికొనసాగెను. అలకాపురీకాంతల యలకలను
గస్తూరికామకరీపత్త్రములకుఁ జుట్టములగు కపోలములయం దాడించుచుఁ గైలాస
వాయువులు మెల్లన వీవఁజొచ్చెను. భర్తలయందుఁ బ్రణయకోపముఁ జూపించు
టకుఁగాని ప్రణయము చూపించుటకుఁగాని కామినులకుఁ జాలినంతయవకాశ
మొసంగుచు దీర్ఘతరములైన త్రియామలు ప్రౌఢలగు చేడియలు పురుషుల
సంకోచపఱచినపగిది వాసరములను సంకోచపఱపఁదొడఁగినవి. నభఃకేదారము
నందుఁ గ్రొత్తగ మొలకలెత్తిన మంచువిత్తులవలెఁ దారకలు గనువిందు చేయ
సాగినవి. చలి మదిరాక్షుల సర్వాంగముల నాశ్రయించెను గాని కందర్పదర్పో
ష్మమునకు జడిసియో యనఁ గుచద్వయముపక్కకుఁ బోలేకపోయెను. జగత్త్ర
యము శీతాక్రాంతమైయున్న యకాలంబునను మన్మథతేజోభూములైన
కృశాంగుల కొన్ని యంగకంబులమాత్ర మద్భుతముగ వెట్ట విడువదాయెను.
కామినీజనులకు సంతతగాఢాలింగనకౌతుకము రాత్రులు కలిగించినవి. తమ
కుచంబులమీఁది కుంకుమపూఁతలకుఁ దుషారాదివాయువులవలని విస్ఫోటనము
కలుగకుండఁ గామినులు ముఖచంద్రుల నందుఁ గాపుంచిరి. చెఱకుపానకము
నందు పాలములును గడ్డకట్టిన పెరుఁగును గుంకుమచర్చయు హేమంతమునకు
జీవితప్రాయమయ్యెను. సాకు వైరియగు కఠోరకిరణున కిది ప్రణయస్థాన
మను కోపమునంబోలె మంచు పద్మలతలను సూర్యునిసమక్షమునందే మాడ్చెను.
కాలగతి తప్పినప్పుడు తేజోవంతులు మాత్ర మేమిచేయఁగలరు? వారకాంతల
చేతఁ గూడ నిష్కపటగాఢాలింగనముఁ జేయించు నీతుహినర్తువు క్రమక్రమాభి
వృద్ధి యగుడు విహారయోగ్యము లగు కొన్నిదినములయందు నీరదనీలంబగు కవచ
ముందొడుగుటం జేసి నల్లకల్వపువ్వు రేకులు కంకటముగాఁగల కుసుమాయుధుం
దిరస్కరించుచు, నాకంచుకముమీఁద ముత్యాలహారము నలంకరించుకొనుటంజేసి
మేఘములతోడను నక్షత్రములతోడను గూడుకొని క్రిందికి దిగివచ్చు విద్యా
ధరుని వ్యాద్యత్వ మనుకరించుచు, వెంటఁ జనుదెంచు చందలాపత్రిముఖు లగు
కామిను లుదారహారమణులయందుఁ బ్రతిఫలించుటంజేసి సపరిచ్ఛదలక్ష్మీవక్ష
స్కుఁడగు మురారిం దిరస్కరించుచు, అగ్గొమ్మన వ్రేలాడుచున్న స్థూలమౌక్తిక
హారంబు లనునెపంబునఁ దాను పిన్ననాఁటినుండియుఁ బెంచి పెద్దఁ జేసిన
కీర్తిద్రుమకుట్మలంబులను బ్రకటించుచు, నయనమనోహరం బగునీలాతపత్రముఁ

దాల్చుకతంబున లక్ష్మీకులమందిరంబు లగు నీలోత్పలంబుల దాఁపున వసించు
రాజహంసముం బురణించుచు, రెండువైపుల నురుఁగుముద్దలవంటి వింజామరలచే
వీవఁబడుచుండుటంజేసి సమస్తజగద్విజయముఁ గావించి దోర్యాగము సంపా
దించిన కీర్తిపుంజములచేఁ గొలువఁబడుచున్నవాఁడుం బోలె విరాజమానుం
డగుచు, సర్వదా ఖురద్వయ మాకాశముమీఁదికే ప్రసరింపఁజేయుటఁజేసి సూర్య
తురంగములపైఁ గలకోపమున వానిం దలదన్నుటకై ప్రయత్నించుచున్నదోయన
డిండీరవిపాండురం బగు దేహంబు కల్గుకతంబున మీఱు ఘర్మాతపంబుచే
వాఁడి నల్లఁబడితిరని సూర్యునిహరిదశ్వములను నవ్వుచున్నదో యనఁ దేజో
విశేషముచే సంతోషపెట్టఁబడిన మనంబుల సకాశంబున వేగము నార్జించి
నదోయనఁ దనరారుచు వాయువునైనఁ గుంటివానింగాఁ జేయఁదగిన యొక
యుత్తమాశ్వము నెక్కి మృగేంద్రగామియగు, చాళుక్యచక్రవర్తి మృగయావిహా
రమునకు బయలుదేఱెను. పల్యాణమణికాంతిపూరముచేఁ బూయఁబడిన యా
నరేంద్రుని హరీంద్రము సమరాంగణంబునఁ జిఱుకఁద్రొక్కిన యరిభూపాల
శిరఃకిరీటమాణిక్యరజస్వలమోయనఁ బ్రకాశించెను. మున్ముందు జనులదృష్టి
చిత్రలిఖితులఁబోలి కదలకుండు నశ్వవారులపై వ్రాలి పిదప దత్ప్లుతగతి
మండలంబులను సుడిగుండంబులనుబడి యటనుండి కదలలేకపోయెను. నడచు
చున్న మన్మథరాజధానియు విభ్రమపల్లవంబులకు లీలావనంబును శృంగార
రసంబునకుఁ బ్రతిష్ఠాకారణంబును నగు నంతఃపురమాతని వెన్నాడెను. వార
కామినులు భ్రూకార్ముకములయందుఁ గటాక్షబాణములను బూన్చికొని
గుఱ్ఱములనెక్కి వెంటవచ్చుచు దిగ్విజయము చేయఁబోవు ననంగమహారాజు
సేనవలెఁ బ్రకాశించిరి. మృగపోతములకుఁ గృతాంతదూతలును మృగయాలీలా
సరోవరంబునందలి మరాళంబులును హింసాదేవతకుఁ గ్రీఁగంటిచూపులును నగు
నమ్మహారాజు వేఁటకుక్కలు ముందునడువసాగినవి. ఇప్పగిది వెడలి ముల్లో
కంబు లొక్కసారి దాఁటవలెనని కుతూహలపడు గుఱ్ఱము నెక్కి కొంతదూరము
పోయినతరువాత నట్టిటు దిరుగు లేళ్లచే మనోహరంబు లగు వనాంతరంబులు
గనుంగొని యత్యంతప్రియలగు కొందఱుభార్యలతో నందుం బ్రవేశించిన యానృ
పతి కట్టెదుటఁ దఱుచైన నీలిగుడ్డరవికలవంటి యాకుగమిచే నర్కకిరణంబులు
సోఁకకుండఁజేయు గిరిస్థలంబులందుఁ, స్నేహితురాండ్రగు గృహిణులచే
ముద్దువెట్టుకొనఁబడుచున్న తుంగదుంపలతావిఁ దొలఁకు మొగంబులతోఁ గొండ
లంబోలియున్న సూకరమండలంబును వెనుకనున్న కాంతలకుం జూపించుచు

నొక్క బాణంబున నేనుఁగు గున్నవంటి మేను గల యొక యడవిపంది నేసి చంపెను. కొన్ని సూకరములు బాణము తగిలినవెంటనే నేలఁబడినవి. మఱి కొన్ని బాణములతో గుచ్చుకొనఁబడియే కొంతదూరము పరుగెత్తినవి. కొన్ని వరాహములు కఠోరశరపాతము వలనిభయమున విషమంబులగు గిరిస్థలముల యందుఁ దిరుగాడఁ జొచ్చినవి. చాళుక్యభూపాలుని శరము వరాహమును నేలపైఁ గూలవేయుటచేత దానిని బుడమియే మోయవలసివచ్చె; వరాహమే భూమిని మోయుచున్న దనుతొల్లింటి పెద్దలవాక్యమున కిది విపరీతమైనది. విలాసముకొఱకొక్క యడవిపందిని జెట్టునంటిపెట్టుకొని పోవునట్లు బాణాగ్రముచేఁ గీలించిన నయ్యది యాలానబద్ధమగు పిల్లయేనుఁగు సొరువహించెను. ఒకకుక్క బంగారుగొలుసుతోడనే పరుగెత్తి యడవిలోనికిం జొచ్చు పోత్రినిజూచి వెంటఁ బరుగెత్తుచు నాగొలుసు ముండ్లచెట్లకుఁ దగులుకొనుటచే నూడఁదీసికొనఁజాలక పరిష్కృతకార్యమునకు భంగమువచ్చెఁగదాయని బొయ్యిమని మొఱఁగసాగెను. ఒకలేడిచెలువ తనప్రియుఁడు రాజుబాణమున కగ్గమగుటఁ గాంచి తాను నెదుటికే పోయెను. శరక్షతబాధకంటెఁ బ్రియవిప్రయోగజ్వరమే యెక్కువది గదా! సప్తర్షిమండలసమీపమునకుఁ బోయి తదాశ్రమమృగముల మైత్రి మేని మనలని రాజు బాధింపఁడని తలఁచియోయనఁ గొన్ని లేళ్లు పైకెగురసాగినవి. ప్రయుక్తములైన యీ రాజబాణములవలనం బయోధరధారాభ్రమము కల దగుటచే మయూరము శరమునకు గుఱియై వచ్చి మోసపోయెను. విరహిణీజన దుస్సహమగు పయోదకాలము కేకావికలమై వారికి సుసహమగునట్లీ నరేంద్రుని పృషత్కంబు లరణ్యమంతయు మయూరశూన్యముం గావించెను. రఘురాజపుత్రుఁడు పూర్వము దశాననవిజయి యయ్యెను. ఈ కుంతలరాజపుత్రుఁడు పంచాననజేత యయ్యెఁ గావున మనమా రాముని యంశములో సగమంశము కలవాఁడని చెప్పుటకు సందియములేదు. తూణీరమునుండి తీసియుఁ జాపమునం దొడిగియు నప్పుడమిఱేఁడు లేటిచూలింతలపై గర్భాలసలగు ప్రమదలు స్మృతికి వచ్చుటంజేసియోయనఁ దూపులు విడువఁడాయెను. వేయిమాటలేల ? ఆ యరణ్యమంతయు వరాహవిప్రయుక్తముగాను, గేసరివికలముగాను, రంకుశూన్యముగాను గావించి యందు శిశిరలక్ష్మిచే సేవింపఁబడెను. కుంకుమపూఁతచే నులివెచ్చనగు కాంతలశరీరంబులును జవ్వనంపు వేఁడిని మధురంబులగు కుంభస్థలంబులును సకలకాముకయామికుండగు మదనున కాశిశిరరాత్రులయందు జీవితప్రాయంబు లయ్యెను. మంచిగందపుఁజెక్కనలి యంటించిన కుంపటుల

యందును, దెల్లసేలువులయందును, కృష్ణాగురుజ్వాలనధూమంబులందును త్రిలోకకాముకవిజయియగు మదనపరితాపము నివసించియుండెను. నలుగడల నెగడులంటించిన విలాసగృహంబులయందుఁ జుట్టును దూదిపఱుపులచేఁబరివేష్టింపఁబడిన శయ్యలపై వెచ్చవెచ్చని ప్రణయినీకుచమండలంబుల నాశ్రయించినవారి యెడల మాత్రము శిశిరఋతుగర్వము విఫలంబయ్యెను. వేఁటయలసటచేఁ దేలికపడిన శరీరముతో మన్మథార్తిఁ నిని విస్తరింపఁజేయు నీశిశిరరాత్రులందు కామినీసమాలింగనసుఖ మనుభవించుచుఁ గుంతళదేవేంద్రుండు సర్వర్తువులయందు శిశిరర్తువే ప్రధాన మయినదనియు సౌఖ్యప్రదమనియుఁ దలపోయుచు గౌరీదేవి విలాసమునకై యంటించిన యగురువత్తుల సెగచే నల్లఁబడి కంఠక్షోదముఁ గావించునను భయంబున శ్రీకంఠకంఠోరగంబులచేఁ గబళింపఁబడక నిరాటంకముగాఁ దెలిచిన శారదా గృహద్వారంబునుండి బయలుదేఱిన కైలాసవాయువులను గొనియాడుచు వితస్తానదీతీరమునందలి మంచుఁదుంపురులచే స్పృశింపఁబడి పయోష్ణినదిం బీడించుచుఁ జంద్రభాగాతరంగములయం దోలలాడుచు యమునానదీతరంగములచేఁ బవిత్రితంబులై గంగానది రెండుదరులయందు దేవదారుద్రుమంబులఁ గవల్చుచు వచ్చు తుహినగిరితటీకేళికారంబు లగుసమీరంబుల కుల్లాసంబుఁ జెందుచుఁ గుంతళదేవేంద్రుం డుదార లగుదారలతో శిశిరఋతుసుఖ మనుభవించి లీలాగారసుఖ మనుభవించుటకై నిజపురంబునకుఁ జనుదెంచెను. మహాభోగు లగు రాజేంద్రులకుఁ ద్రిటికాలమేని విలాసదరిద్రము రాదు కదా!

గద్య

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవివిరచితంబగు విక్రమాంకదేవచరిత్రంబను మహాకావ్యమున షోడశసర్గము.

సప్తదశసర్గము

ఇప్పగిది భూమియంతయు నిష్కంటకంబు గావించి విక్రమాంకనృపాలుండు యాచకులకు వేలకొలఁది సువర్ణము లీసాఁగెను. దీనజనుల యార్తి హరింపనిచోఁ దటిత్పల్లవచంచలంబు లగురాజులసంపదలు కాల్పనా! చాళుక్యవంశ

బున నెందఱెందరో మహారాజులు జన్మించిరి గాని యీమహారాజువంటి కీర్తి ప్రతిష్ఠ లార్జించినవా రొకరును గారు. ఇయ్యనఘుఁడు మానుషాపదలను హరించుటయే కాక దైవికాపత్తులను గూడ హరింపఁజాలెను. మనకు నీ రేవి యిచ్చుచున్నవో యాసముద్రములే యీనరాధిపతికి వశ్యములై యున్నవి, 'మనము సైతము వశ్యముల మైతిమా లెస్సగా నుండు'నని పయోదము లాకుంతళాధిపతి దేశమున యథోపయోగముగా వర్షింపఁ దొడంగెను. అతని ప్రజ లకాలమృత్యువునే యెఱుఁగరు. దుర్భిక్ష మనుమాటయే లేదు. వేయేల, ఈపుడమితేని రాజ్య మిక్ష్వాకురాజ్యమును మించి యుండెను. వేవెలుంగులదొర వేఁడి జనులను బాధింపక సర్వదా సుఖప్రదమై యుండెను. పక్వములైన ఫలములు పతన భీతిచేఁ బాండుతను దాల్చి పాదపంబులను భజించుచుండెను. వాయువులు శ్రమమాత్రాపనోదనంబుననే జనులను సంతసపఱుపఁజొచ్చెను. తలుపులు మూయకయే జనులు రాత్రులయందు సుఖముగా నిద్రించిరి. గవాక్షరంధ్రంబుల గుండఁ జంద్రకిరణములు తక్కఁ దస్కరాదులు ప్రవేశించుటయే లేదు. సంతత తూర్యనిస్వనంబులచే దెస లలక్ష్యదిక్కుంజరకంఠగర్జితము లొనర్పఁబడెను. ప్రతిపురంబున నుత్సవంబు ప్రబలెను. ధ్వజాంశుకంబులు దివంబు నిండి సూర్యుని గప్పిపుచ్చఁదొడంగె. ఇప్పగిది నిండువేడుకతోఁ బ్రజలడెందములకుఁ బండువుగఁ బుడమి శత్రుపృథివీపతుల మదాంధత్వ ముడిపిన తనభుజములకు మరలఁ బండువు జేయఁదలఁచుచునే యుండెను.

ఈరీతి నీరీతిగ రాజ్యమేలు నమ్మహారాజునకుఁ గ్రమముగా స్వసమాన భుజవిక్రమాదిగుణసంపన్నులగు కుమారులు వొడమి ప్రతిపచ్చంద్రులవలె వృద్ధిఁ జెందసాగిరి. అనన్యసామాన్యమగు పుణ్యము కలవారి మనోరథద్రుమములు నిర్యత్నముగనే ఫలింపఁగలవు. ఉన్నతములగు బంగారు కిటికీలయందు దాడుకొనుచున్న యామహారాజకుమారులు తమవిమానములని భ్రాంతిపడి యచటఁ బ్రవేశించిన విద్యాధరరాజబాలకులవలెఁ బ్రకాశించిరి. "నే నెన్ని పెండ్లిన కైనను ప్రాణసమమైనదాననే కాని యీరాజొకఁడుమాత్రము నన్ను గడ్డిపఱకఁగా భావించుచున్నాఁ"డని తననిర్వేదమును బ్రతియాచకునితోడను సువర్ణము చెప్పుకొనుచున్నదో యన వారికర్ణములనాశ్రయింపఁదొడఁగె. విక్రమాంకమహారాజుగా రిచ్చినబంగారు నగల ధగద్ధగలచే వెలుఁగుచున్న యాచకులయొద్దకు దారిద్ర్యము తగులఁబెట్టఁబడునేమోయను జంకునఁ జేరలేకపోయెను. 'మన సెత్తి మీఁద దేవాలయమున్నదికదా! ఇఁక నాజోలికి మహారాజు రాఁడు, వచ్చి

నన్ను ఖండములు గావించినచో దేవాలయము కూలును' అని బంగారుకొండ యా పృథ్వీపతి త్యాగియై యున్న దినములలో నిర్భయముగానే యుండెను. కలినాశనముకొఱకు భూగర్భమునుండి బైటకు వచ్చిన ధర్మదేవత బుజమోయన మిగుల నెత్తై ప్రాకార గోపురాదిమండితంబైన విష్ణ్వాలయ మొకటి యారాజమూర్ధన్యుని యకృత్రిమ దైవభక్తిని వెల్లడిచేయుచుండెను. ఆకసము నంటియున్న యాదేవాలయమునకు మరలించి తనరథమును దోలుటచే మింటిమానికమగు భాస్కరునకు నీశ్వరుని దాఁటెనని యపకీర్తి యొందును, గుఱ్ఱములకుఁ బరిశ్రమము గల్గుట యొందును లేకపోయెను. దనుజేంద్రవక్షోవిపాటనముఁ గావించుటకై కంఠీరవావతార మెత్తిన మహానుభావుఁ డాదేవళమందు వసించుటచేతనో యనఁ గలికాలకుంజర మచ్చట నుండక పాఱిపోయెను. దానిశిఖరము మీద నున్న పసిఁడి కుండలకుఁ జుట్టునున్న ముత్యాలదండలు వేవెలుంగులదొర వారువంబు లందు నీ రున్నదను నాసచే ముట్టులు వంచి త్రాగఁబోవుచోఁదగులుకొనిన నురుఁగుముద్దలవలెఁ దనరారుచుండును. అచటి కురువిందపు జాతి బొమ్మలనుండి వెలికిఁ గ్రమ్ము కాంతిమయూఖంబులు నృత్యము చేయు నాటవెలందుల యాటపాటలకు సంతోషబాష్పములు వదలుచున్నవో యనునట్లు ప్రకాశించుటంజేసి యవి సజీవప్రతిమలవలెఁ దనరారుచుండును. దానిముంగిలియందున్న లాసిక లుల్లోచములయందలి రత్నములఁ బ్రతిఫలించి యాకాశమున విహరించుటకుఁ జనుదెంచిన విద్యాధరరాజకన్యకలతీరుగా మదికి నానందము పొందుపఱచుచుండును. ఏతాదృశమగు ననేతాదృశప్రాభవమునఁ దనరారు నాకోవెలయం దారాజపురందరుఁడు నాలుగుదిక్కులకు వ్యాపించియున్న యొక గొప్ప కోనేరు త్రవ్వించెను. అనుపమశ్రీ గల యా సరసీరాజముతో గతశ్రీ యగు పాల్కడలి సాటి చెప్పుటకు నెవ్వరును సాహసింపరు. ఆకోవెలయం దున్న. పుండరీకాక్షుఁడు మున్ను తనపాదమునుండి గంగారూపముగా వదలిన నీరు దక్క నందు మిగిలి యున్న నీరంబు నిందు విడిచెనో యన నందలినీరు పరిశుభ్రముగా నుండును. 'ఈ విక్రమాంక దేవనృపాలుఁడు మిగులఁ ద్యాగి యనుమాట విని యాచించుటకై కుంభసంభవుఁ డెన్నఁడేని నిచ్చోటికి వచ్చెనా, కడలియంతయు నాపోశనముఁ గొన్నవాఁ డని యాతనికిఁ గలప్రతిష్ఠలను నే నడంపఁగలను' అని యాతటాకము సర్వదా చాటించుచున్నదో యనఁ దరంగమాలికలతో ఘూర్ణిల్లుచుండును. "భాగీరథీ! యేటికి క్షారపయోనిధిసంగమ మభిలషించి దుర్భగావ్రతముంబూనెదవు? నాతోడిపొత్తున కంగీక

రిప్పుము” అని తరంగహస్తములచే నాకాశగంగను బిలుచుచున్నదో యనునట్లు తనధారుత త్తటాకమునందలి నీరముఁ గ్రోలిన మొయిళ్లు వర్షించు జలబిందువుల పరిణామంబులగు ముత్యములు దాల్పనేర్చిన యేణవిలోచనలందఱుఁ బురాణముక్తాఫలము లనాదరభావముతో విసర్జించుచుందురు. ఆసరసీతీరంబుననే స్వర్గమునుండి కొంతభాగమును, సత్యలోకమునుండి కొంతభాగముం దెచ్చి యొక నూతనపురమును గల్పించెనో యనున ట్లొకపట్టణమును నిర్మించెను. తత్పూర్వవరంబునం దరుణులు సౌధావరోహణము సేయుతఱి రత్నభిత్తిక లూఁతకఱ్ఱ లందించుచున్నవో యన మయూఖదండంబులు సోపానముల మీఁదికిం బ్రసరింపఁ జేయుచుండును. చిత్రలిఖితంబులగు దంతావళంబుల యందు సత్యభ్రాంతింజేసి మాటిమాటికి సురదంతావళంబు దుముకుచుండుటంజేసి తత్పురీసౌధంబుల కౌన్నత్య మొకదోషముగాఁ బరిణమించెను. సూర్యుని వారువంబులకు నిరాలంబమగు దారిని నడుచుటవలన పరిశ్రమము తత్పురీచంద్రశాలాకుట్టిమంబులు లేనిచో నెట్లు తీఱును? ‘ఈరాజు నాతండ్రియంశమునఁ బొడమినవాఁడు, తత్పత్నియు మాయమ్మయంశంబునం జనించినది గదా! యింక నాకు భయ మేమి’ యనురీతిఁ బ్రవర్తించు మదనుని దుడుకు చెయ్దము లప్పురంబున నిరంకుశంబుగాఁ బ్రవర్తించుచుండును.

ఏతాదృశసంపత్సనాథుండగు నా విక్రమాంకదేవనృపాలుండు ప్రతిదినము నర్థులై వచ్చుయాచకులకు షోడశమహాదానమ్ములు గావించుచుండ దద్దానోదకపంకిలంబులగు తద్గృహాంగణంబులం గలిపురుషుండు పతనభీతిచేతం బోలెఁ జొచ్చియే యెఱుఁగఁడు. మిక్కిలి విలువగల సువర్ణరాసులయందు సైత మామహారాజు గడ్డిపఱకకంటెను లాఘవముఁ జూపించుచుండెను. కాని చందనపిండపాండురంబగు కీర్తియెడల మాత్రము పరమలోభియై యుండెను. సువర్ణత్యాగి యగు నీనరపతివలనఁ దనకేమియాపద మూఁడునో యని పైఁడికొండ భయపడి తన్నుఁజూచి బంగరుకొండ కాదనుకొనుటకై ప్రతిబింబితాకాశఫలంబునం దనయందలి నీలిమం గన్పఱచుచుండెను. వెయ్యేల, ప్రదానశీలుఁడగు నామహారాజు శాత్రవగృహంబు లన్నియు రిక్తంబులు గావించి యాచకులయిండ్లన్నియు ధనపూర్ణంబులు గావించెను. నిజముగా ధాత ‘దరిద్రుఁడగు’ నని వ్రాసిన యర్థిసముదాయమును గూడ భాగ్యవంతముం గావించి బ్రహ్మలిపినిగూడ నన్యథా చేయుటకుం దగిన వాఁడై యుండెను.

కుంతలేంద్రుం డిప్పగిది నిరంకుశుఁడై రాజ్యముం గావించుచుఁ, జోళరాజు మరల బలగర్వితుఁడై పుంఖీభవించి యుండెనని విని యాతని మద మడఁచుటకై సేనతో దాడివెడలెను. శ్రీని గాంచుటకుఁ బయోవార్ధిమథనంబును, నారదమహామునికిఁ గన్నులపండుగయు, దేవవేశ్యాంగనలకు మగలు దొరకు క్రయాపణంబునగు సమర మా యిరువురు రాజన్యులకుం బ్రవర్తిల్లెను. ఒక భటుఁడు తన శరీరమునందు గ్రుచ్చిన యేనుఁగు దంతమును దనకత్తితోఁ బెకలించికొని యారంధ్రంబునందు జీవితవినిర్గమనభయంబున నొక యయఃకీలకము బిగించుకొని మరల సంయుగంబునకుం డీకొనియెను. ఇంకొకభటుఁడు కత్తిచే నఱకఁబడి తనయంసంబునంద నిలిచియున్న తలను వామకరంబునం దిగఁద్రొచి పరువెత్తుచు నందఱకొనియాటకును బాత్రుఁడయ్యెను. వేఱొకభటుఁడు పగవానిచేఁ దన యెడఁద నాటింపఁబడిన కృపాణమును దనయినుపకత్తళంబు రాపిడిచే రిపుశరంబులవలనఁ బొడమిన యగ్నిపొగ యనుకొనియెనే కాని కత్తి యని యెఱుంగఁడాయె. ప్రత్యర్థిదంతిదంతము గ్రుచ్చుకొని పులకరించిన మొగముతోఁ దనరారు నింకొకయోధ మృణాళదండమున యశస్సుధారసము త్రాగుచున్నట్లు కన్పడెను. వేఱొకయోధుఁడు రిపుశరక్షతంబుల ముక్కముక్కలయిన యెముకలతోడనే మరల శత్రువుపై విజృంభించుట చూడఁ దపనమండలంబున సుఖప్రవేశార్థమై తన యస్థిపంజరంబును ముద్దఁజేసికొనుచున్నట్లగపడెను. అడుగడుగున రక్తపంక మంటుకొనుచున్న దినవాథమండలము సమరభూమిం బ్రవహించురక్తనదులలోఁ బ్రతిఫలింప నా ప్రతిబింబంబులు రక్తపాన మొనరించు రాక్షసాంగనలచేతి గిన్నెలవలెఁ దనరసాగెను. ఇంకొకవీరుఁడు ప్రవిష్టనారాచభారముచే శాత్రవునిం దలకడచుటకుం జాలక వెల్లనైన చూపుతోఁ దన భుజమువంకనే చూచుకొనసాగెను. ఒకయేనుఁగు శరక్షతిచే బద్దలయిన తన దంతద్వయమును దంతచతుష్టయముం బోలెఁ దాల్చుచు రాఁబోవు నమర్త్యభావము నిప్పుడే కన్పఱచుచున్నట్లగపడెను. "మేనకా! స్వయంవర పుష్పమాలికకే పువ్వులుచాలక విలువ యెక్కువయగు నీకాలంబున శిరీషకోమలంబులగు నీభుజంబులకుఁగూడఁ బుష్పాలంకార మేటికే! రంభా! మగలు కఱవు వచ్చినట్లు సర్వదా ప్రాఁతమగనితోనే క్రీడించెదవేలే! చాలుచాలు! సురాంగనాజన మంతయు నిట్టికాలంబునందుఁగూడ నీవిట్లున్నచో నీ ప్రాగల్భ్యమునకు లోపముఁ దెత్తురు. ఓసీ! తిలోత్తమా! మూర్ఛాముకుళితేక్షణులగు వీరినిప్పుడే విమానముమీఁద నెక్కించుకొంటివేమి? వీరికి మరల సంజ్ఞ వచ్చునేని సమరాంగణ

మున కుటికెదరు గాని నీకుఁ దక్కరు. ఓశశిరేఖా! యీభటుని యవ మర్యాద కనుఁగొంటివా! మొదట నాకు దొరకి యావాతాయనంబుగుండ నాశాతోదరిం గాంచి దానియొద్దకుఁ బో నెంచుచున్నాఁడు. ఓ హరిణీ! ఇతని మెడలో దండ నీవే ముందు వైచితివో నేనే ముందువైచితినో నిశ్చయింపఁ జాలక మన కిరువురకును వివాదమేటికి, కీసుందరుం డెవ్వతెను గోరిన నదియే యతని భార్య యగుట నిశ్చయించుకొందము. చూచితివా! హేమా! అది సౌభాగ్యమదమున వానిని గైవసము చేసికొనుచున్న, దీస్మరార్తుఁడగు భటుని జూచి తివా! పరాఙ్ముఖియై యున్న పిశాచాంగనం జేరి 'యిహిహి' యని మరల నీదెసకుఁ జనుదెంచుచున్నాఁడు. అహాహా! పరోపకారపారీణులలో నారదు నంతటి మహాత్ముఁడు లేఁడు. అతఁడు మనకుఁ గాముకక్షామము లేకుండ మహా యుద్ధములు కల్పించుచున్నాఁడు." అనుచు నచ్చర లందఱు శ్రవణామృత ముగాఁ బ్రశంసించుకొనసాగిరి.

ఇట్లు భటు లన్యోన్యము పోరాడఁ గుంతళదేవేంద్రుండును నిజభద్ర గజము నధిష్ఠించి శత్రుసైనికుల మొగము లన్నియు నారాచపరంపరలచేఁ గప్పి పుచ్చెను. ఆధోరణుల నేనుఁగులమీఁదనే కూల్చి యశ్వారుల నశ్వంబులమీఁ దనే పడఁద్రోచి పదాతులం బుడమిపైఁ గసిమసంగించి యెచటఁ జూచినఁ దన నామాంకితంబులగు శరంబులే కన్పడఁ జలుక్యవీరుం డరాతిబలమంతయు నిముసం బునకు రూపుమాపెను. ఇప్పగిది రణరంగంబున విజృంభించిన విక్రమాంక మహీపాలుని దాడి కోర్వలేక చోళాధిపతి పాఱిపోయెను. అదియు క్తమే. ఈ విక్రమాంకమహీపాలుని బారిఁబడినవారికిఁ బలాయనము గాని కారాగార వాసముఁ గాని తప్ప వేఱొకగతియే లేదుగదా! ఈపగిదిఁ జోళేంద్రుని రాజ్య లక్ష్మిని గ్రహించి యాకాంచీనగరంబునం గొన్నినాళ్ళు వినోదంబు లనుభవించి చతురంగబలభరితదిగంతరుండగు కుంతళదేవేంద్రుండు నిజరాజధానిం బ్రవే శించి సుఖంబుండె.

గద్య.

ఇది శ్రీ త్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్ట బిల్హణకవి విరచితం బగు విక్రమాంకదేవచరిత్రం బనుమహాకావ్యంబున సప్తదశసర్గము.

అష్టాదశసర్గము

కవిప్రశంస

నిరంకుశముగఁ దిరుగు కలికాలమత్తద్విపమున కంకుశంబులైన తరంగమాలికలచే మిగులఁ జెన్నొందు వితస్తానదిచేఁ జుట్టువారంబడియున్న ప్రవరపురమను బహుపురాణమగు పట్టన మొకండు కాశ్మీరదేశంబున నిందుమౌళి గౌరిం బెండ్లియాడినందులకు సాక్ష్యమిచ్చుచుండును. దానికి నలుప్రక్కల నున్న ద్రాక్షాలతారామముల యందలి ద్రాక్షారసము సమస్తలోకములవారికి నచ్చెరువు పుట్టింపఁగలిగినంతటి మాధుర్యము కలది. అది కడుపారఁ ద్రాగి సంతాపశాంతి జెందుచుండుటచేతఁ గాఁబోలు ఖరకిరణుండు జ్యేష్ఠాషాఢ మాసములయందుఁ గూడ రత్నశ్రేణీకిరణకలికాకోమలంబగు నంశుమాలిక వహించి యుండును. తొల్లి దర్పంబునఁ గైలాసశైలమును గేల నుయ్యేల లాడించి నవ్వువెన్నెల దశదిశలయందును వెదచల్లిన దశాస్యుఁడుఁ గూడ నచటి విప్రోత్తములు శాపమిత్తురని జడిసి పుష్పక మాదారినుండి నడిపింపక దూరముగాఁ దొలఁగిపోయెను. ఉత్తుంగములగు తత్పురీసౌధములయందలి వాతాయనంబులం గూర్చుండి శాస్త్రచర్చలును వ్యాఖ్యానములును గావించుచున్న సమస్తలోకదుర్లభులగు పండితులపై గీర్వాణులు బృహస్పతి లజ్జించు ననియెడి సందియమే లేకయున్నఁ బూవులవాన యేల కురిపింపరు? తత్సౌధశిఖరంబులు పొడవునందుఁ దమతో సాటి కాఁగల హిమవచ్ఛిఖరంబులను నిర్మలంబులగు తమకీర్తులచే ధవళితంబులు గావించి తెలుపునందును సామ్య మొసంగుచుండును. శారదాదేవి తనకు వాహనం బగుహంసిని మధుమతీనదీసైకతంబున విహారార్థ మునిచి సర్వదా తత్రత్యులగు పండితులకు విద్యారక్ష గావించుచుండును. కౌతుకములకు నిధియును, విద్యలకుఁ బుట్టినిల్లును నై, యనేక మహారాజుల గుణవర్ణనామృతంబున లోకుల కర్ణపుటంబులు నిండింపఁ గలిగిన మహాకవుల కాలవాలంబును నగు మా కాశ్మీరమునందలి విద్యామహిమను నేనేమి వర్ణింపఁగలను? స్త్రీలు సైతమందు జన్మభాషవలె సంస్కృతప్రాకృతభాషలు కూడ మాటలాడఁగలరు. తొల్లి మందరాద్రివలనఁ బాల్కడలిఁ ద్రచ్చినతఱి జన్మించిన యమృతప్రవాహమే కొంత యచటి కవీంద్రుల వాక్కులందును, గొంత యందలి కాంతల క్రిఁగంటి చూపుల యందును, మిగిలిన దంతయు నందున్న ద్రాక్షాఖండంబుల యందును నివసించిన దని నేఁ దలపోసెదను. సరస్వతీదేవి తన విద్యాధన మంతయు బ్రహ్మలోకమునుండి తీసికొనివచ్చి కలిపురుషుని దృష్టులకు గోచరము

గాని మాకాశ్మీరదేశమును విశ్వాసస్థానముగా నెంచి యందుండాఁచుకొని హిమవత్పర్వతమునందలి యొకానొక నిర్జనప్రదేశంబునఁ దపముఁ గావించుచున్నది. ఉభయతీరములయందలి మేడలమీఁదఁ గ్రీడించుతఱి మిథునముల కంఠంబులనుండి జాఱిపోయిన ముత్యాల హారములచేఁ గవచితంబై యున్న యచ్చటి వితస్తాప్రవంతి తారకితంబగు నాకాశంబునం బ్రవహించు మందాకినితోఁ బోల్పఁబడుచు స్నానక్రీడావ్యసనంబునం బడియున్న కామినుల కుంకుమపూఁత నాకర్షించి తన యంకమునం దిడుకొనుటయే కాక వారల యందనూఁదు చేతనో యన వీచీహస్తములచే ఘనశ్యామలంబులగు తచ్చికురంబులు లాగుచుండును. మఱియుఁ గాశ్మీరమునందలి భట్టారకమఠపురప్రాంతములయందలి యిందుముఖుల కటాక్షపరంపరలయం దేదేశమునందును లేని యొకానొక నిరుపమానమైన సంపద కలదు. త్రాసాకులహరిణీలోచనలోలంబు లగు తత్కటాక్షాంచలంబులం గాపున్న మదనునకే యొకానొక తఱి వారలపైఁ జాపలము కలుగుచుండును. ఆనాట నేప్రదేశమునందుఁ జూచినను ఝుమ్మని రొద సేయుచుఁ దిరుగు తుమ్మెద త్రిమ్మరీఁడులచే నల్లఁబాఱియున్న కేళీద్రుమంబులచేఁ గన్నులకుఁ బండువు సేయు నుద్యానవనములే కలవు. ఆదేశమునం దేయూరునందుఁ జూచినను హరక్రోధానలంబునం బడి భస్మమైన మదనుని గ్రీఁగంటి చూపులచే బ్రదికింపఁజేయఁజాలిన కాంతాలలామంబులే కలరు. లంకాపతిచేతఁ గదల్పఁబడినపుడు దూరముగఁ జెదరిపోయిన తన శిలాఫలకంబులకై వందురుచున్న కైలాసపర్వతము ముక్కంటి తత్తడిగిత్త కాలిడెక్కలు గుఱుతు లేక పోవుటచేతఁ దగవునకు డీకొనలేదు గాని యదియున్నచో స్ఫటికశిలాకుట్టితంబు లగు తద్గృహప్రాంగణంబులతో నేల తగవులాడకుండును! లంకానగరము నిష్కళంకమైనది కా, దలకాపురము యక్షగ్రస్తమైనది, మేరుపృష్ఠమందున్నను త్రిదశనగరి భయంపడుచునే యుండు నని గర్వముతో నాప్రవరపురము ప్రద్యుమ్నపర్వత మిషంబునఁ దలయెత్తి నవ్వుచుండును. ఎందు జన్మించిన ప్రకృతిసుభగంబగు కావ్యంబును గుంకుమంబును ఛాయోత్కర్షవలన జగములకు వల్లభంబును దుర్లభంబు నగుచున్నవో, దేనివలనఁ గాశ్మీరదేశంబునకుఁ బేరువచ్చెనో తాదృశం బగు ప్రవరపురమును వర్ణింప నెవరితరము! సరసంబులును మసృణంబులును లీలావంతంబులునగు భ్రూవిలాసంబులుగల యేకాంతల వీక్షితంబులను నేర్చుకొనుటకు రతీదేవికైనను యుగశతములు పట్టునో యట్టి యౌవనమధ్యస్థురాం డ్రగు నాండ్రు బంగారువంటి మెయినిగనిగలు చూపు

కన్నులకు మిఱుమిట్లుగొలుప గల్లుగల్లురను కాంచీనినాదంబులు వినువారి చెవులకు త్రాసంబు గలుగఁజేయఁ దిరుగుభాగ్య మా ప్రవరపురంబునకుఁ గాక యేపురంబునకుఁ గలదు! మంచిగందపునీటఁ గడిగిన చక్కనిజవరాండ్ర గండస్థలముల కన్నఁ దెల్ల నగు ద్రాక్షాఫలస్తబకంబులచేఁ గవచితంబులగు లతలచే నావరింపఁబడిన మండపములచేఁ జూడ నింపై యున్న యుపవనాంతరములవలన మఱింత కాంతంబులగు దేవాలయావరణప్రదేశంబులు సైతమందు దేవాలయావరణప్రదేశంబులవలెఁ గన్విందై యుండును. అన్యోన్యలహరీదోర్లతాబంధంబులం గౌఁగిలించుకొనిన వితస్తాసింధునదుల పుణ్యప్రదం బగు సంగమం బీ కాశ్మీరమునందే కలదు. ఈనదుల యుభయతటంబులందును హలధరునిచే నీయఁబడిన యగ్రహారము లిప్పటికిని గలిపురుషుఁడు చొరరాని దుర్గంబులై బ్రాహ్మణోత్తములచే ననుభవింపఁబడుచున్నవి. కేళీవాపిక లేని యుద్యానవనమును, బంచశరునకుఁ బూవుందూపు లొసఁగని దిగుడుబావియు, దీర్ఘికయందు జలక్రీడలాడని కాంతలును, గాంతాకటాక్షపాశంబులకు లోఁబడని పడుచువాండ్రు నాదేశంబున లేరు.

అట్టిదేశంబున కలంకారభూతం బగు నా ప్రవరపురంబున నొక విద్యామఠంబు కలదు. విశ్వబాంధవమగు దానికీర్తియు న్ఖ్యాతియు నిరుపమానమైనవి. అందలి కాంతల సౌందర్య మింతింత యని చెప్ప నలవికాదు. మన్మథుని వెంటఁబడి తఱుముచున్న యీశ్వరునిఁగూడఁ దన్మేఖలాకలకలారావంబు లాకర్షింపఁగలవు. అందు వితస్తానదీపయఃపాన మందఱికిని గృతయుగచర్యలు నేర్పుచుండును. ఏదేహికైనను దత్తీరమున మృతిఁ జెందినవెంటనే యితరశరీరముతోఁ పాటు త్రిదశాంగనాంకస్థలమే దొరకుచుండును. తన్నదీతీరంబున గోపురప్రాకారాదిమండితంబును వ్యోమాంగణతిలకితంబునగు గౌరీశ్వరుని గుడి యొకటి కలదు. అందు నాట్యముచేయుచుండు దేవపరిచారికలు మహాయోగుల గాత్రములను సైతము పులకసూత్రితములుగాఁ జేయఁగలరు. సంగ్రామభూపాలుఁడు గట్టించిన మఠముచే నలంకరింపఁబడిన చంద్రసీమ యను ప్రదేశ మొండు తన్నదీతీరంబుననే కన్నులపండువై యుండును. అనంతభూపాలకృతంబు లగు నగ్రహారంబులు కూడ వితస్తాకుచాగ్రహారంబులై యాదేశమునకు వన్నెఁ దెచ్చుచున్నవి. ఆయగ్రహారములయందు శాస్త్రచర్చావినోదముల నెల్లకాలము ముఖరితంబులగు వాతాయనంబులు కల కాష్ఠీల ద్విజాగారంబులు నేత్రోత్సవంబుఁ గావించుచుండు. ఉభయప్రహోషములయందు వ్రేల్చు నందలి విప్రుల హుతభుగ్ధూమధూమ్రంబు లగునుత్తమాంగములు చూచినంతనే కలిపురుషుఁడు భయ

మాన గజగజలాడుచుండును. ఆప్రవరపురంబున ననంతభూపతి భార్య కట్టించిన భూతేశ్వరాలయముప్రక్కను త్రిభువనమనోరంజనంబగు కంజాగారము కలదు. దాని విటంకములయందున్న పావురాకూఁతలు వినివినియే తత్పౌరకన్యకలును దాదృశంబులగు కంఠధ్వనులయందు నేర్పరులగుచున్నారు. మఱియును నందుఁ బ్రవరభూపతి కట్టించిన ప్రవరేశ్వరాలయము కలదు. అందుఁ బ్రవరభూపతి తపముఁ గావించి గుడి పగులంగొట్టికొని స్వర్గమునకుంబోయిన రంధ్ర మాయాలయంబున నిప్పటికిని గానంబడుచున్నది. దానిం జూచిన నెవ్వరికి సురపురారోహణంబునకు మతివోడమదు? ఆనగరంబున నాటకములాడు కాంతల యభినయకళాకౌశలముఁ జూచినచో రంభయు స్తంభభావముఁ జెందును; జిత్రరేఖకు రేఖయే యుండదు; ఊర్వశి గర్వ మంతయు విడుచును. అవ్వీటి యొడయని మేడలయొత్తును, నందంబును వర్ణింపఁ దరములుకావు. వానియందుఁ దిరుగు కాంత లనంతసౌందర్యవతులు; మన్మథుఁడా సౌధంబుల గవాక్షములయం దుండియే దేవకాంతలపైఁ బూవుందూపులు విడుచుచుండును. కుంకుమపూఁత పూసిన వెలందులచన్నులును, గస్తూరీపరిమళమును వెదఁజల్లు శాంకవపట్టంబులును, వితస్తానదినడుమ నోడలపైఁ గట్టఁబడిన స్నానావాసంబులును నందలి కాముకులకుఁ బ్రచురస్వర్గసౌఖ్యమును శిశిరఋతువునందు సైత మిడుచుండును. మంచుగడ్డలచే మూయఁబడిన వారికుంభంబులును సరసకదళీకోమలంబులగు పడంతుల మేనులును, హిమాశిలాశీతలంబులగు స్థలంబులును సర్వసాధారణంబులై యప్పురంబున భీష్మంబగు గ్రీష్మంబు నణంపఁజాలినవై యుండును. ఏతాదృశంబగు నగరంబును సత్యము త్యాగము మున్నగు సమస్తసద్గుణంబులకును సకలసంపదలకును నివాసంబగు ననంతదేవుండను నృపాలుండు పాలించుచుండెను. వైరిస్తంబేరమసముదయంబుల కగమ్యంబైన తన ధారాప్రవాహతరంగపరంపరలపైఁ గీర్తిహంసిని విహరింపఁజేయుచున్న యతనికృపాణము శకపరిబృఢప్రౌఢాంగనల నేడిపించి, దరద్దేశాధిపతి దర్పం బంతయు విగళితంబుఁ గావించి, యస్పృశ్యులను మఱికొందఱు రాజులను స్పృశించినపాపమును బాపుకొనుటకుం బోలె గంగాజలంబులం బ్రక్షాళితంబై యంతటినుండి తన హింసావ్యాపారమును వదలెను. అలకాపురీగోపురములమీఁదికిఁ గూడఁ దనకీర్తి నెక్కించుటకై చన్ననాఁ డాయనంతదేవుండు క్రౌంచాద్రియందున్న భార్గవవిదారితంబగు రంధ్రముం గని క్రీడాలవశబళితంబులగు దృష్టులను బాహుదండముమీఁదికిని, జండారావంబగు ధనుర్దండముమీఁదికినిఁ బ్రసరింపఁజేసెను. సిద్ధులు తటభూములయం దధి

ష్ఠింప సప్తర్షులు పితృతర్పణమునకై వదలిన నువ్వుగింజలతో నిండియున్న మానస సరసీతరంగజలశీకరంబుల నెవనికాంతలు శిరసా ధరించి త్రినయనవధూక్షాళితాంగంబులగు తత్తురంగములకు వన్నెఁ దెచ్చిరో యట్టి యనంతదేవుని చరిత్ర విచిత్రమని యెవరికిఁదోఁచదు! ఏకవీరుఁడగు నాభూపాలుఁ డేపూర్వమహారాజు చరిత్రమును సంతోషింపఁడయ్యె. సారగ్రాహియగు నతఁడు రఘురామ కథయందు సైతము శంకరగిరి నట్టిటు కదల్చిన రావణునిచేతు లిరువదింటి నర్ధచంద్రశరము తెగఁగొట్టలేదని మాత్రము మాత్సర్యముచే సూచించుచుండెను. ఆ పుడమి ఱేని యానతి చంపాసీమయందును, దార్వాభిసారమందును, ద్రిగర్తదేశమందును, భర్తులక్ష్మోణిభర్తభవనమునందును, నిరంకుశముగాఁ దిరుగుచుండెను. ప్రథితయశస్కుఁడగు నాభూపతికిఁ జంద్రునకుఁ జంద్రికవలె సుభట యను నామె ప్రథమభార్యయై విశేషఖ్యాతి సంపాదించెను. వైకుంఠోరస్థలజలధరోత్సంగ సౌదామినియగు లక్ష్మియు ననుపమంబగు నామె స్థితిని గాంచి యీ చుక యసూయఁ జెందెను. దయయు, క్షాంతియు, దాంతియు, దాక్షిణ్యము మున్నగు గుణముల కాలవాలమగు నా లలనామణి త్యాగక్రీడయందలి యియత్తామాత్రను నిర్ణయించుట కెవ్వఁడు సమర్థుఁడు? మగనికృపాణము క్షితితలగతయగు లక్ష్మినిఁ బాదదాసినిగాఁ జేయ నా దంపతుల పరిపాలనాకాలమునఁ దప్పువ్రాఁతల వ్రాయు కాయస్థులయింటఁగాని, చాటువాక్యముల సంతోషపఱచు విటులయింటఁగాని, ముఖస్తుతులుసేయు గాయకుల యింటఁగాని లక్ష్మినిలువక దేవాలయములయందును, ద్విజగురు గృహములయందును, గాఁపురముండి నిజచాపల్య దోషమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముఁ జేయించుకొనుచుండునట్లు స్థైర్యము వహించెను. స్త్రీయసద్గుణవ్రాతముచే మగని వశపఱచుకొనిన యాసుభటం జూచి యేరాజకాంతలు తమ యకౌశల్యమునకు విచారింపలేదు! కీర్తిచంద్రికచే జగమంతయు ముంచిన యా రాజపత్ని తన పేర నధిష్ఠానమధ్యంబున శోభాజ్యేష్ఠంబగు మఠమొకటి కట్టించి విద్యారసికులగు దేశికులకుఁ దగిన వసతులిచ్చి, నిల్పి, విద్యార్థులకు విద్యాదానములు చేయించెను. ధనాగారములన్నియు విద్వద్భోగ్యముఁ గావించెను. విప్రులందఱికిఁ దమకుఁ జాలినంత భూమి స్వాధీనపఱచుకొనుటకుం దగిన స్వాతంత్ర్యమొసఁగెను. లోకత్రయ గురువగు కామారాతికి శిఖరసముదాయక్షుణ్ణతారాపథంబగు నాలయం బొకటి కట్టించెను. ఆ దేవాలయమున నృత్యముసేయు వారాంగనల మొలనూలిరొదలచే నడుగంటిన ధనుష్టంకారముగల మదనుఁడు భవక్రోధపాత్రముమాత్రము కాఁడు. క్షత్రతేజోనిధా

నంబును లోహరదేశాధిపతియు నగు నాసుభటాదేవి యన్న క్షితిపతి యను నాతఁడు కలఁడు. సర్వవిద్యావిశారదుఁడగు నాక్షితిపతి మొగమున వాగ్దేవి లీలాతిలకతులితయై వక్షస్థిత యగు లక్ష్మి నడఁగఁద్రొక్కెను. అద్భుత పాండిత్యపరిణామము కల యాలోహరాధిపతి కర్కశమగు తర్కశాస్త్రంబుల రచించిన గ్రంథములయందలి వాగ్గుంభముల కే మహాకవి వాగ్గుంభములును సరిరావు. ఆరాజు పండితులయింటఁ బ్రవేశపెట్టిన లక్ష్మి గల్లుగల్లున మ్రోగుకాంతల మంజీరనినాదంబులచే నిప్పటికి నిద్రపోకున్నది. రాజపురీకాంతాకుచంబుల గండములనుండి జాఱు వందలకొలంది కన్నీటి కాల్వలచేఁ బంకిలంబులు గావించి తత్ప్రతాపమును గ్రీడాకబళముగా మెసంగిన యాసుభటాభ్రాత బాహువున కెదురు గానరాదాయెను. ఆ సుభటానంతదేవులకు బుణ్యవశమునఁ గరికరోచ్చండదోర్దండుఁడగు కలశభూపతి కుమారుఁడై యుద్ధరంగమునుండి పాఱిపోయిన శత్రుభూపతులసంపదను ద్విపమదమషీపంకలిప్తంబగు తన కృపాణ ఫలకంబునం దొరలించెను. తళతళలాడు తరవారులను నాచుగుత్తులచే శ్యామలంబులగు విపక్షపార్థివమూర్ధంబులను వదలి తదీయముఖాంభోజముఁ జూచినంతనే రాజ్యలక్ష్మి కీర్తిహంసావతంసయై యందుం బ్రవేశింపఁదొడంగెను. జైత్రయాత్రలందీ కలశభూపతి యచ్ఛోదసరస్తీరంబునకుం బోయి యింద్రాయుధమను వాఱుపము డెక్కతాఁకులచే నుట్టంకితంబులగు స్థలులయందుఁ జంద్రాపీడుని స్తుతించుపట్లఁ గాదంబరీపరిజనముసుగూడ మొగములు ముడిచికొని వాక్కులం దడఁబడునట్లు కావించెను. మఱియు, నుత్తరదిగ్యాత్రయందు లంకాపతి కరములచేఁ గదల్పఁబడిన నాఁటనుండియు నాఁటివఱకును నదురుగుండెలు చల్లాఱని ప్రమథగణములచే నిండియున్న కైలాసపర్వతమునందలి ముక్కంటి తత్తడి గిత్త కాలిడెక్కలచే నలఁగియున్న రజతభస్మంబునకు నమస్కరించి యలకాపురమునుండి బంగారురంగుగల యక్షకన్యలఁ గొందఱం దోడ్కొని పూర్వమానసమునుండి తీసికొనివచ్చిన బంగరు తమ్మిపూవుం దీఁగెలను హరశిరస్స్రస్తయగు గంగానదితో సంగమించిన యుత్తరమానసమున నాటెను. శస్త్రములయందును శాస్త్రములయందును బ్రతిష్ఠవహించిన యీకలశభూపతికి లక్ష్మి యొర్తును, వాగ్దేవతయొర్తును నిరువురు భార్యలుండిరనుమాట జగద్విదితమే కావున నది నే వక్కాణింప నక్కఱలేదు, గాని యభినవాంభోదనీలాతపత్రయు శ్వేతచ్ఛత్రాయమానసితకీర్తిచంద్రికయునగు నింకొకర్తుకూడఁ దదీయముఖచంద్రుని భజించెను. జయాపీడతుల్యప్రభావుండగు నాథరావతి పవనవేగంబులగు నశ్వంబులతో వాలు

కాసముద్రము దాఁటి స్త్రీరాజ్యమును జయించెనుగాని, రఘుపతి తాటకను వధించెననుకథ చదివియు సిగ్గుపడుచుండెడి యా యేకవీరుఁడు స్త్రీరాజ్యజేత యను కొనియాటనుమాత్రము సహింపఁడయ్యెను. సేవకొలువు వచ్చినప్పుడు కుబేరుఁడు కానుకగాఁ దెచ్చిన యొంటిపేట ముత్యాలదండను హర్షదేవుని తల్లి యగు దేవికుచతటంబునం జూచి సంతసించి యాధనపతి కేదియో యొక మహోపకారముఁ గావింపనెంచి మున్నే రఘుపతి పుష్పకముఁ దెచ్చి కుబేరున కిచ్చెఁగదా యని చింతించెను. పెక్కుమంది రాజులమస్తకంబులు ద్రుంచిన తన కృపాణమును సానపెట్టుకొనవలసివచ్చినపుడు మున్ను కైలాసగిరిని పెకలించియు మరల మరల విడిచివచ్చితిని గదా యని యేదశవదనుఁడు ఖేదపడియెనో వానితలలు పదియు నేరామభద్రుఁడు ఖండించెనో యామహాత్ముఁడుఁ గూడఁ గలశభూపతి యౌపమ్యము వహించుటకై సిగ్గుపడును. తొల్లి పర్వత మొకటి తనవుగఁడగు సముద్రము మథించెనను కోపమునఁ బర్వతముల కన్నింటికిని మూలోన్మూలనంబుఁ గావించు చంద్రభాగానది నేభూపాలుఁడు నేవాచక్రక్షపితసలిలను గావించి స్థలప్రాయనుగాఁ జేసెనో యా కాశ్మీరక్షితికుముదినీచంద్రముఁ డగు కలశధరాఖండలుండు భాస్కరుని నీలతురంగమంబు లిప్పటికి నేసూర్యపుత్రి మిగిలినతరంగము లవిభ్రాంతిఁ గలుగఁజేయుచున్నవో, పుడమివెలందుక జాఱవిడిచిన తలవెండ్రుకలవంటి యా కాళిందిని గూడ సర్వభూభువనజేతయగు నీభూనేత సేనాసమూహమే యాచమనము గావించెను. మఱియుఁ బార్థబాణాభిఘాతమున వెడలిన క్షత్రియక్షతజప్రవాహమునఁ గర్ణభ్రష్ట మగు దుర్యోధనయశఃకర్ణపత్రము మునిఁగిపోయినప్రదేశ మగు కురుక్షేత్రమును గూడ జయించెను. ఏతాదృశపరాక్రమశాలియగు కలశభూపతికిఁ బ్రథమపుత్రుండును హర్షాదిత్యుని కన్న నధిక మగు కవితావాగ్విలాసముఁ గలహర్షదేవుఁడు శత్రురాజమకుటశిరోరత్నకషణంబునం గుంఠధారం బగుకృపాణంబుం దనకనకవలయంబున మెఱుఁగిడి పదును పెట్టుకొనుచు రాజ్యమేలెను. అపూర్వ మగుపదపరిణామంబును, దివ్య మగు వాక్చమత్కారమును, జక్కని చర్పయు మున్నగు సమస్తలక్షణములతోఁ గూడియున్న యీహర్షదేవుని జగత్ప్రఖ్యాతమగు కవిత్వము నాస్వాదించినవారికి శర్కరయు సికతాకర్కశ యనుటకు సందియములేదు. గురువ్యసని యగు నీ కవిరాజుచే నొక్కసారి చూడఁబడి యుత్కంఠపడు తరుణులు మూర్ఛాపరవశురాండ్రయి బాష్పకంపంబునంబడి దొరలువా రెందరెందఱో కలరు. వారి గండంబులయందలి పాండిమ మేమని వర్ణింతును! వారిచెవులందుఁ దెలితాటి

శమ్మ లానలు వెట్టుకొనియున్న వనిఁగాని లోకు లున్నవని తలంపరు, నమ్మరు. ఆహర్ష దేవున ఉత్కర్ష దేవుఁడను తమ్ముఁడు కలఁడు. ఆతని ప్రతాపాది గుణముల విన్న మేనులు పులకరింపనివా రుండరు. అయ్యనఘుని భుజాదండమునం దున్నన్నినాళ్లును భూమికి మ్లేచ్ఛభూపతుల గుఱ్ఱముల డెక్కలతాఁకుడువలనఁ గలిగిన పరాగమే దుర్లభమయ్యెను. ఆ కలశభూపతికిఁ బ్రతాపశాలియు, నయనాభిరాముండునగు విజయమల్లుఁడను నింకొక కుమారుఁడుండెను. నూతన దంతకాంతులచేఁ బూలమాలిక గట్టఁబడినట్లున్న యతని ముఖాంగణమున వాగ్దేవత ప్రవేశించి నివాసముఁ గావించెను. నిత్యాభ్యాసమువలనఁ బరిపక్వమైన నేర్పుగల విధాత సృజించిన తదీయశరీరలావణ్యముం గాంచినచో నాధాతకే మిగుల నచ్చెరువు పుట్టకమానదు. ప్రౌఢాంగన లందఱికిని దర్శనేచ్ఛ పొడమించుచున్న యావిజయమల్లుని సౌందర్యమునందే చెఱకువిల్లు సారించుచుఁ బంచబాణుఁడు కాపుండెను.

ఆ ప్రవరపురమునకు రెండు క్రోసులనరదూరమున జయవన మను నొక వనము కలదు. దానియందుఁ దక్షకకుండమను నమలసలిలంబగు నొక కుండము కలదు. దానినే ధర్మధ్వంసముఁ గావించు కలిపురుషుని శిరచ్ఛేదము గావించుటకుం బ్రయోగించిన చక్రముగా జను లెన్నుచుందురు. ఆ జయవనప్రాంతమున ఖోనముఖమను నూరున్నది. బహుయూపస్తంభవిరాజితంబగు నా గ్రామంబున వానింజూచి కలిద్విపము తన్నుంగట్టివేయుటకుం బాఁతిన యాలానములని భ్రమసి యెన్నఁడును జొరదు. అద్భుతకథానిధానమయిన యాయూరి విభవ మేమని వర్ణింతును! ముక్కంటిమామయగు కొండ కౌఁగిలిలోనున్న దాని యొకభాగమునందంతయుఁ గుంకుమపువ్వును, రెండవభాగమునందంతయు సరయూపుండరీకక్షోదమువలెఁ దెల్లనగు ద్రాక్షాఫలంబులును ఫలించుచుండును. తాదృశంబగు గ్రామంబునఁ గౌశికగోత్రంబున కౌన్నత్యంబును, గీర్తియుఁ దేఁగలిగినవారును బ్రహ్మప్రవణమనస్కులునగు బ్రాహ్మణులు కొందఱున్నారు. వారే మధ్యదేశమునుండి శ్రీకాశ్మీరదేశాధిపతియగు గోపాదిత్యక్షితిపాలునిచేఁ దమదేశమునకుఁ దీసికొని రాఁబడినవారు. శతమఖులనిపించుటకుం బ్రయత్నించుచున్న యందలి బ్రాహ్మణోత్తముల యాగధూమ మాకసమును నిండించుచుండ శక్రుం డెవ్వరిమాటయును వినక, నాకచింతయుఁ జేయక, వివర్ణుండై చిత్రార్పితునివలెఁ బ్రతిదినము విచారించుచుండును. జగత్త్రయపవిత్రచరిత్రులగు నాకౌశిక

గోత్రిలలో ముక్తికలశుఁడు కూటసుఁడుగాఁగల యొకశాఖ విరాజిల్లుచుండెను. పంకజనాభి యన్యోన్య మసూయపడుటకును గలహించుటకును జతురములగు నే నాల్గు శ్రుతులును నాలుగుమొగములయం దుంచుకొని కాపాడుచున్నాఁడో యానాల్గుశ్రుతులను నీముక్తికలశుం డొక మొగమునందే యుంచుకొని కలహము లేకుండఁ గాపాడెను. దాతయుఁ బరాక్రమధనుండును వేదాంతదర్శియునగు రాజకలశుం డాముక్తికలశునకు సుతుండై జనించె. హిమవత్పర్వత మిప్పటికిని జీఁకటి నెపమున నామహాసోమయాజి మఖధూమమునే తాల్చి యున్నది. ద్రాక్షాలత లల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనిన యుపవనంబులును, నమలోదకంబులగు కూపప్రాంతములును జలిపందిరులును, నాయనఘుఁడు శాస్త్రవ్యాఖ్యానములు వ్రాయుచోటులు. ఆచోటులే కలివలన జంకు ధర్మదేవత కంగరక్షలు. శాంతికి నిదానంబును, సారస్వతరసంబునకు నిధానంబును, శ్రుతులకుఁ బుట్టినిల్లునునగు జ్యేష్ఠకలశుఁడా రాజకలశునకుఁ గుమారుఁడై విద్యలయందుఁ దండ్రికన్న మిన్నయై తేజరిల్లెను. ఈజ్యేష్ఠకలశుని ప్రాంగణము సర్వదా యామహానుభావుఁడు రచించిన యఖిల పండితవంద్యంబగు మహాభాష్యవ్యాఖ్యానము బఠించు విద్యార్థులచే నిండియుండెను. ఇష్టాపూర్తంబులందును నతిథిసత్కారంబునను సేవకసాంత్వన పరిచారమందును మఱియు నితరవిషయములందును నౌచిత్య మెఱిఁగిన యమ్మహాభాష్యవ్యాఖ్యాతకు దృష్టాదృష్టోపకరణములయం దుపకరణమై ప్రవీణమై శుభచరిత్రంబై వన్నెఁగాంచిన కళత్రమగు నాగాదేవియందు బంగారు మిసిమి వెదఁజల్లుచు లోకము వారి కన్నులకు మిఱుమిట్లు గొలుపు మేనిపసతో కవిశేఖరుఁడనని కొనియాడఁబడు నేను జన్మించితిని. నిరంతరములగు వేదఘోషములతోఁ గలసి తన మంజీరనాదములు వినఁబడకుండునటుల మౌంజీబంధము నాఁటనుండియు నానోట వాగ్దేవత నివసించియే యున్నది. సాంగమగు వేదము నా నేర్చినది. పాతంజల మహాభాష్యముతోఁ గూడ శబ్దశాస్త్రముఁ జదివితిని. కర్ణామృత మొలుకు సాహిత్యవిద్య నాకుఁ బ్రాణమే. ఇది యదియని పరిగణింప నేటికి? యథార్థ మాలకింపుఁడు. విమలంబగు నాప్రజ్ఞాదర్శంబునం బ్రతిఫలింపని విద్యయే లేదు. నామొగమువంకఁ బులుకుపులుకునఁ జూచు విద్యావధువుల నందఱం జేపట్టితిని. వాగ్దేవి కర్ణపూరరజోభరంబు నాపైఁ జిలికించినది. నాకావ్యములు వేత్రిధరులై ముందునడువ నాకీర్తికాంత నిరుపప్లవంబుగ సర్వదిగ్యాత్ర గావించి

నది. పాండిత్యపర్వతమునకు శిఖరమైన నాపెద్దయన్న యిష్టరాముఁడు పెక్కుమంది యొడయుల పేరోలగంబుల కలంకారమై వర్తిల్లె. కావ్యామృతముఁ గ్రోల నెంచువారి కతని మొగమందున్న సుకవిజననియగు సరస్వతి ప్రపాపాలిక వలె నయ్యమృత మొసఁగి వారి పిపాసఁదీర్చుచు నివసించియున్నది. నాతమ్ముడానందుఁడు స్పర్ధకై యెదుర్కొను కవీంద్రుల దుర్మదము భేదించుటకు లీలాకుఠారమైనవాఁడు. వాని రసనాంచలము కిసలయమృదుల మైనదని యెంచి కఠినమగు హిమగిరిసానువులయందు వసించు వాణి యచ్చోటు విడిచి యిందే వసించెను. ఇతఁడు కాశ్మీరదేశమునందున్న విద్యాసారమంతయుం గ్రహించి సమీపమునందున్న హిమగిరియందుఁగల గుణమునుగూడ గ్రహింపనోపు; లేదేని ప్రతిదేశమున శాస్త్రవాదములు సలుపునపుడు ప్రతివాదుల మొగములు ముంచునఁ గ్రుంకు తమ్మిపూవు లెట్లగును!

ఇట్టి విద్వద్వంశమునం బొడమిన యేను కారణాంతరమునఁ గాశ్మీరదేశము వదలి మథురాపురమునకు వచ్చి ప్రతివాదులై వచ్చిన యందలి సూరచక్రముం జయించి ఘనజఘనరాధ యుయ్యాలలూఁగునపుడు విఱుగఁగొట్టఁబడి యిప్పటికి నిగురింపని కృష్ణక్రీడోద్యానవృక్షములతో భాసిల్లు బృందావనంబునం గొన్నాళ్లు వసించియుండఁ బేరువిన్నంతమాత్రమునఁ బ్రతివాదులకు జ్వరమువచ్చునట్లుచేయు నాశిష్యులే తమశాస్త్రవాదములకు దిగ్గజముల మదముం ద్రావి జుంజుమ్మని రొదసేయు గండుందుమ్మెదల రొదలు మాత్రమే కొంచె మంతరాయము కలిగించునట్లు సర్వదిగంతజైత్రయాత్ర గావించి యస్మదీయకీర్తిని వ్యాపింపఁజేయసాగిరి. విద్వాంసుఁడుగాని, మూర్ఖుఁడుగాని, వృద్ధుగాని, బాలుఁడుగాని, యాఁడుదిగాని, మగవాఁడుగాని, ఏగ్రామమందుఁగాని, యేపల్లెయందుఁగాని, యేరాజధానియందుఁగాని, యేయరణ్యమందుఁగాని, యేయుపవనమందుఁగాని యొడలు పులకరించునట్లు నాకావ్యమును జదువనివారు లేరు. తరువాత సౌధోపరిభాగంబులకు సోపానముల మూలమున దింపఁబడిన స్వర్లోకలక్ష్మితోఁ దనరారు కాన్యకుబ్జనగరము ప్రక్కఁ గలకలారావ మొనరించు గంగానదిం దర్శించి ముందా నగరిలోనికిం బ్రవేశింపఁజేసిన నాకీర్తిం జూచి నన్నుఁ బిలువనంపిన కాన్యకుబ్జాధీశ్వరుని యొద్దఁ గొన్నాళ్లుండి పెక్కుసారులు కలిపురుషునిఁ జంపిన ధర్మదేవతచేతి యమునానదిఁ యనుకత్తి గంగాప్రవాహ మను

సొఱియందుం దాఁగి యెచ్చోటఁ బరికాశించుచున్నదో యట్టి ప్రయాగక్షేత్రమునకుం బోవుచు, వచ్చుచుఁ, గలిభయంబునం బరువెత్తి వచ్చిన ధర్మదేవత మార్గాయాసముం దవశీకరములచేఁ బోనడచు వారణాసియందలి గంగలో స్నానము చేయుటవలనఁ గునృపాలోకనోద్ధంబగు కళంకముం బాపుకొంటిని. పిమ్మట నేరాజేంద్రుఁడు కాలంజరగిరి పరిభువునకు యముఁ డయ్యెనో, యేభూపాలుండు వారువంబుల డెక్కరొదలవలననే ధరిత్రి నంతయు రాజశూన్యముఁ గావించెనో యాదాహళక్షోణీపతి యగు కర్ణుని, గర్ణామృతరసప్రవాహములో ముంచుచుఁ గొన్ని వత్సరంబులు గడపితి. పదంపడి కుడిచేతం గైలాసముం గదల్చియు సంతసింపక యెడమచేత హిమవత్పర్వతముఁ గూడఁ గదల్చుటకు యోజించిన మహాబలశాలి దశకంఠునిం జంపిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి రాజధాని యగు నయోధ్యను సైతము సూక్తినిష్యందశీతలముం గావించితిని.

డాహళాధీశునింట నున్న గంగాధరుం జయించి, విలాసముగాఁ బ్రతిపక్షకవికోటి నాక్రమించిన యేరాజదేవేంద్రుని కథలు పూర్వదిక్కోటరంబులం దైరావతమదజలాస్వాదమత్తంబులై యున్న తుమ్మెదల రొదలతోఁ బరిస్పర్ధఁ గావించుచు, దేవేంద్రుని కర్ణద్వయముం బరివేశించి యచ్చెరువు పుట్టించెనో యట్టి భోజరాజున కితరనృపాలురకును సామ్య మెట్లు లభించును! ఆ మహారాజుగుణములు ప్రత్యక్షముగాఁ జూడకపోతిరి. హా దైవమా! నేను వర్ణించిన నమ్ముదురో నమ్మరో కదా! అతని ధారానగరమే సర్వదా ద్వారోపాంతములయందున్న విటంకముల మీఁద నున్న పారావతముల యారావములను నెపంబున నతని నుతించుచుండును. తాదృశమహనీయగుణగరిష్ఠుండగు భోజరాజకవీంద్రునిం గూడ నానారాజసందర్శనకుతూహలంబునం బోయి కాంచి యతనిచే మిగుల సత్కరింపఁబడి, యయ్యనఘుని సాన్నిధ్యముం బాసి, సముద్రము స్వేచ్ఛాపరిసారముఁ గావింపకుండ భార్గవుం డొనర్చిన యర్గళవలె నుండి ప్రోఁక్రముకలచే శ్యామలమై కన్నులకు విందుఁగావించు పశ్చిమాంబుధితీరంబునం బోయిపోయి సేతువుం గాంచితి. నాకీర్తికాంత నాసేతుమార్గమున లంకాద్వీపమునకుం బోనీక మరలించి సామాన్యోర్వీపతులం జూచుటయం దభిలాషపడక వర్ణింపరాని సౌందర్యమునం బొగరుకొనియున్న చన్నుంగోయిచే విన్ననువై యున్న యన్నుమిన్నలు గల దక్షిణదిక్కునకు మరలి,

చోళేంద్రుని జయించిన చాళుక్యరాజదేవేంద్రుండగు విక్రమాదిత్యభూపాలునకు
విద్యాపతినై, యాభూపతివలన నీలఛత్రగజఘటాదిసన్మానములకుం బాత్రుండనై
బిట్టు కౌఁగిలించుకొనుటంజేసి గల్లుగల్లుమనిమ్రోఁగు బాహువలయంబులు గల
రాజ్యలక్ష్మి సౌఖ్యమనుభవించుచుంటి. కడుపునిండ మదముఁద్రావి యొడలెఱుం
గక షట్పదంబులు నిద్రించుచుండ దిగ్గజంబులుసైత మెవ్వానికీర్తి పులకితశరీర
ములతో వినునో యట్టినేను రచించిన యీయవ్యాజసుందరమగు కావ్యము
కర్ణాటభూపాలునికీర్తి నాచంద్రస్థాయిగ నొనర్చుచు విద్వాంసులకుం గంఠా
లంకారమగుఁగాత! ఐశ్వర్యమా లభించినది; సాధుభోగ్యములగు సంపదలా
ప్రతిదిక్కునందును వెదఁజల్లితిని; సజ్జనులతో సహవాసముఁ జేసితిని; ప్రతిభట
కవికోటిని నిర్జించి జయలక్ష్మి నార్జించితిని; నాకేమియుఁ గొదవలేదుకాని సారా
సారవిచారదక్షమైన ప్రతిభాసామర్థ్యము కలిగి కొనియాడంబడు కాశ్మీరక
సుజనసంఘముతో నాకచిరకాలంబున సహవాసము లభించుంగాత! అని కోరు
చున్నాఁడను. మహారాజుల యనుగ్రహము సంపాదించితిని, సంపదలనుభవించి
తిని, కొంచెమో గొప్పయో చదువుకొంటిని, యెందఱనో కొందఱిని బ్రతిపక్షుల
జయించితిని; ఇఁక నీయజ్ఞానమయ మగుప్రపంచముతో సంబంధమువిడిచి దివ్య
బోధ నీయఁగల గంగాద్వారమున నెప్పుడు నివసింతునో! నా కంతటిభాగ్య
మెన్నఁడు కలుగునో! మందాకినీతీరంబునఁ బవనచలితంబులగు తత్తరంగముల
నుండి వచ్చు శీకరమిళితం బగుచల్లనిగాలి మెయిసోఁక యోగనిద్ర ననుభవించుచు
కాంతంబగుస్వాంతంబునఁ బార్వతీకాంతావల్లభునిం దలంచుచుఁ గాలము పుచ్చు
మహాభాగ్యము పుణ్యాత్ములకుఁగాని కలుగదు. ఓ రాజులారా! సంపద లదృ
ష్టమేఘమునం దేజరిల్లు మెఱుంగులు, వానిని స్థిరముగా నిలుపుటకుం దగిన
సామర్థ్య మెవ్వరికిని లేదు. ప్రాణప్రయాణపటహ మెడతెగక సర్వదా
మ్రోఁగుచునే యుండును. కావ్యామృతము పోసి యశోమయశరీరమునుండి
మీప్రాణములు లేచిపోకుండఁ గాపాడఁ దగినవారు కవీంద్రులు కాని యొరులు
కారు; కావున వారల నారాధింపుఁడు. ఓ నరేంద్రులారా! సుకవిప్రేమబం
ధంబున విరోధముం బూనకుఁడు. మీకు వీరివలననే శుద్ధ మగుకీర్తి లభింపఁ
గలదు. శ్రీరామునియందుఁ గవులకు దయకలుటంజేసియే యతనిచరిత్ర
సచ్చరిత్ర మైనది. దశాస్యునియెడలఁ గవయితలకుఁ గోపము కల్గుటచేతనే
వాఁడు త్రిభువనజేతయయ్యు దుర్మార్గుఁ డయ్యెను. శబరాకారముఁ దాల్చిన

వాఁడను భయంబున నెవ్వాని తలమీఁది చంద్రునిలోని కురంగము దూరముగాఁ బాఱిపోయెనో శ్రుతుల కాదికవియు నచలకన్యకకుఁ బ్రియుండు నగు నా శంకరుఁడు సుకవివచనంబులయం దాదరము కల్పించి యవి తెలిసికొనుటకుం దగిన వ్యుత్పత్తిని మీ కొసంగుఁగాత !

గద్య

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవ విద్యాపతి కాశ్మీరకభట్టబిల్హణకవి విరచితంబగు విక్రమాంకదేవచరిత్రంబను మహాకావ్యంబున సర్వంబును

నష్టాదశసర్గము సంపూర్ణము